

VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODEBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBORIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MILOŠ CALDA, PETR
DOSTÁL, MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF
FUČÍK, MILOSLAV HAD, RADEK KHOL,
ROMAN KRASNICKÝ, JAN KREIDL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ, LIBOR LUKÁŠEK,
ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT,
ALEXANDR ORT, MARTIN PALOÚŠ, KAREL
PEZL, OTTO PICK, MILOŠ POJAR,
RICHARD SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL,
JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KAREL ŠTINDL,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, MARTIN VÁVRA, JOSEF
VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ, PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 02/51 108 107; fax: 02/51 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 23,50 Kč. Předplatné na rok činí 234 Kč, pro studenty a důchodce 194 Kč, ve Slovenské republice 427,40 Sk.

Tiskne ProKonzult s r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281538, fax: 00421/432/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISN 0543-7962

F 5210

INDEX 4691

OBSAH 11/2001 ROČNÍK XXV

STR.

SVĚTOZOR	2
ČESKO-NĚMECKÉ VZTAHY PO 11. ZÁŘÍ / -zz-	3
ČESKO-NĚMECKÉ VZTAHY	
NĚMECKO-POLSKO-ČESKO: KE STARÝM I NOVÝM ASYMETRIÍM VE VZÁJEMNÝCH VZTAZÍCH / Markus Mildeberger	4
FAKTOR MINULOSTI V SOUČASNÝCH ČESKO-NĚMECKÝCH VZTAZÍCH / Miroslav Kunštát	6
OD PRŮKOPNICTVÍ K PASIVITĚ? EVROPSKÁ ENVIRONMENTÁLNÍ POLITIKA NĚMECKA A JEJÍ EXPORT NA VÝCHOD / Vladimír Handl, Petr Jehlička	9
MALÉ NÁRODY VELKÉHO NĚMECKA. PRÁVNÍ A POLITICKÝ RÁMEC OCHRANY TRADIČNÍCH MENŠIN NA ÚZEMÍ SPOLKOVÉ REPUBLIKY NĚMECKO / Kateřina Jurigová	11
MILNÍK V SOCIÁLNÍ JISTOTĚ PRO ČECHY A NĚMCE / Magdalena Schlegler	13
VZTAHY A PROBLÉMY	
ŠEDESÁT LET OD ZAHÁJENÍ HROMADNÉHO VRAŽDĚNÍ ŽIDŮ V PROTEKTORÁTU / Richard Seemann	14
RUSKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA: DVA ROKY PUTINOVY VLÁDY / Dmitry Polikanov	16
MAKEDONSKÁ SKLIZEŇ: VOJÁCI NEVYŘEŠILI ZDALEKA VŠECHNO / Martin Ehl	18
S KÝM NA BALKÁNĚ / Filip Tesař	20
GLOBALIZACE A ROLE OSN / Pavla Kortusová	22
FPÖ (SVOBODNÁ STRANA RAKOUSKA) A EVROPSKÁ UNIE / Lothar Höbelt	24
ZEMĚMI SVĚTA	
FRANCIE VSTOUPILA DO PŘEDVOLEBNÍ KAMPANĚ / Jan Eichler	26
SOUČASNÁ RUSKÁ GEOPOLITIKA / Petr Kratochvíl	28
SLOVENSKO V PŘEDVOLEBNÍM ROCE / Lubomír Kopeček	30
VOLNÁ TRIBUNA	
LOKÁLNÍ KONFLIKTY A NOVÝ NÁVRH JEJICH MOŽNÉHO MÍROVÉHO ŘEŠENÍ NA PŘÍKLADĚ KONFLIKTU V NÁHORNÍM KARABACHU / Hripsime Nalbandyanová	33
RECENZE	
ÚTOKY NA PAMĚŤ A PRAVDU / Zdeněk Zbořil	36
UKRAJINA NA CESTĚ DO EVROPY / Antonín Měšťan	37
STUDIE O EKONOMICKÝCH A SOCIÁLNÍCH DŮSLEDKÁCH VSTUPU ČESKÉ REPUBLIKY DO EVROPSKÉ UNIE / Luděk Urban	38
GLOBALIZACE A MĚNÍCÍ SE POLITICKÁ MAPA SVĚTA / Bořek Hnízdo	40

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 31. 12. 2001)

► *Rozšiřování NATO* ► *Summit NATO v Praze 2002* ► *Evropská bezpečnostní architektura* ► *Reforma Armády ČR a proměny vojenství* ► *Boj proti terorismu jako nová náplň úvah o bezpečnostní politice* ► *Mákká bezpečnost a nevojenské bezpečnostné hrozby* ► *Nejchudší země – odraz rozdělení a nerovnosti světa včetně rozvojového* ►

1. – americký prezident George W. Bush schválil tajnou pomoc pro afghánskou opozici Severní společenství. Zástupci opozice se dohodli s bývalým králem na vytvoření Nejvyšší rady pro sjednocení Afghánistánu.

1. – nejméně 29 osob přišlo o život při sebevražedném útoku na budovu parlamentu indického svazového státu Džammú a Kašmír. K útoku se přihlásila radikální islámská skupina Džajš-e-Muhammad, která má sídlo v Pákistánu.

2. – generální tajemník NATO George Robertson prohlásil, že USA podaly důkaz o podílu teroristické organizace al-Kajdá Usámy bin Ládina na spáchání teroristických útoků v USA 11. září a že lze nyní použít 5. článek Washingtonské smlouvy o vzájemné obraně a pomoci členům Aliance.

2. – Evropská komise se obrátila na členské státy EU se žádostí, aby zrušily bankovní účty 27 organizací a jednotlivců podezřelých z financování teroristických aktivit.

4. – NATO schválilo seznam požadavků, které mu předložily Spojené státy. Jde o 17 letadel AWACS, souhlas s využíváním námořních přístavů, vojenských základen a vzdušného prostoru, o zajištění bezpečnosti amerických základen v Evropě a eventuálním nahrazení amerického kontingentu na Balkáně příslušníky spojeneckých sil. O vojenské jednotky se USA obrátily pouze na Francii a Velkou Británii.

4. – oznámeno, že Washington poskytne afghánským uprchlíkům humanitární pomoc ve výši 320 milionů dolarů.

4. – izraelský bezpečnostní kabinet dal armádě zelenou k obnovení mezinárodně odsuzované politiky „najít a zabít“ uplatňované v posledních měsících proti palestinským extremistům, jejichž aktivita neustále narušovala příměří.

5. – ve floridském Boce Ratonu zemřel na sněť slezinnou fotoredaktor listu The Sun Bob Stevens. Bakterie sněti byla zjištěna u jeho dvou spolupracovníků. Šlo údajně o neumělé laboratorně vyrobené bakterie.

5. – uzbecký prezident Islam Karimov povolil po setkání s americkým ministrem obrany Rumsfeldem vojenským letadlům USA využívat jednu leteckou základnu k podpoře kampaní proti teroristům.

6. – polský Svaz demokratické levice, který v září zvítězil v parlamentních volbách, levicová Unie práce a Polská strana lidová se dohodly na vytvoření vlády, v jejímž čele bude stát šéf SDL Leszek Miller.

7. – ve 20.45 místního času zahájily americké a britské síly letecké a raketové útoky na vojenské a strate-

gické cíle v Afghánistánu. Afghánská opozice zahájila útok na vojska Tálibánu. Usáma bin Ládín ve videonahrávce odvysílané katarskou stanicí al-Džazíra pochválil Alláha za teroristické útoky z 11. září a mluvčí al-Kajdá zdůraznil, že jeho uskupení je připraveno na konfrontaci s USA.

8. – Jásir Arafat varoval, že každý Palestinec, který poruší příměří s Izraelem, bude zatčen.

8. – USA začaly na Afghánistán shazovat humanitární balíčky s potravinami. Tálibán je později označil za otrávené.

9. – Čína uzavřela hranice s Afghánistánem.

10. – makedonský prezident Boris Trajkovski vyhlásil amnestii pro albánskou Národní osvobozenickou, která jí 12. října přijala.

10. – ve Washingtonu zveřejněn seznam 22 osob hledaných USA pro podezření z účasti na mezinárodním terorismu. Soudí se, že počet hledaných je vyšší.

11. – zveřejněno, že Usáma bin Ládín slíbil odměnu v přepočtu 1,9 milionu korun za každého zajatého amerického vojáka. USA zrušily na kontech patřících Tálibánu, přívržencům Usámy bin Ládina a organizace al-Kajdá na 24 milionů dolarů.

12. – americký prezident George W. Bush dal na tiskové konferenci afghánskému vládnímu hnutí Tálibán ještě jednu šanci. Pokud vydá Usámu bin Ládina a organizaci al-Kajdá, přehodnotí Amerika svou činnost v Afghánistánu. Iráckému prezidentu Saddámu Husajnovi, kterého obvinil, že vyvíjí zbraně hromadného ničení, Bush vzkázal, že bude v jeho zájmu „umožnit návrat mezinárodních inspektorů do země“.

12. – letošní Nobelovu cenu za mír získala OSN a její generální tajemník Kofi Annan za „přínos k lépe uspořádanému a klidnějšímu světu“.

12. – v USA se objevila čtvrtá náka za antraxem, a to u pracovnice zpravodajského oddělení televizní stanice NBC v Rockefellerově centru na Manhattanu. Infikovaný dopis dostal i předseda demokratické většiny v Senátu Tom Daschle. Nakazilo se přes 30 lidí z jeho týmu. Do konce měsíce zemřeli v USA na sněť slezinnou čtyři lidé. Podle vyšetřování obálky s bakteriemi pocházejí z USA.

14. – zpravodaj televize CNN z Afghánistánu s odvoláním na vysoké činitele Tálibánu uvedl, že toto hnutí je připraveno jednat o předání bin Ládina do třetí země, pokud přestanou americké nálety a USA předloží nezvratné důkazy o Ládínově vině. Prezident Bush návrh odmítl.

14. – v parlamentních volbách v Argentíně zvítězila peronistická Justicialistická strana. Volilo se všech 72 členů Senátu a polovina z 257členné Sněmovny.

15. – britský premiér Tony Blair

a palestinský vůdce Jásir Arafat se v Londýně dohodli na nutnosti obnovení palestinsko-izraelských rozhovorů a vytvoření nezávislého palestinského státu.

15. – slovenská Rada obrany státu rozhodla, že do roku 2010 bude mít Slovensko zcela profesionální armádu.

16. – před varšavským oblastním soudem byl zahájen proces proti bývalému polskému prezidentovi a vysokému komunistickému představiteli Wojciechovi Jaruzelskému. Má se zodpovídat spolu s veliteli zasahujících jednotek z údajné účasti na masakru demonstrantů na polském pobřeží před 31 lety.

16. – největší jordánský deník al-Dustúr s odvoláním na ministra informací Sáliha Kallába zveřejnil, že jordánské tajné služby zmařily před několika dny záměr provést bombové útoky na zastupitelské úřady v libanonském Bejrútu.

17. – americká komanda byla vysazena z vrtulníků u jihoafghánského Kandaháru, čímž začala pozemní operace.

17. – Lidová fronta pro osvobození Palestiny spáchala atentát na izraelského ministra cestovního ruchu Rechavama Ze'eviho. Palestinská vláda oznámila zákaz aktivit této organizace.

17. – oznámeno, že počet obětí a pohřešovaných v troskách Světového obchodního centra v New Yorku po útoku z 11. září je 5086.

19. – polský prezident Aleksander Kwaśniewski jmenoval novou vládu vedenou předákem Svezu demokratické levice Leszkem Millerem.

19. – čínský prezident Ťiang Ce-min vyjádřil americkému prezidentovi George W. Bushovi „pevný závazek“ podpory v tažení proti terorismu.

20.–21. – summit Rady pro ekonomickou spolupráci Asie a Tichomoří v Šanghaji (bez účasti Tchaj-wanu). Na závěr jednání se účastníci zavázali bojovat proti terorismu a odsoudili zářijové atentáty v USA.

21. – američtí vyšetřovatelé identifikovali městečko Ewing ve státě New Jersey jako místo, odkud byly odeslány dopisy kontaminované antraxem.

21. – bývalý jugoslávský generál Pavle Strugar, obviněný z odpovědnosti za útok na Dubrovnik v roce 1991, se v Haagu dobrovolně vzdal Mezinárodnímu tribunálu pro zločiny v bývalé Jugoslávii.

21. – vrak ruské ponorky Kursk byl dopraven do doku u Murmanska.

22. – Gerry Adams, předseda Sinn Fein, vyzval Irskou republikánskou armádu, ozbrojenou složku své strany, aby začala skládat zbraně a zachránila tím severoirský mírový proces. Vedení IRA za 24 hodin oznámilo, že začne s odzbrojová-

ním. Velká Británie oznámila, že demontuje čtyři vojenská zařízení v Ulsteru.

23. – Scotland Yard zatkl ředitele islámského střediska v Londýně egyptského radikála Jásira Sirrího, který údajně zajišťoval bin Ládínovi kontakty se sítí al-Kajdá po celém světě. Sirrí je v podezření z přípravy atentátu na velitele afghánské opozice Ahmada Šáha Masúda.

24. – zmocněnec prezidenta Putina pro jižní Rusko Viktor Kazancev oznámil, že mu čečenský vicepremiér Zakajev telefonicky nabídl jednání o odzbrojení čečenských povstalců.

26. – Česká republika předběžně uzavřela s Evropskou unií kapitolu o volném pohybu osob. Unie prosadila dvou- až sedmileté přechodné období pro volnost zaměstnávání pracovních sil a souhlasila s českým požadavkem, aby i ČR mohla v případě potřeby omezit přístup na svůj pracovní trh příslušníkům jiných států EU.

26. – Tálibán popravil opozičního vůdce Abdula Haka, kterého krátce předtím zajali ve městě Azra poblíž Kábulu. Později oznámenou popravu dalších velitelů Tálibán popřel.

29. – ruský vicepremiér Ilja Klebanov prohlásil, že zkázu ponorky Kursk jednoznačně zavinil výbuch torpéda.

29. – japonský parlament schválil zákon, kterým se povoluje vyslání japonských ozbrojených sil mimo hranice státu (poprvé od konce 2. světové války).

29. – bývalý jugoslávský prezident Slobodan Milošević při třetím vystoupení před soudem znovu odmítl Mezinárodní tribunál pro zločiny v bývalé Jugoslávii jako „nezákonný“.

30. – USA varovaly mezinárodní společenství, že v příštích dnech by mohlo dojít k novým teroristickým útokům.

30. – Jens Stoltenberger, premiér norské sociálnědemokratické menšinové vlády Norské dělnické strany, oznámil demisi svého kabinetu po volebním debaklu strany z 10. září. Sociální demokraté tehdy získali jen 43 křesel, zatímco koalice Konzervativních stran má 62 mandátů a s podporou Strany středu disponuje v parlamentu 83 křesly. Příštím premiérem bude Kjell Magne Bondevik z Křesťanské lidové strany.

31. – Evropská unie se dohodla, že umožní členským státům dodávat zbraně afghánskému Severnímu společenství.

31. – americký ministr spravedlnosti John Ashcroft oznámil další opatření, která mají omezit vstup do země lidem podporujícím terorismus.

31. – Dánsko vyhlásilo na 20. listopad předčasné volby.

Česko-německé vztahy

po 11. září

Přestože mediálně nejatraktivnějšími byly teroristické útoky na World Trade Centrum, v jejichž stínu zůstal neméně vražedný útok na Pentagon, neměli bychom zapomínat, že novodobí kamikadze ve službách politiky zaútočili i na principy mezinárodního práva a celý komplex mezinárodních vztahů.

Přiznáme-li si tuto až banální skutečnost, musíme také uznat fakt, že přátelé a nepřátelé jsou dnes hůře definovatelní než na tajných frontách studené války. Účelem terorismu je šířit teror a v tomto ohledu byl útok na Spojené státy skutečně útokem na všechny lidi na světě, protože nepodlehnutí zastrašování vyžaduje nejen kvalitní zbraně a výstroj, ale lidé musí být na teror připraveni i psychicky. Jejich touha žít v pospolitosti, která existuje za účelem nějakého dobra, je v konkrétní stresové situaci vystavována maximální zkoušce. Atomizace společenství na jakémkoli stupni kulturního nebo civilizačního vývoje vyvolává úsilí o uzavření se v nějaké ideologicky soběstačné společnosti, v níž neexistuje individuální odpovědnost, na prospěch se usuzuje z hlediska celku a zvláštní postavení má autorita – prezident, duchovní vůdce nebo jakákoli charismatická osobnost, na kterou je možné přenést povinnosti jednotlivce a která se může stát obětí beránkem, mesiášem i hrdinou.

Jedním z projevů účelové argumentace ve prospěch uzavřené společnosti je diskuse o suspendování občanských práv v době válečného nebezpečí, o kterém obvykle jen víme, kdy začalo, a nevíme, kdy skončí. Jiným neméně dobře známým jevem je *boj o rozpočty* silových ministerstev jakéhokoli státu, který probíhá podle jednoduchého vzorce, a jde-li o boj s terorismem, pak podle vzorce nejjednoduššího. Důležité je vystrašit občany objevem ukrytých zbraní na Sokolovsku (jak se stalo v předvečer sovětské invaze v roce 1968) nebo objevit granátomet nejasného původu někde blízko letiště a příslušné *služby* mohou očekávat finanční podporu od tolikrát kritizovaného *velkého státu*, jehož štedrá ruka, jak víme z teorie, je připravena po jistém otálení rozdávat.

Po 11. září téměř žádná vláda neodolala vydat se do svého vlastního boje s terorismem a předváděla svým partnerům, jak lze tomuto zlu posledního století úspěšně čelit. Ruské federaci připomněl pan prezident, co všechno způsobili Čečenci (čti muslimové), v Srbsku se znovu diskutuje o tom, s kým se v posledních letech Albánci přátelili. Téměř všichni čeští politici, bez rozdílu stranické příslušnosti, zaznamenali, že jejich extremisté jsou vlastně stejní jako ti cizozemští a že je třeba vytvořit mnohem účinnější organizaci pro boj s jeho *pravcovou* nebo *levicovou* odrůdou, vytvořit speciální útvary pro zajištění *vnitřní bezpečnosti* a trochu omezit občanská práva. V evropských i asijských zemích rychle pochopili, že terorismem lze odůvodnit jakékoli výdaje nebo deficity a žádat nevinné a jednostranně

informované občany, aby se připojili k celonárodní a globální sbírce na armádu, policii a tajně tajné služby.

Na druhé straně je však pozoruhodné, že v okamžiku krize se ukázalo, že tolik kritizované mezinárodní organizace – OSN nebo EU – jsou s to rychle se rozhodnout, jak čelit strachu a ohrožení. OSN s tím má nejméně od roku 1950 jisté zkušenosti, ale Evropská unie, jejíž druhý pilíř obsahuje definici cílů a prostředků k jejich dosažení, stojí před zkouškou, která, doufejme, upevní prestiž této celoevropské organizace i v oblasti společné zahraniční politiky a vnější bezpečnosti.

Před zajímavým úkolem stojí také diplomacie České republiky, SRN a Rakouska. Optimistické je, že alespoň zahraničněpolitické reprezentace všech tří zemí našly společnou řeč a snaží se pojmenovávat současné problémy bez historizujících metafor a legendárních příběhů, jejichž posláním bývá jen strašit *toho druhého*. Česko-německé vztahy mají, na rozdíl od těch jiných, svá specifika již v samotném pojmenování. Böhmen, Böhmsch nebo Pémáci či Sudeťáci byli vždy dvoujazyční a nepatřili ani do Rakous, ani do Německa. Naopak, Němci byli již na počátku 14. století huhlající barbaři, kteří přicházeli do českých zemí nejen z Bavorska, Saska, Durynska či Švábska, ale i z Frank, Burgundska, Flander a Brabantu. *Když Němce* (tedy Západoevropana) *potkáchu, nosu mu uřezáchu*... veršuje Dalimil ve své první česky psané kronice a také v prvním politickém pamfletu, který se česko-německým vztahům věnuje.

Německá, rakouská a česká státnost mají své klopotné dějiny a jen národní pýcha nedovoluje přiznat, že v každé zemi jsou trochu jiné problémy s oslavami státních svátků a s výročími, ke kterým se lze bez uzardění hlásit. Pro všechny tři země je však výzvou sjednocující se Evropa, a to mnohem větší, než si pod dojemem současných vzrušených událostí dovedeme představit. Výzkumy veřejného mínění v České republice ukazují v říjnu 2001 na vzestup zájmu o EU, ačkoli již více než rok se její obliba neustále snižovala. V Rakousku sice stále existuje haiderovská animosita vůči České republice, jejímž symbolem je dnes Temelín, ale nikdo si nedovoluje, kromě těch nejjednodušších populistů, zneužívat obavy z teroristických útoků proti jaderným elektrárnám v bilaterálních vztazích. A konečně i vztah SRN a ČR není jen *nejlepší v posledních letech*, jak konstatují mnozí čeští a němečtí politici, ale politika obou států má téměř shodné priority, o nichž se na veřejnosti už ani nemluví: demokracii, prosperitu v rámci trvale udržitelného rozvoje, subsidiaritu a odpovědnost vůči Evropě a za Evropu.

Pokusili jsme se v tomto čísle Mezinárodní politiky trochu odpoutat pozornost od situace na polích válečných a připomenout odborné veřejnosti, že bez ohledu na dramatické události ve světě jsou česko-německé vztahy jednou z významných priorit zahraniční politiky České republiky a že odpovědnost, se kterou obě strany přistoupily k společným akcím, je zavazující. Chtěli jsme zbavit žurnalistické diabolizace Rakouskou stranu svobodných a upozornit, že má svůj historický vývoj, že je to vládní strana sousedního státu, která se podílí na výkonu státní moci, a protože byla demokraticky zvolena, musí být také přiměřeně respektována. Také v SRN uspěli v nedávných volbách (v Hamburku a v Berlíně) politické strany, které vystrašily některé naše politické komentátory. Ale přesto v našem pohledu převažuje zájem o společná témata evropské politiky, která nelze redukovat na nekonkrétní a historizující pseudoargumenty.

Svět si po 11. září více uvědomuje svou sounáležitost. Doufejme v upřímnost prohlášení prezidentů Bushe, Putina a Ťiang Ce-mina. Ale to neznamená, že bychom měli zapomínat na problémy, které mají středoevropské státy, s jejichž řešením jim nikdo, kromě institucí EU, pomáhat nebude.

—zz—

Německo-Polsko-Česko: Ke starým i novým asymetriím ve vzájemných vztazích

MARKUS
MILDENBERGER

Srovnávání německo-polských a německo-českých vztahů předpokládá jisté podobnosti v bilaterálních vztazích Německa k oběma jeho sousedním východním zemím. Z historie skutečně vyplývají četné paralely, ale taktéž i staré a nové asymetrie, které budou v budoucnu ještě nabývat na významu.

Když se díváme – což je vlastně nepřipustné – zpět do historie z perspektivy národního státu, pak zjišťujeme, že jak mezi Němci a Čechy, tak i mezi Němci a Poláky existovalo až do pozdního devatenáctého století, a v některých dílčích oblastech i déle, plodné a dalekosáhle pokojné soužití. Události, jako například dělení Polska, zde nelze uvádět jako protidůkaz, šlo přitom pouze o dobovou mocenskou politiku absolutistických států bez národního aspektu. Totéž se dá říci o vztazích mezi Němci (nebo lépe Rakušany) a Čechy. Jako doklad zde může sloužit již jen multikulturní charakter velkoměst Prahy a také Vídně, který sice nebyl bezproblémový, celkově ale přinášel plody.

Srovnatelné byly také kroky, které vedly ke konci tohoto soužití. To nezapadalo do konceptu vzrůstajícího se nacionalismu ve východní části střední Evropy, jehož cílem bylo emancipací a vymezením od Němců posílit vlastní národní identitu. Češi, kteří v obrovském habsburském mnohonárodním státě byli v představitelně horší výchozí pozici než Poláci se svou dlouhou státní tradicí, rozvíjeli v 19. století heslo „nebýt Němcem“ jako negativní definici češství. Z toho se pak v míře zesílené světovými válkami, vyhnáním německého obyvatelstva a separováním ve studené válce vyvinul, podle mínění politologa Vladimíra Handla, „klausťofobní“ postoj. České „My“ je prý stále ještě ve vztahu k Němcům spojováno s „Oni“. Až teprve v „širším rámci evropského sjednocování“, domnívá se Handl, lze tento postoj postupně odbourávat.

Úzkostlivá fixace na Německo a Němce dál působí dodnes v přeceňování německého vlivu v Evropě. Opět získávají Poláci a Češi bolestnou zkušenost, že na cestě do EU se nejdříve musejí vypořádat s modernizačním opožďováním. A opět se z polského a českého pohledu jeví, že za toto opožďování jsou přece vlastně odpovědny Němci (resp. Rakušané), kteří se nyní pokoušejí tvrdými vstupními pod-

mínkami ohrožovat nebo brzdit vstup Polska a České republiky a ztěžovat jim dosažení historické spravedlnosti. Zatímco historické zavinění se přisuzuje Němcům, očekává se naopak porozumění pro vlastní přechodové požadavky. Tak například Poláci oficiálně zdůvodňují svůj požadavek osmnáctileté přechodné lhůty pro nabývání pozemkového vlastnictví velikým cenovým propadem, ale neoficiálně se přitom myslí především na Němce. Zdá se, že obnověnému spoležití s Němci, s jakým se při evropské integraci počítalo, se v Polsku i Česku nedůvěřuje.

Ale jak se jeví německo-polské a německo-české vztahy z pohledu Němců? Zjednodušeně řečeno: přesně opačně. U Poláků a Čechů lze doivrdit, že se dívají příliš fixovaně na Německo a jeho vliv v Evropě podezíravě přeceňují. Němci se naopak teprve pozvolna začínají zajímat o své východní sousedy a ponejvíce ještě nedoceňují velikou šanci, jaká se Německu nabízí z otevření na východ. Středoevropské cítění, jehož se východní sousedé zčásti obávají a v něž zčásti doufají, Německo rozhodně nemá. I pro to lze najít důvody v historii. Pro německé národní hnutí byli Poláci a Češi příliš nezajímaví. Pruský stát, který se nedefinoval nacionálně, neměl nijaký problém s polskou částí obyvatelstva, rozhodně žádný nacionální. Německý nacionalismus, odhlížeje od počátečních idealistických sympatií, považoval Poláky nanejvýš za nemilou nepřítomnost na cestě k německému národnímu státu. Samotný německý Bismarckův *Kulturkampf* – kulturní boj – přece neměl v první řadě zasáhnout Poláky, ale bylo to vnitropolitické měření sil s klérem a centrem v ještě mladé Německé říši. Své rivaly, které je třeba brát vážně, viděli německí nacionalisté rovněž na západě, ve Francii. Pro slovanské národy na východě jim zbývala jen nevážnost, nebo dokonce pohrdavost.

Až teprve šílená, masová idea rasové méněcennosti Slovanů vynesla ortel smrti

nad pokojným soužitím Němců, Poláků a Čechů. Přitom role, jakou nacionálně socialistické Německo přisoudilo Polákům a Čechům, je srovnatelná, i když okupační politika v Čechách byla relativně snesitelnější než tvrdý postup v Polsku. To mělo ovšem strategické důvody – zotročení Čechů bylo právě jen odsunuto, nikoli však zrušeno. S Hitlerovým nástupem k moci bylo již zpečetěno to, k čemu pak v roce 1945 s opačným znaménkem došlo jako k čemu předvídatelnému: vyhnání Němců z východní Evropy udělalo definitivní tečku za soužitím Němců, Poláků a Čechů; pokojně to v této době – vzhledem k německému zavinění – už dávno nebylo možné. To ale také byl konec německého zakořenění ve východní Evropě, „východní politika“ (od té doby takto nazývaná) Spolkové republiky integrovaná do Západu měla své adresáty v první řadě v Moskvě. Tam byl nejen klíč ke znovusjednocení, ale i klíč ke smíření s Poláky a Čechy. Nelze se tedy divit, že Poláci a Češi se jako samostatné subjekty opět dostali do německého zorného pole až po roce 1989. Pro ponenáhlu se měnící, ale stále ještě citelný nezáměr Němců na jejich východních sousedech platí totéž, co pro fixaci Poláků a Čechů na Německo: Až teprve v „širším rámci evropského sjednocování“ bude možné dospět k „normálnějšímu“, to znamená střízlivějšímu vzájemnému obcování.

Potud paralely. Dnešní vztahy jsou však ve větší míře určovány asymetriemi ve vnímání a ve skutečném potenciálu zúčastněných zemí. Český expert na Německo Tomáš Kafka poukazuje na rozdílnou roli Čechů a Poláků v historické paměti Němců: Existují prý „... tam velká symbolická usmiřovací gesta vůči zapřísněným nepřátelům Polákům nebo Francii, tu spíše věcná vstřícnost vůči menším, domněle také méně zatíženým partnerům, jako je Nizozemsko, Dánsko nebo i Česká republika“. To ovšem prý asi není výsledkem nějaké vědomé selekce, nýbrž to jen

odpovídá snaze uvarovat se inflace smiřovacími gesty.

Rozdílný německý přístup k Polákům a Čechům pramení však z „vědomé selekce“ do té míry, v jaké Češi stojí v německé „hierarchii obětí“ z několika důvodů za Poláky: Podle německého (i podle polského) chápání začala světová válka přepadením Polska. „Světovou válkou“ se však útok na Polsko stal až teprve vstupem Francie a Velké Británie do války, tedy obou mocností, které ještě rok předtím v Mnichově odepřely podobnou podporu Československu. Nejsou tedy Češi v podstatě vzato přece jen první obětí světové války? Druhý důvod pro rozlišování mezi Čechy a Poláky tkví v mínění, že okupační politika v Čechách prý koneckonců zdaleka „nebyla tak zlá“, že Češi se prý již nějak zařídili (zde zároveň prosívá stereotyp Čechů jako Švejků) a že se postavili na odpor až teprve krátce před jistým koncem. Z českého pohledu se toto rozlišování musí jevit jako nespravedlivé. Z německého pohledu však učinilo z Poláků jednoznačné adresáty smíření. Neboť právě vědomí vlastní brutality ulehčovalo Němcům usmíření s Poláky. Zatímco ztrátu „východních území“ a vyhnaní Němců Poláky se Němci během doby naučili přijímat jako reakci na německé zločiny a zčásti dokonce jako „spravedlivý trest“, vyhnaní sudetských Němců v německém vnímání nikdy nepozbylo pachu bezpráví a sprostoty. Bezpráví proto, že směřovalo jako kolektivní trest proti všem Němcům (bylo tomu například v Pomořanech jinak?), kteří kromě toho byli kdysi československými státními občany. Sprostoty pak proto, že Čechům je podvědomě upíráno právo na hněv vzhledem k údajně „mírné“ okupační politice.

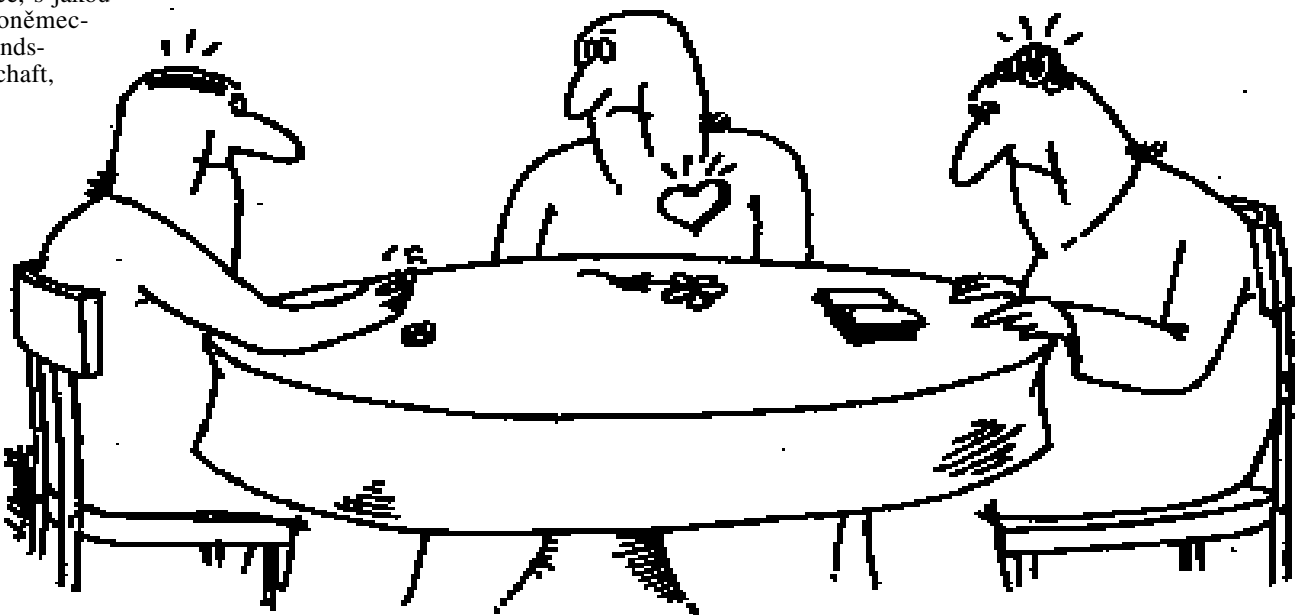
Možná také jen bezděčně, ale dodnes přece toto rozlišování působí. Srovnatelná razance, s jakou sudetoněmecký landsmanschaft,

bavorských zemští politikové nebo dočasně i předchozí spolková vláda vystupovali v otázce dekrétů prezidenta Beneše vůči České republice, byla v případě Polska nemyslitelná. Zatímco podaná ruka v Polsku urovnala cestu k zatím velice intenzivnímu a sebekritickému zpracovávání problematiky vyhnaní, měl více či méně otevřeně vyvíjený tlak na Prahu doposud (přínejmenším na politické úrovni) za následek jen naježenost a přecitlivělé reakce. Historik Ferdinand Seibt poukazuje na promarněné šance, když na česká usmířovací gesta odpovídali sudetští Němci tvrdším setrváním na svých maximalistických postojích a německá veřejnost pak nezájmem (*Německo-český dialog 1947–1999*). Seibt projevuje podiv nad tím, že přiznání viny z úst Václava Havla v roce 1989 nebo jeho velký projev z února 1995, ve kterém vyzdvihl kulturní přínosy německo-českého sousedství, zůstaly v Německu téměř bez povšimnutí. Zcela jinak byl v témže roce přijat projev polského ministra zahraničí Bartoszewského před Spolkovým sněmem a Spolkovou radou, který se setkal se širokou odezvou a od té doby je považován za milník německo-polského usmíření.

Dohnat se to už nedá. Doba pro usmířovací gesta pominula. Jestliže v časných devadesátých letech bylo usmíření potřebné pro odstranění pochyb o otevírání Německa na Východ a otevírání Polska, resp. České republiky na Západ, pak po deseti letech svou funkci ztratilo. Když v roce 1999 v Bonnu oba ministerští předsedové Schröder a Zeman jednomyslně prohlásili, že mezi Německem a Českou republikou již neexistují žádné právní a historické problémy, mnohým to připadalo jako ukvapené vyjádření, ale posunulo to věci

správným směrem a umožnilo to vytyčit nové priority ve vzájemných vztazích. Existují sice nadále bilaterální problémy, které – jako například odškodnění za nucené práce – pocházejí z historie, a také ještě žije generace, která prožila válku a vyhnaní. Celkově jsou vztahy Německa k oběma jeho východními sousedům nyní poznamenány novou skutečností, definovanou již zmíněným „širším rámcem evropského sjednocování“. Historicky jedinečnou skutečností je, že Německo, Česká republika a Polsko jsou nejenom vojenskými aliančními spojenci, ale v dohledné době budou i rovnoprávními členy Evropské unie. *Rovnoprávný* však neznamená *se stejným potenciálem*. Již dnes vede asymetrie hospodářské a politické váhy mezi Německem a jeho východními sousedy k novým problémům. Taková asymetrie existuje ovšem i mezi Polskem a Českou republikou, v čemž opět spočívá nebezpečí druhofadosti České republiky v německém vnímání. Polsko je již vzhledem ke své velikosti nejenom důležitějším hospodářským partnerem, ale bude – to navíc ještě zvýrazňují závěry z Nice – také důležitějším politickým partnerem Německa v Evropě. Zatímco Varšava se po delším politickém váhání mezitím aktivně zapojila do diskuse o budoucnosti evropské integrace, Praha se ještě chová zdrženlivě. Volby v příštím roce ukáží, zda Česká republika v budoucnu zesílí svůj integrační kurs, nebo zda se opět přikloní k integračně skeptické politice prvních popřevratových let, a tím také promešká napojení na vývoj německo-polských vztahů.

Článek byl publikován v *Dialogu, německo-polském časopisu*, č. 55/56 (2001), s. 17–21.

Faktor minulosti v současných česko-německých vztazích

MIROSLAV KUNŠTÁT

Jedna z ústředních tezí často oslavované a občas i tvrdě kritizované *Česko-německé deklarace o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji z 21. ledna 1997* říká v jejím IV. článku na první pohled zcela jednoznačně: „*Obě strany...prohlašují, že nebudou zatěžovat své vztahy politickými a právními otázkami minulosti.*“ K této klíčové formulaci se vyjednávali obou stran dopracovali v nelehkých, téměř dva roky trvajících jednáních. Tato věta uzavírá jakési oboustranné vyznání vin – stručnou bilanci křivd a bolestných historických křížovatek nedávné minulosti, za něž ovšem německá strana „*přiznává odpovědnost*“, česká strana jich pak pouze „*lituje*“, případně „*zejména lituje*“ či „*nadto lituje*“. Deklarace se tak snaží obloukem vrátit k jakémusi téměř idylickému *status quo ante*, který je vyličen v jejím úvodu jako „*dlouhé dějiny plodného a pokojného soužití Čechů a Němců, během kterého bylo vytvořeno bohaté kulturní dědictví působící až dodnes*“.¹⁾

Tato deklarace tak po sedmi letech částečně naplnila i očekávání prezidenta Václava Havla, vyřčené již 23. prosince 1989 v Československé televizi v návaznosti na jeho odsouzení odsunu sudetských Němců, že se totiž k temným kapitolám česko-německé minulosti mají vyjádřit „zákonodárné sbory, vláda, odborné komise, veřejnost...“.²⁾

Pastorálně-idylická konstrukce Česko-německé deklarace musela ovšem beprostředně po svém zbudování osvědčit svou pevnost. Zatěžkávací zkouška nebyla přitom nijak lehká: nešlo jen o nebezpečně folklorní excesy Sládkových republikánů před budovou pražského Lichtenštejnského paláce bezprostředně před jejím podpisem, ale i o následné konstatování kancléře Helmuta Kohla, že „*majetkoprávní otázky zůstávají samozřejmě i nadále otevřeny*“.³⁾ Naopak česká strana v parlamentních projevech Václava Klause (resp. v důvodové zprávě vlády pro Parlament ČR) a Josefa Zielesnice poněkud relativizovala rozsah své lítosti nad oběťmi „*poválečného vyhánění, jakož i nuceného vysídlení sudetských Němců*“, vyjádřené poměrně jednoznačně ve III. článku deklarace. To se projevilo i zařazením uvozovací věty v příslušném usnesení Poslanecké sněmovny PČR ze 14. února 1997, v němž sice byl vyjádřen souhlas s textem deklarace, nicméně „*po vyslechnutí předsedy vlády České republiky a ministra zahraničních věcí a na základě vládního zdůvodnění*“.⁴⁾ V analogických usneseních Spolkového sněmu SRN a Senátu PČR se podobná „lehece distanční“ a nepřímá i interpretační formulace neobjevila.⁴⁾

Na zdánlivě azurovém politickém nebi mezi Českou republikou a Německem se posléze příliš nevyjímal zprvu nevině vyhlížející výzvy německého Bundestagu, aby česká strana již konečně zrušila tzv. Benešovy dekrety (formulované v rezoluci o německých vyhnancích, přijaté v r. 1998 těsně před parlamentními prázdninami), ani pozdější pokusy novoapečené opozice CDU/CSU formulovat totéž jako před-

běžnou podmínku českého vstupu do Evropské unie. Souvislost mezi tímto postulátem – byť velmi opatrně formulovaným – a nedávnými usneseními rakouské Národní rady, resp. i Evropského parlamentu je více než zjevná: jde o to nepromarnit jedinou příležitost k ovlivnění celoevropské *Grosswetterlage* ve vztahu k tomuto problému. O to více lze ocenit vstřícnou flexibilitu nynější německé vlády, která 8. března 1999 ústy kancléře Gerharda Schrödera ujistila českou stranu, že „*příležitostně vyjadřovaná přání německých vyhnaneckých svazů neovlivní německou zahraniční politiku*“ a že vlády obou států „*nebudou v této souvislosti ani dnes, ani v budoucnu předkládat majetkové otázky či klást požadavky*“.⁵⁾ Tím si ovšem na domácí scéně vysloužila obvinění, ba i soudní spory ohledně údajné nedostatečné diplomatické ochrany německých občanů a jejich zájmů vůči České republice. Premiér Miloš Zeman pak mohl o to snadněji formulovat libozvučnou, nicméně právně poněkud nejasnou formuli o údajné „*vyhaslosti*“ některých dekretů prezidenta republiky z let 1945–1946.⁶⁾

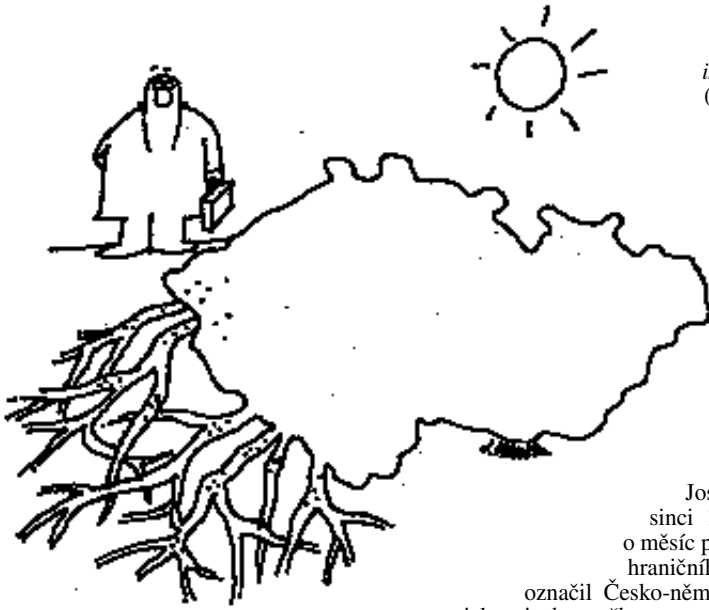
Již dnes je zřejmé, že tuto tezi bude nutno při nějaké vhodné příležitosti specifikovat. Je sice potěšitelné, že se o to alespoň pokusilo české ministerstvo zahraničí na svých internetových stránkách, avšak řada právníků nad touto argumentací nejví přílišné známky nadšení.⁷⁾ Jaký je například vztah „*vyhaslých*“ dekretů k dobhajícím, bohužel stále ještě neuzavřeným restitučním kauzám? Jedno je jasné: Bez ohledu na další budoucí závěry právních expertů je v bytostném zájmu České republiky co nejrychlejší uzavření těchto kauz před našimi soudy. Je to zároveň další z řady dobrých důvodů, proč naše republika potřebuje tak naléhavě onu již poněkud zprofanovanou, přesto i nadále nutnou *restituční tečku*.

Vzhledem k tomu, že otázka vztahových dekretů stále více zatěžuje i naše vztahy s Rakouskem (viz i témata rozhovorů prezidenta Václava Havla s jeho rakouským protějškem Tho-

masem Klestillem ve Vídni 6. září 2001)⁸⁾, můžeme jen litovat, že stále ještě nemáme k dispozici výstup z široce založeného výzkumného projektu Česko-německého diskusního fóra, který má přinést rozsáhlou komparaci evropské poválečné legislativy retribučního, resp. punitivního charakteru, kam zajisté patří nejenom tzv. Benešovy dekrety a jugoslávské dekrety AVNOJ, ale celá řada analogických norem z jiných zemí. Se zřetelem k dobré pověsti koordinátorů a koordinačních vědeckých pracovišť tohoto ostře sledovaného projektu – historiků Jiřího Peška a Horsta Möllera, po institucionální linii pak pražského Ústavu soudobých dějin AV ČR a mnichovského Institutu für Zeitgeschichte – lze očekávat přinejmenším solidní příspěvek do nesnadné, emoční a neznalostmi zatížené diskuse.

Česká republika a Německo vyjádřily v Česko-německé deklaraci z r. 1997 rovněž přesvědčení, že „*spáchané křivdy nelze odčinit, ale nanejvýš zmírnit, a že přitom nesmí docházet k novým křivdám*“.⁹⁾ V souladu s tehdejší právní a politickou pozicí německé vlády tak bylo možno v r. 1998 přistoupit k tzv. humanitárnímu gestu ve prospěch nejvíce postižených obětí nacismu, především vězňů nacistických káznic a koncentračních táborů. Je málo známou a zdůrazňovanou skutečností, že toto gesto bylo určeno i pro některé kategorie sudetoněmeckých obětí nacismu, pokud se přihlásily a pokud dosud nebyly odškodněny v SRN.⁹⁾ Humanitární gesto bylo realizováno v přímé návaznosti na článek VIII. zmíněné deklarace, kterým byl zřízen Česko-německý fond budoucnosti. Na sociální projekt ve prospěch těchto obětí bylo ze společně financovaného fondu vyčleněno přes 90 milionů DEM. Tento projekt nebyl ani oběma vládami, ani svazy obětí nacismu považován za *odškodnění* stricto sensu. Proto ani nebyli příjemci plateb z tohoto fondu nuceni podepisovat prohlášení, v němž by se vzdávali svých dalších nároků vůči německému státu či německým právníkům osobám. Další vývoj máme jistě v čerstvé paměti: první předběžné úspěchy hromadných žalob obětí nacismu ze střední a východní Evropy u amerických soudů v letech 1998–1999 přesvědčily německou vládu a německé hospodářství (a následně též vládu rakouskou a rakouské firmy), že jejich dosavadní odmítavá pozice, zejména vůči obětem otročků a nucené práce z výše uvedených zemí, je neudržitelná.¹⁰⁾

Ovšem i nynější platby ve prospěch mnohem širšího okruhu obětí z německého fondu „*Vzpomínka, odpovědnost, budoucnost*“ a z rakouského „*Fondu smíření*“ jsou formulovány jako humanitární gesto, vázané však tentokrát na individuální zřeknutí se možných budoucích nároků. Opožděná, byť nakonec úspěšná realizace této formy odškodnění obětí nacismu z oněch států, které nebyly zahrnuty do předchozích odškodňovacích opatření, však nastoluje některé opatrně kladené, avšak brisantní otázky. V českém případě sice nikde nebyl formulován junktim mezi odškodněním (humanitárním gestem) ve prospěch obětí nacismu a mezi odškodněním (humanitárním gestem) vůči obětem poválečného odsunu sudetských Němců, nicméně nejenom sudetští Němci, ale i např. bavorský premiér Edmund Stoiber či představitel německé menšiny v České republice s podobnými požadavky a junktimacemi

in international law“ (srov. prakticky shodné stanovisko vlád USA a Velké Británie z 15. února 1996). Ruská federace coby nástupnický stát SSSR vypracovala zcela shodné s oficiální českou pozicí.¹²⁾

Bývalý český ministr zahraničí Josef Zieleniec v prosinci 1996 (a opakovaně o měsíc později i na půdě zahraničního výboru PSP ČR) označil Česko-německou deklaraci za jakousi *dvoutečku* ve vzájemných vztazích: měla otevřít zcela novou etapu vzájemné spolupráce. Tehdejší kancléř Kohl pak v lednu následujícího roku toto podobenství o dvoutečce použil také, avšak v jiném smyslu: mělo se jednat o dvoutečku za minulostí, o prostředek k detabuizaci a ještě větší otevřenosti v reflexi nesnadné minulosti. Kohl se zde vědomě bránil nařčení z „teček“ a „tlustých čar“ za minulost, kterému musela svého času již čelit Brandtova vláda díky svému přístupu k tzv. východním smlouvám.¹³⁾ Snad právě proto prezident Václav Havel hovořil o tři měsíce později (24. dubna 1997) na půdě Spolkového sněmu SRN o nebezpečí některých poeticky mlhavých pojmů „jako je například *„tlustá čára“*, *sousloví vnímané v Německu jako pokus zapomenout na zlé věci, nebo „právo na vlast“*, *sousloví chápané u nás jako vzletlé označení pro obyčejný teritoriální nárok“*.¹⁴⁾

přicházejí. Jedná se o velmi heterogenní soubor přání a požadavků od finančního odškodnění pro „nejtvrďší“ oběti odsunu, přes restituce pro příslušníky německé menšiny v České republice až po takové detaily jako např. uznání a započítávání studia na německých vysokých školách v bývalém protektorátu pro stanovení výše důchodu. Formulování rozumného a přitom konsensuálního českého stanoviska k těmto požadavkům nebude snadné, a to tím spíše, že v roce 2002 se konají parlamentní volby nejenom v Německu, ale i v České republice.

Zmíněné politické a právní otázky pocházející z minulosti byly v 90. letech pro praktickou politiku v oblasti česko-německých vztahů oříškem nejtvrďším. Tím ovšem není jejich katalog zdaleka vyčerpán. Za definitivně vyřešený nelze ostatně považovat ani tradiční ústřední problém z českého pohledu, tj. otázku platnosti Mnichovské dohody z r. 1938. Nedávná minulost ovšem ukázala, že obě strany dokáží – při vědomí interpretačních rozdílů – dobře žít i se starými formulacemi o nulité této dohody, které obsahuje stále platná smlouva mezi bývalou ČSSR a SRN z 11. prosince 1973. V některých případech se zase ukázalo, že vzhledem k dosavadní odlišné interpretaci důležitých právních pilířů tzv. poválečného uspořádání mohou nastat i velmi vážné „provozní“ potíže. Zvláště výmluvně to ilustroval například spor o interpretaci a o otázku mezinárodněprávní závaznosti Postupimské dohody z 2. srpna 1945, který tvořil jednu z nejdramatičtějších peripetií jednání o Česko-německé deklaraci, a to zejména po zveřejnění interview tehdejšího spolkového ministra zahraničí Klause Kinkelera v listu Frankfurter Allgemeine Zeitung v lednu 1996.¹¹⁾ Kinkel v něm prohlásil, že spolková vláda nepovažuje Postupimskou dohodu za akt právního uznání tzv. vyhnání, ba že pokládá tuto dohodu za pouhé politické prohlášení. Ačkoliv toto Kinkelovo tvrzení jenom zopakovalo starší německé stanovisko k Postupimí, přesto je bylo možno považovat za vypuštění jakéhosi pokusného balónku (již vzhledem k preambuli Smlouvy 2+4 z r. 1990 to bylo na pováženou!). Česká reakce byla ostrá, byl s některými prvky nevědomky až příliš okatě projevové „anticipační úzkosti“. Causa byla nakonec uzavřena prohlášením tří signatářských mocností Postupimské dohody, které ji označily za „soundly based

Faktor minulosti ve vztazích k Německu nehraje ovšem roli pouze v nejvyšších patrech politiky. Právě naopak: žádná smlouva, mezivládní deklarace či politické prohlášení nemohou změnit stav historického vědomí jednotlivých společností, nemohou bezprostředně ovlivnit jejich „kulturu paměti a vzpomínání“, máme-li použít termín a metodu zavedenou před časem s velkým ohlasem P. Norou či A. a J. Assmannovými. Nemohou tak ostatně bezprostředně učinit ani historikové – ti mohou k „historizaci“ traumat z minulosti pouze skromně napomoci, například spojeným úsilím o co nejvyšší obsah učebnic dějepisu. Svým způsobem privilegované postavení (i když nikoliv monopolní!) ve veřejné i akademické debatě o minulosti měla a má *Česko-německá a Slovensko-německá komise historiků*, působící od rozdělení Československa de facto na triangulárním principu. Na jejím zřízení se 2. února 1990 dohodli, a to již dva roky před podpisem nové základní čs.-německé smlouvy, oba tehdejší ministři zahraničních věcí Jiří Dienstbier a Hans-Dietrich Genscher. Ačkoliv nelze říci, že by spolu před r. 1990 čeští, slovenští a němečtí historikové nekomunikovali (a to zejména v 60. letech), silný mandát nově vzniklé komise umožnil systematické setkávání těch, kteří měli k naší společné minulosti skutečně co říci. Mezi členy komise, resp. komisí se objevila uznávaná

jména vynikajících odborníků v dané oblasti, jako např. Rudolf Vierhaus, Jan Křen, Ferdinand Seibt, Václav Kural, Hans Mommsen, Jiří Pešek, Hans Lemberg, Dušan Kováč, Detlef Brandes, Lubomír Lipták, Jörg K. Hoensch a další. Seznam členů komise a jejich spolupracovníků je ovšem mnohem širší a naznačuje jakési radiální kruhy, směřující do dalších disciplín a oblastí česko-slovensko-německého diskursu. Zdá se ovšem, že od podobných grémií politika někdy očekávala nespelnitelné: být jakými *Trümmerfrauen* (Michael Ludwig v listu Frankfurter Allgemeine Zeitung)¹⁵⁾, které v tichosti odklízejí nejenom viditelné trosky válečné katastrofy, ale zacelují též rány neviditelné. Práce historiků v poválečných historických komisích vždycky souvisela s kolektivním vzpomínáním na minulost, s tvorbou kultury tohoto vzpomínání a jeho faktografických korektiv – tedy s onou pomalou „smuteční prací“ v hlubinně-psychologickém smyslu (*Trauerarbeit*), jak tuto doprovodnou funkci poválečné historické práce označil v pražském Karolinu v r. 1991 Hans Lemberg. Ta pak vzpomínce dodává dokonalý tvar a zařazuje ji do sdílené kolektivní paměti ve světle nových poznatků a dat.

Je celkem pochopitelné, že personální složení těchto grémií je opakovaně kritizováno různými zájmovými skupinami, a to především těmi, které se v nich necítí názorově reprezentovány (např. Sudetoněmeckým krajanickým sdružením či Kluby českého pohraničí). Tím ovšem dávají najevo svou archaickou představu o smyslu existence těchto komisí – představu jakéhosi oficiálního kolbiště, obdařeného rekomenační legitimací pro sféru politiky. Z těchto důvodů se stalo tradicí, že prakticky všechna česko-německá oficiální grémia se stala předmětem občasně kritiky. Po přijetí Česko-německé deklarace se to týkalo i personálního obsazení institucí vzniklých na jejím základě – Česko-německého fondu budoucnosti a Česko-německého diskusního fóra.

Honorární činnost historiků v komisích je tedy přece jenom vším možným než jen idyllickým putováním tajemstvími archivů a knihoven. Ve srovnání s podobnými bilaterálními komisemi, které byly po válce zřízeny mezi spolkovým Německem a jeho sousedy, je její práce mnohem více předmětem veřejného zájmu. Ve srovnání s těmito komisemi nestojí v popředí zájmu mezinárodní vztah česko-, resp. československo-německý, nýbrž spíše interpretace dějin česko-německého „konfliktního společenství“ (Jan Křen) na teritoriu českých zemí, i když stále více a intenzivněji v mezinárodním kontextu. Tato tematická asymetrie vede i k asymetrickému vnímání výsledků práce komise v Německu a v České republice. Viděno z české perspektivy, komise analyzuje klíčové problémy moderních *českých dějin* (jako např. tak zásadní a identitotvornou otázku vzniku Československa v r. 1918), z německé perspektivy se však tato témata nemohou stát předmětem širšího zájmu – jedná se zde spíše o dějiny jednoho opomíjeného a polozapomenutého sousedství uprostřed ještě nedávno rozdělené Evropy. Odlišnou percepci má samozřejmě a především specifická skupina sudetských Němců, jež si ovšem vytvořila svůj vlastní, apologetický a propojením s vyhnaneckou politikou petrifikovaný historický koncept. Rámcový pracovní program vypracovala ko-

mise již v r. 1990. Ten pak byl postupně uskutečňován zejména formou vědeckých konferencí konaných zpravidla jednou ročně. Konferenční sborníky jsou vydávány průběžně v české/slovenské a německé verzi a lze říci, že objektivně dokumentují nejenom stav poznání projednávané materie včetně nejcitlivějších problémů (např. lidské ztráty během války a bezprostředně po ní, tedy i hojně diskutované tzv. odsunu ztráty), nýbrž i pro mnohé vzdálenější pozorovatele až překvapující blízkost názorů obou stran, a to i při značně odlišných metodologických postupech.¹⁶⁾

Úkoly komise však nebyly od počátku pouze odborné: šlo do značné míry i o to, jak prezentovat její výsledky před širší veřejností, a to nejenom určitou mediální strategií, nýbrž i v oblasti, která se zejména v Německu po 2. světové válce obdivuhodně rozvinula a která bohužel zůstala u nás po 40 letech komunistické vlády zcela zdiskreditována a následně podceňena, tj. v *politickém vzdělávání*. Byl to především jubilejní rok 1995 s mnoha kontroverzními diskusemi o smyslu tehdejších výročí (zejména v souvislosti s dichotomií *porážka* versus *osvobození*), který poskytl nejenom příležitost, ale i skutečnou nutnost prohloubit komunikaci odborných historiků s veřejností. Nebylo ostatně náhodné, že český prezident Václav Havel vystoupil se svým zásadním projevem k česko-německým vztahům v pražském Karolinu již 17. února 1995, tedy v období jakéhosi preludia oslav 50. výročí osvobození evropských národů od nacistické nadvlády.

V atmosféře následně živé diskuse uspořádala komise historiků 28. dubna 1995 rovněž v Karolinu velmi dobře navštívenou pódiovou diskusi a přijala prohlášení, které do tehdejší diskuse vneslo určité „uklidňující tóny“ a věcnější retorku.¹⁷⁾ Některé teze tohoto dokumentu předznamenaly následný *Náčrt výkladu německo-českých dějin od 19. století: Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění* (1996), který komise zpracovala ve stejné době, kdy vyjednávali české a německé vlády obtížné formulovaly historické a právní pasáže Česko-německé deklarace. Řada pasáží Náčrtu se ostatně v poněkud modifikované podobě nakonec objevila i ve společné deklaraci obou vlád. Ačkoliv bezprostřední ohlas těchto společných tezí českých a německých historiků nebyl příliš velký, žily svým vlastním životem a postupně byly stále více široce diskutovány, napadány i obhajovány. Často ovšem unikalo, že se historikům podařilo – na rozdíl od politiků – najít velmi rychle *společné slovo* i k těm nejbolestnějším kapitolám vzájemných vztahů. Sama tato skutečnost vyznačuje daleko za horizont učené akademické disputace.¹⁸⁾

V česko-německém dialogu historiků došlo ovšem k poněkud strohému, ba až téměř schizofrennímu oddělení vlastní historické komise od analogického grémia pro výzkum a revizi školních učebnic dějepisu (byť v komisi historiků zasedali i významní autoři učebnic, např. Jörg K. Hoensch a Zdeněk Beneš). Naopak v případě německo-polském byly učebnice základní prioritou společné komise historiků vzniklé již v roce 1972 v návaznosti na smlouvu mezi Polskem a SRN z roku 1970. V československo-západoněmecké relaci došlo sice k prvním slibným náběhům dialogu v této oblasti již v r. 1967, avšak tzv. Pražská smlouva mezi ČSSR a SRN z r. 1973 nepřed-

stavovala dostatečný politický impuls k vytvoření *jakékoliv* společné komise historiků. Katalogizace problémů v učebnicích dějepisu ovšem probíhala především na německé straně poměrně intenzivně, takže již v roce 1979 zde byly publikovány cenné analýzy hlavních československých a západoněmeckých učebnic dějepisu.¹⁹⁾ Je příznačné, že seriál konferencí o učebnicích mohl být zahájen až v předvečer společenských změn roku 1989 (Braunschweig, říjen 1989), přičemž tohoto oficiálně organizovaného setkání se ještě ani tehdy nemohli zúčastnit historikové z disentu. Znovu se zde kritizovalo, že učebnice v obou zemích netraktují dějiny moderních národních hnutí v širších evropských souvislostech a že se v českém a slovenském případě jednostranně soustřeďují na dějiny národů a národností, v německém případě pak spíše jen na dějiny států a právních systémů.²⁰⁾

Systematický výzkum učebnic pokračoval po r. 1989 v pozměněné a omlazené personální konstelaci, bohužel za nezájmu širší veřejnosti. Potvrdil zcela asymetrickou a selektivní prezentaci „obrazu druhého“ ve většině českých a německých učebnic (a těch je zejména v SRN vzhledem k decentralizaci školství směrem do jednotlivých spolkových zemí téměř nepřehledné kvantum), v mnohém dokonce konzervující vzájemné starší stereotypy – a to i u textů vydávaných po r. 1989. Výzkumy Zdeňka Beneše, Heidrun Dolezelové a Thomase Bergerona-von der Heide přitom ukázaly, že i když v německých učebnicích nechybí objektivní vylíčení událostí kolem Mnichova 1938 a okupace Československa v březnu 1938, zcela fragmentární a nedostatečné je vylíčení charakteru německého okupačního režimu. Zmínky o českých obětech nacismu a holocaustu a o českém odboji však absentují zcela – to pak činí následný stručný výklad o vyhnání sudetských Němců zcela nesrozumitelným. Naopak v českých učebnicích zdůvodnění, proč se po r. 1989 „zcela automaticky“ navazuje na tradice předmnichovské Československé republiky.²¹⁾

Diskurs o česko-německé minulosti jistě bude ještě dlouho pokračovat. Míra jeho politizace závisí na řadě nevypočitatelných externích i interních faktorů, mj. i na výsledku parlamentních voleb v SRN a ČR v roce 2002. Jeho témata zároveň souvisejí s bolestným „vyrovnáváním se s minulostí“ (*Vergangenheitsbewältigung*), s kolektivním vzpomínáním i zapomínáním v čase, kdy nás pomalu, ale jistě opouští generace současníků a pamětníků traumatických událostí. Beze zbytku i v této souvislosti souhlasím s německým historikem Michaellem Stolleisem, že „*úkoly práva, politiky a historiografie je přitom třeba co nejjasněji oddělit. Justice nemůže suplovat politiku, politika nesmí vyvíjet tlak na justici, historiografie nemůže a nesmí rozhodovat právní spory, nemůže být náhradou politiky, ba ani instrumentem pro její zdůvodnění... Historiografie nesmí a nemůže altermovat v nesplněných úkolech politiky a jurisprudence*“, byť i on se na jiném místě sklání před ořepanou a stále platnou pravdou, že „čisté“ oddělení oblastí politiky, historie i práva samozřejmě nikdy nebude stoprocentně možné.“²²⁾

¹⁾ Česko-německé vztahy po pádu železné opony. Dokumentace k česko-německým vztahům 1989–1997 (Sešity Rady pro mezinárodní vztahy 1/1997), s. 21–24.

²⁾ Tamtéž, s. 25; srov. též Rudé právo, 3. 1. 1990.

³⁾ Zpravodajský servis ČTK, 21. 1. 1997.

⁴⁾ Důvodová zpráva vlády ČR pro Parlament České republiky ze 17. 12. 1996, srov. parlamentní tisk 129/0 (PČR, PS 1996–1998), usnesení Poslanecké sněmovny PČR II/221/1997 ze 14. 2. 1997, stenozáznamy rozpravy 8. schůze Sněmovny, jakož i zahraničního výboru – vše sub www.psp.cz/eknih/1996ps/. Srov. též tisk Deutscher Bundestag 13/6848 z 29. 1. 1997, který obsahuje přijatou verzi německého parlamentního usnesení.

⁵⁾ Zpravodajský servis ČTK, 8. 3. 1999.

⁶⁾ Srov. též Koncepce zahraniční politiky České republiky (dokument vlády ČR schválený na zasedání vlády 17. února 1999 usnesením č. 124. Příloha časopisu Mezinárodní politika 4/1999, s. 15.

⁷⁾ www.mzv.cz/cz/-/archiv/dekrety/html/; rozhovor autora s bývalou ministryní spravedlnosti ČR a předsedkyní ČNR JUDr. Dagmar Burešovou 18. září 2001.

⁸⁾ Karl-Peter Schwarz: Havel: Kampf zwischen Provinzialismen, Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ), 7. 9. 2001; charakteristické byly i ohlasy návštěvy v českém tisku – srov. např. excitovaný tón polemiky Václava Havla a Jana Kovaříka v deníku Právo, 15. 9. 2001.

⁹⁾ Tiskové prohlášení správní rady Česko-německého fondu budoucnosti, 16. 10. 1998. Srov. též Anna Knechtel (red.): Česko-německý fond budoucnosti, Praha 2000, s. 11.

¹⁰⁾ Deutsch-tschechischer Zukunftsfonds, Jahresbericht 1999, Prag 2000, s. 10; Česko-německý fond budoucnosti, výroční zpráva 2000, Praha 2001, s. 11–12.

¹¹⁾ C. G.: Kinkel wehrt sich gegen die Vorwürfe aus Prag, FAZ 18. 1. 1996.

¹²⁾ Noten der UN, Grossbritanniens und Russlands zu Art. XIII des Potsdamer Abkommens vom 14. Februar 1996 sowie Wortlaut des Art. XIII. In: Dieter Blumenwitz: Interessenausgleich zwischen Deutschland und den östlichen Nachbarstaaten, Köln 1998, s. 144–146.

¹³⁾ Helmut Kohl to znovu zdůraznil na půdě Spolkového sněmu SRN, když zahajoval 30. ledna parlamentní rozpravu před schválením Česko-německé deklarace. Srov. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/154 vom 30. Januar 1997.

¹⁴⁾ Projevy u příležitosti Německo-české deklarace před členy německého Spolkového sněmu a Spolkové rady dne 24. dubna 1997 v Bonnu a poslanci a senátoři českého parlamentu dne 29. dubna 1997 v Praze, Bonn 1997, s. 28–29.

¹⁵⁾ Michael Ludwig: Historiker als Trümmerfrauen, FAZ 8. 5. 2000.

¹⁶⁾ Úplný seznam publikací komise uvádí např. Petr Svoboda: Informace o společných (mezinárodních) komisích historiků, Český časopis historický (ČČH) 3/2001, s. 658–660. Viz též všeobecně velmi dostupný výbor nejzákladnějších studií z dosavadních sborníků (distribuívaný pouze za manipulační poplatek Spolkovou centrálou pro politické vzdělávání v Bonnu): Jörg K. Hoensch-Hans Lemberg (hg.): Begegnung und Konflikt. Schlaglichter auf das Verhältnis von Tschechen, Slowaken und Deutschen 1815–1989, Bonn – Essen 2001, kde je i seznam všech publikací komise vydaných v němčině. Veškeré publikace budou v dohledné době k dispozici na cenově dostupném CD-romu.

¹⁷⁾ Erklärung der deutsch-tschechischen und deutsch-slowakischen Historikerkommission vom 29. April 1995. Bohemia 36/1, 1995, s. 182–184.

¹⁸⁾ Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění. Náčrt výkladu německo-českých dějin od 19. století (paralelní německý titul: Konfliktgemeinschaft, Katastrophe, Entspannung. Skizze einer Darstellung der deutsch-tschechischen Geschichte seit dem 19. Jahrhundert), Mnichov 1996; toto normativní vydání v nakladatelství R. Oldenbourg bylo pak převzato ve velkotiřádných edicích určených pro širokou veřejnost v Německu (nákladem Saské centrály pro politické vzdělávání v Drážďanech a Spolkové centrály pro politické vzdělávání v Bonnu) i v České republice, resp. v třetích zemích (péči pražského Ústavu mezinárodních vztahů).

¹⁹⁾ Hans Lemberg – Ferdinand Seibt (hg.): Deutsch-tschechische Beziehungen in der Schulliteratur und im populären Geschichtsbild, Braunschweig 1980.

²⁰⁾ Robert Luft: Zweite deutsch-tschechoslowakische Schulbuchkonferenz, Bohemia 31/1990, s. 153–154.

²¹⁾ Robert Maier (hg.): Tschechen, Deutsche und der Zweite Weltkrieg. Von der Schwere geschichtlicher Erfahrung und der Schwierigkeit ihrer Aufarbeitung (*Studien zur internationalen Schulbuchforschung*, Bd. 94), Hannover 1997.

²²⁾ Michael Stolleis: Der Historiker als Richter – der Richter als Historiker. In: Norbert Frei – Dirk van Laak – Michael Stolleis: Geschichte vor Gericht. Historiker, Richter und die Suche nach Gerechtigkeit, München 2000, s. 179–90 (překlad citátů M. K.).

miroslav.kunstat@post.cz

OD PRŮKOPNICTVÍ K PASIVITĚ?

Evropská environmentální politika Německa a její export na východ

VLADIMÍR HANDL A PETR JEHLIČKA

Úvod

Institucionální struktura Evropské unie umožňuje zemím, které zavedly přísnější environmentální normy na národní úrovni, „exportovat“ svou náročnější legislativu prostřednictvím Unie do ostatních členských států. V oblasti ochrany ovzduší definovalo agendu Evropské unie v 80. letech v rozhodující míře Německo. Hlavním cílem německé politiky bylo, aby se evropská legislativa co nejvíce podobala již existujícím německým zákonům. Bonn se snažil jednak minimalizovat rozsah domácího administrativního a právního přizpůsobení Evropské unii a jednak snížit náklady německého průmyslu. Navíc tak vytvářel příležitost pro expanzi osvědčených německých technologií na zahraniční trhy. Nejvýznamnějším výsledkem této německé strategie se stala směrnice o emisích z velkých spalovacích zařízení.

Na začátku 90. let Německo tuto pozici proaktivního „lídra“ v rámci Evropské unie opustilo zejména pod tlakem transformačních problémů ve východní části země. Ve stejnou dobu se ale stalo důležitým aktérem environmentální reformy ve středoevropských kandidátských zemích na členství v Evropské unii. K tomu napomohla jednak „domácí“ zkušenost s transformací bývalé NDR a také podobnost environmentálních problémů (vnímaných především jako průmyslové znečištění) zděděných ve východních spolkových zemích z období socialismu s těmi problémy, které řeší další postsocialistické země střední Evropy. K dosažení cíle rychlého snížení znečištění ovzduší a vody se přímo nabízel pojem, který SRN s úspěchem uplatnila během 80. let jak na domácí půdě, tak na úrovni Evropské unie.

Německou politiku ochrany životního prostředí tak charakterizuje na začátku nového století jednak spíše pasivní pozice v rámci politiky Evropské unie a zároveň vysoká aktivita při řešení ekologických problémů střední a východní Evropy, zejména bezprostředních sousedů. Německo nepřetavilo v 80. letech svou vedoucí pozici v environmentální politice ES do podoby jakési trvalé „sektorální hegemonie“. Podobně zůstává i střední a východní Evropa různorodá, pokud jde o zkušenosti a modely, které v ochraně životního prostředí následuje. To nijak nesnižuje, ale spíše zvýrazňuje význam německé angažovanosti při řešení aktuálních problémů a přípravě zemí střední Evropy na přijetí do Unie.

Konflikt regulačních filosofí

Jestliže pro evropskou environmentální politiku 80. let platilo (zejména pro období 1982–1988), že byla do velké míry pod vlivem německého stylu politiky a německých priorit a že Velká Británie v ní vystupovala jako hlavní oponent, v 90. letech se postavení těchto zemí změnilo. Například směrnice o přístupu veřejnosti k informacím o životním prostředí z roku 1990 byla v rozporu s německou právní tradicí. Počátečním vzorem pro jednu z nejdůležitějších směrnic 90. let, o integrované prevenci a omezování znečišťování (IPPC), se stal britský zákon o integrované kontrole znečištění z roku 1990. Německý přístup k environmentální politice vychází ze snahy regulovat zdroje potenciálního znečištění. Britský přístup je naopak obecně zaměřen na kvalitu dané složky životního prostředí, nikoliv primárně na přítomnost emisí a jejich množství. Odlišnost těchto dvou přístupů lze charakterizovat jako rozdíl mezi prostředky a cíli. Německý přístup zaměřený na prostředky má za následek detailní legislativu založenou na nejlepší dostupné technologii (BAT) a na kontrole emisí, zatímco z priority britského přístupu, spočívající v konečné kvalitě životního prostředí, vyplývá flexibilnější výběr nástrojů pro řešení problémů.

Pozornost, kterou Německo věnovalo problematice kyselého deště na národní úrovni a později i v rámci Evropské unie, lze vysvětlit několika faktory. Jednak alarmujícím postupem odumírání lesů, jež mají v Německu symbolický význam, v důsledku čehož byl tento proces vnímán jako „kulturní“ hrozba. Jednak skutečností, že více než polovina kyselých emisí měla svůj původ mimo německé území. Svou roli také sehrála skutečnost, že na počátku 80. let se na federální politické scéně objevila nová politická strana – Zelení.

Ve snaze zastavit škody na životním prostředí způsobené kyselým deštěm navrhlo Německo Evropské komisi, aby k řešení tohoto přeshraničního problému byl na úrovni EU jako vzor přijat domácí německý přístup. Ten spočíval ve využívání nejlepší dostupné technologie pro zachycování emisí u zdroje a v principu předběžné opatření, tzn. podnikání opatření i při chybějících nezpochybných vědeckých důkazech o nutnosti provedení těchto opatření. Praktickým naplněním těchto principů na domácí půdě byl zákon o velkých zdrojích znečištění ze spalovacích

procesů. Důležitou úlohu při formování obecného německého přístupu k řešení problémů životního prostředí sehrál i průmysl. Pod tlakem konkurence z Japonska, které bylo na začátku 80. let na špičce vývoje technologie potřebné ke snížení emisí SO₂ („mokrý vápencová vypírka“), dospěli představitelé německého průmyslu k závěru, že podpora zavedení národní regulace vyžadující široké uplatnění této technologie je v jejich zájmu. V důsledku přísných environmentálních zákonů zaměřených na redukci emisí u zdroje a efektivní zavádění a vynucování těchto zákonů se výroba environmentálních technologií v Německu vyvinula v silné průmyslové odvětví a německý podíl na světovém trhu s těmito produkty dosahuje zhruba 20 procent. V Německu více než 10 000 firem nabízí zařízení a služby zaměřené na ochranu životního prostředí a produkuje ekologické výrobky.¹⁾

V roce 1984 se Německu poměrně snadno podařilo zakotvit hlavní principy své environmentální politiky do evropské legislativy v podobě rámcové směrnice o průmyslových zařízeních z roku 1984. Ta neobsahovala žádné konkrétní emisní limity, a proto se nesetkala s výraznou opozicí. Větší bitvu muselo svěst Německo ve spolupráci s Komisí o prosazení „dceřině“ směrnice – směrnice o emisích z velkých spalovacích zařízení (88/0609/EEC) – v Radě ministrů. Tam vystupovalo na straně Německa především Nizozemsko a Dánsko, zatímco k hlavním oponentům patřila Velká Británie a Španělsko. Vyjednávání se protáhlo až do roku 1988, kdy byla směrnice konečně přijata. Kromě směrnice o emisích z velkých spalovacích zařízení bylo Německo iniciátorem i dalších směrnic, např. směrnice o těžkých organických sloučeninách a směrnice o nakládání s nebezpečným odpadem.

Od počátku 90. let však Německo pod tlakem problémů vyvolaných sjednocením země opustilo pozici „lídra“ evropské environmentální politiky. Za desetiletí od roku 1990 investovalo Německo (jak federální, tak zemské orgány) do odstranění závažných ekologických škod na území východních spolkových zemí (bývalé NDR) 10 miliard DEM.²⁾ Někteří analytici proto charakterizují Německo 90. let jako „defenzivního předjezdce“ (defensive forerunner) evropské environmentální politiky.³⁾ Zatímco na domácí úrovni si zachovává přísnou environmentální politiku, nepokouší se o její export do Evropské unie. Německo je tak příkladem toho, že rozvinutá domácí environmentální politika není dostatečnou podmínkou k tomu, aby se daný stát stal „lídrem“ v rámci celé Unie. Tato změna postoje Německa má zásadní význam pro schopnost „zelených“ členů EU prosazovat progresivní politiku životního prostředí. Zbývající pětice (Dánsko, Nizozemsko, Finsko, Rakousko a Švédsko) nemá ani dostatečný počet hlasů v Radě ministrů, ani politickou a ekonomickou sílu potřebnou k vyvíjení efektivního tlaku na ostatní.

Výměna rolí, ke které došlo na přelomu 90. let mezi Německem a Velkou Británií na poli evropské environmentální politiky, souvisela mimo jiné s tím, že legislativa EU reagující na tradiční problémy životního prostředí ve smyslu znečištění již byla v té době více méně dotvořena. Dnešní fáze vývoje evrop-

ské environmentální politiky, která je charakteristická důrazem spíše na procedurální legislativu (např. přístup veřejnosti k informacím o životním prostředí, ekoaudit, dobrovolné dohody s výrobci) než na stanovení pevných standardů, má blíže k britskému tradičnímu stylu veřejné politiky.

Export na východ: známé problémy a osvědčené instrumenty

S pádem železné opony Německo přijalo novou roli: více než který jiný stát Evropské unie se angažuje v transformačních procesech ve střední a východní Evropě. Ochrana životního prostředí se stala příkladem intenzivní snahy vyvážit německé a evropské normy ještě před rozšířením EU na východ.

Od roku 1992 vynaložilo německé ministerstvo životního prostředí na očistu ovzduší, vod a ochranu klimatu v kandidátských zemích střední a východní Evropy kolem 140 milionů DEM v rámci 17 projektů. Z toho bylo 115 milionů marek nasměrováno do německo-českých aktivit.⁴⁾ Z celkových 41 „ekologických“ projektů v rámci programu Evropské unie „twinning“ získala SRN do června 2001 celkem 28 projektů.⁵⁾ V České republice například působil v rámci „twinningu“ od října 1999 dva roky expert bavorského ministerstva životního prostředí a zabýval se otázkami posílení institucionální a regulační kapacity environmentálního sektoru v České republice. V roce 2000 česká strana zvolila německé partnery i pro další dva projekty, které byly zahájeny v květnu 2001.⁶⁾

Vysoce aktivní roli SRN v regionu dokazuje řada ukazatelů. Sporná zůstává ale otázka, zda má německá politika dlouhodobý systémový plán utváření environmentální politiky regionu, nebo zda spíše pružně reaguje na aktuální potřeby. Pro potvrzení systematické německé politiky v oblasti životního prostředí vůči kandidátům na členství v EU z řad bývalých socialistických zemí chybějí jednoznačné důkazy. Je ale nepochybné, že německé přístupy a recepty pro řešení některých problémů, především znečištění ovzduší, našly v těchto zemích široké uplatnění, stejně jako německá environmentální technologie. Ukazuje to i jeden z prvních případů harmonizace českého práva s právem EU – zákon o ovzduší (309/1991), který zahrnoval směrnici Evropské unie o emisích z velkých spalovacích zařízení.⁷⁾ Jeho přímým důsledkem bylo odsíření českých uhelných elektráren. Nejčastěji použitou metodou byla mokrá vápencová vypírka. Dodavateli technologie byly obvykle německé firmy.

Některé přístupy, které se německá politika snaží uplatnit i ve vztazích se svými východními sousedy, jdou za rámec norem platných v Unii a nejsou předmětem konsenzu ani v Německu samotném. Jde například o postoj k jaderné energetice: byla to až vláda SPD a Zelených, která rozvinula dosavadní název příslušného ministerstva do komplikovaného „Spolkové ministerstvo pro životní prostředí, ochranu přírody a bezpečnost jaderných reaktorů“. Název svědčí o symbolické a vysoce politické hodnotě vztahu k jaderné energetice. Ostatně program postupného odchodu od jaderné energetiky Strana zelených v koalici prosadila až po téměř dvou letech účasti ve vládě. Po většinu 90. let poskytovalo Německo vý-

znamnou bilaterální pomoc především svým dvěma sousedům – České republice a Polsku. Partneri uzavřeli řadu bilaterálních a několik multilaterálních smluv. Předmětem spolupráce se stala v prvé řadě široká paleta problémů, přesahujících polské a české hranice a doléhajících na německou stranu. Je to především zeměpisná blízkost, která způsobuje, že je Německo tak citlivé vůči standardům životního prostředí v sousedním regionu, zejména znečištění toků Labe a Odry a rovněž vod Baltského moře. „Černý trojúhelník“ – region poblíž souběhu českých, polských a německých hranic – symbolizoval počátkem 90. let kritický stav kvality ovzduší. Investice do ochrany životního prostředí v zemích střední a východní Evropy jsou navíc přitažlivé díky podstatně vyšší efektivitě: při vynaložení stejných prostředků je možno dosáhnout v tomto regionu většího efektu než v Evropě západní.⁸⁾ Ta již „levná“ opatření většinou učinila a další pokrok je kapitálově velmi náročný.

Pro řízení spolupráce s východními sousedy vznikla řada orgánů, jako Německo-polský výbor pro životní prostředí nebo Německo-česká komise pro životní prostředí, které vytvořily celou řadu pomocných komisí a pracovních skupin. Hýbatelem spolupráce byla od počátku vedle politické vůle rovněž finanční pomoc německé strany, kombinovaná s postupně rostoucími příspěvky Evropské unie. Z dlouhodobého hlediska tak Německo přispívá normativní a institucionální homogenizaci celého prostoru stejně jako praktické připravenosti kandidátských zemí EU na vstup. Z krátkodobého hlediska dosáhla spolupráce praktických úspěchů. Míra znečištění Labe (na obou stranách hranice) se výrazně snížila, stejně, jako byl v podstatě vyřešen problém „Černého trojúhelníku“, pokud jde o velké zdroje znečištění ovzduší. Německá strana přispěla 80 miliony DEM prostřednictvím osmi projektů na program modernizace tepelných elektráren, jako je Tisová I., Pruněrov I. a T 700 Chemopetrol Litvínov. Česko-německý „Fond na ochranu ovzduší“, vytvořený v listopadu 2000, se v současnosti zaměřuje na převod malých tepláren (do 50 MW) ze spalování uhlí na ekologičtější provoz (plynofikace, bioplyn atd.). Podobně zásadní přínos měla pomoc SRN při výstavbě čističek odpadních vod komunálního a průmyslového původu. Taková opatření mají nejen hospodářský a ekologický, ale také významný politickopsychologický efekt: přímo ovlivňují atmosféru vzájemných vztahů v příhraničním regionu.

Metody spolupráce se postupně přizpůsobovaly zkušenostem a potřebám. Německá strana například upustila od přímé finanční pomoci a přešla k metodě úvěrů, jejichž úroky jsou prakticky kryty německým ministerstvem životního prostředí.⁹⁾ Posiluje se role EU: německé firmy a instituce jsou neúspěšnější při soutěži o projekty v rámci evropského programu „twinning“: zúročují dlouholeté zkušenosti práce v daném regionu stejně jako z řešení obdobných úkolů v nových spolkových zemích. Úspěšně se tak podílejí jak na posilování ochrany životního prostředí, tak na hospodářských a sociálně-pracovních výhodách projektů.¹⁰⁾ Vlastní ekonomický zájem Německa je nesporný a zřejmě bude dále sílit, což naznačil ministr pro životní prostředí Trittin, když vyzval německé firmy, aby věnovaly ze-

mím střední a východní Evropy „zvláštní pozornost“, protože na jejich trhu vznikne se vstupem do EU zvýšená poptávka po zařízeních na ochranu životního prostředí.¹¹⁾ Nicméně ekonomický zájem zatím nebyl prioritní. Kromě toho se prakticky na všech projektech v rámci „twinningu“, které subjekty SRN získaly, podílejí i neněmecké firmy.

Prosadí se německý model v ekologické politice regionu?

Není snadné odhadnout dlouhodobé výsledky úsilí SRN o ovlivňování stavu a politiky ochrany životního prostředí v regionu střední a východní Evropy. Dosažený pokrok nedává odpověď na otázku, jaká bude environmentální politika daných zemí po jejich vstupu do Evropské unie. Zatím vše nasvědčuje tomu, že výsledek bude v této oblasti nejednoznačný. Například česká politika je podle některých německých expertů bližší německým přístupům tím, že zdůrazňuje legislativní a technické aspekty, kdežto Polsko hledí spíše na zkušenosti USA a Francie a orientuje se spíše na ekonomické instrumenty.¹²⁾ Odsíření uhelných elektráren podle německého vzoru (kontrola emisí u zdroje, nejlepší dostupná technologie) je českou expertní komunitou (kontrola emisí u zdroje, nejlepší dostupná technologie) je českou expertní komunitou běžně vydáváno za důkaz efektivity environmentální politiky České republiky v 90. letech, neboť vedlo k výraznému a snadno měřitelnému snížení znečištění. Jde o způsob, který koresponduje s korporativním německým stylem veřejné politiky (příprava a realizace opatření za úzké spolupráce politiků, expertů a průmyslu s omezeným přístupem občanů a jejich asociací do těchto procesů) a který je zřejmě i v souladu s tradičním českým politickým stylem. Přitom však naprostá většina expertní komunity environmentální politiky v České republice i v ostatních kandidátských zemích visehradské skupiny považuje novou procedurální legislativu EU za slibnější cestu než tradiční německý model. Je přitažlivá především tím, že spoléhá na zapojení ekonomických aktérů, občanských skupin a spotřebitelů do rozhodování. Vliv procedurální legislativy na zlepšování stavu životního prostředí je však jen obtížně měřitelný. Jak uvádí zpráva Evropské agentury pro životní prostředí z roku 1999, jediného hmatatelného zlepšení stavu životního prostředí bylo zatím v Evropě dosaženo pomocí z dnešního hlediska zastaralého „příkazového“ regulačního modelu environmentální politiky, spoléhajícího na opatření „na konci výpusti“, tedy v duchu tradiční „německé školy“.¹³⁾

Hegemonie, nebo pestrá střední Evropa?

Ve světě organizovaném podle „realistického“ pohledu na mezinárodní vztahy by Německo v oblasti environmentální politiky definovalo své národní zájmy, zformovalo jednotnou strategii a použilo svého postavení první evropské mocnosti pro její realizaci. Skutečnost ale vypadá poněkud odlišně. Německý národní zájem o radikální zlepšování ochrany životního prostředí v sousedních zemích (včetně spolehlivosti jaderných reaktorů) je sice přesvědčivý, jednotná strategie – alespoň na úrovni Spolkového ministerstva ži-

MALÉ NÁRODY VELKÉHO NĚMECKA

Právní a politický rámec ochrany tradičních menšin na území Spolkové republiky Německo

KATEŘINA
JURIGOVÁ

vočního prostředí – ovšem zřejmě neexistuje. Německá strana skutečně spíše management celé agendy a koordinaci postupu jednotlivých orgánů. Navíc se politika uskutečňuje v prvé řadě nikoli prosazováním jednostranných „německých“ opatření, ale především prostřednictvím dvou- a mnohostranné spolupráce, která má obecný rámec v politice Evropské unie. Možnost prosadit takovou cestou čistě národní, individuální zájem je podstatně omezená. Není ovšem vyloučeno, že konkrétně definovanou strategií mají příslušná ministerstva na úrovni německých zemí, zejména těch, které sousedí s Polskem a Českou republikou. Jejich potřeba urychleně řešit praktickou situaci v příhraničních regionech je motivuje k soustředěné akci, a podílí se proto na mnoha společných projektech vyšší měrou než federální vláda. V každém případě ale celková intenzita spolupráce – přes nesporné úspěchy – neodpovídá zcela potřebám, zejména z hlediska přípravy na vstup těchto zemí do Evropské unie. Němečtí experti proto vyzývají k jejímu dalšímu posilování především na dvoustranné úrovni.¹⁴⁾

Střízlivý pohled nepotvrzuje, že by dnes ve střední Evropě vznikala oblast, která by se jednoznačně přikláněla k modelu ekologické politiky SRN. Ostatně i německá politika ochrany životního prostředí bude muset ve střednědobé perspektivě projít vývojem, který přizpůsobí její tradiční přístup současným trendům a potřebám.¹⁵⁾

handl@iir.cz
jehlicka@iir.cz

¹⁾ Gemeinsame Presseerklärung mit dem Umweltbundesamt. 18. 11. 1999, www.bmu.de/presse/1999/pm244.htm

²⁾ Rumänischer Umweltminister Tomescu informiert sich über Sanierung im Lausitzer Braunkohlerevier, Berlin 28. 9. 2000, www.bmu.de/presse/2000/pm472.htm

³⁾ Např. Liefierink, D., Andersen, M.S.: Strategies of the „green“ members states in EU environmental policy-making. Journal of European Public Policy, vol. 5, 2/1998, str. 254–270.

⁴⁾ Ab sofort kommt Elbe sauberer über die Grenze. www.bmu.de/presse/2001/pm639.htm

⁵⁾ 21 z nich vede nebo v jejich rámci vysílá do hostitelské země odborníka s dlouhodobým posláním. Na dalších projektech pracuje 70 německých odborníků krátkodobě. Německo má tak na projektech „twinning“ nejvyšší podíl ze zemí EU. Viz Umweltschutz und EU – Erweiterung (Stand Juni 2001), www.bmu.de/fsset800.htm

⁶⁾ Viz Zhodnocení mezinárodních aktivit ministerstva životního prostředí v r. 2000 a priority mezinárodních styků na rok 2001, na

⁷⁾ Slocock, B.: „Whatever happened to the environment?“: environmental issues in eastern enlargement of the European Union. In Henderson, K. (ed.): Back to Europe: Central and Eastern Europe and the European Union. London, 1999, UCL Press, str. 151–197.

⁸⁾ A. Carius, I. von Homeyer, S. Bär, R. A. Kraemer, Umweltpolitische Dimension der Osterweiterung der Europäischen Union. Stuttgart, 2000, Metzler-Poeschel, ss. 13–14.

⁹⁾ Německé ministerstvo zde pracuje především s Deutsche Ausgleichsbank, která úvěruje jednotlivé projekty.

¹⁰⁾ Erweiterung der Europäischen Union. Unterstützung der mittel- und osteuropäischen Staaten bei den Beitrittsvorbereitungen, Umwelt, 1/1999, p. 7–8.

¹¹⁾ Gemeinsame Presseerklärung mit dem Umweltbundesamt. 18. 11. 1999, www.bmu.de/presse/1999/pm244.htm

¹²⁾ Rozhovor s Ingmarem von Homeyer, expertem výzkumného centra „Ecologic“, Berlin, 6. 11. 2000.

¹³⁾ Kraack, M., Pehle, H.: The Europeanisation of Environmental Policy: the German Perspective. Příspěvek prezentovaný na konferenci „The Europeanisation of Environmental Policy: European Union and Members States Perspectives“, Cambridge, 29. 6. – 1. 7. 2001.

¹⁴⁾ Carius, von Homeyer a dal., Umweltpolitische Dimension..., op. cit., s. 108. a s. 13.

¹⁵⁾ Conclusions and Recommendations reviewed and approved by the Working Party on Environmental Performance, OECD, November 2000, www.bmu.de/english/topics/environment/oecd.htm

Spolková republika Německo se s otázkou menšin vypořádávala již v prvních poválečných letech, když musela narovnat vztahy se sousedním Dánskem a zaručit práva a podporu tradiční dánské a fríské menšině žijící u dánských hranic ve spolkové zemi Šlesvicko-Holštýnsko. Sjednocení Německa v roce 1989 přivedlo do SRN další malý národ – Lužické Srby. Jejich sídelní oblast je dnes rozdělena mezi spolkové země Sasko a Braniborsko. Na rozdíl od Dánů a Frísů se tento malý slovanský národ nemůže opírat o pomoc domovského státu a je tak odkázán na podporu Německa. Nedávné protesty Lužických Srbů v saském Crostwitzu přitom ukazují, že postavení lužickosrbské menšiny v rámci německé společnosti není vůbec bezproblémové. V souvislosti s těmito aktuálními událostmi se mimo jiné nabízí otázka, jak vůbec vypadá právní a politický rámec ochrany tradičních menšin, pomíneme-li závazky, které pro SRN vyplývají z přijatých mezinárodních smluv.

Německá ústava bez menšin

Ačkoliv na území Německa žijí tradičně i jiné než výše uvedené menšiny (např. porúrstí Poláci či Romové), lze za jediné státem explicitně uznané tradiční menšiny považovat Dány, Fríse a Lužické Srby, protože ti jsou v německém právu výslovně zmíněni. Na rozdíl od ostatních menšin se mohou odvolávat na kolektivní menšinová práva a nejsou tak odkázáni pouze na ustanovení o lidských právech zakotvených v ústavněprávní rovině.

Právní úprava ochrany těchto tradičních menšin je přenechána takřka výhradně jednotlivým spolkovým zemím. Na spolkové úrovni totiž nenajdeme žádný právní předpis, který by výslovně vztah k menšinám upravoval. Autoři Základního zákona sledovali tendenci převládající po roce 1945 i na mezinárodní scéně a kolektivní práva menšin do demokratické ústavy západoněmeckého státu nezahrnuli – individuální svobody zakotvené v Základním zákoně měly představovat pro příslušníky menšin dostatečnou záruku práv, která jim umožní zachovávat si vlastní identitu. Nic na tom nezmění ani diskuse o ústavněprávním zakotvení práv menšin, které probíhaly v souvislosti s připravovanou reformou Základního zákona po roce 1989. Tyto diskuse sice po velkých obtížích vyústily v přijetí návrhu článku, který zaručoval ochranu obecně etnickým, kulturním a jazykovým menšinám a zahrnoval tedy také příslušníky menšin bez německé státní příslušnosti, v konečném hlasování ve Spolkovém sněmu v roce 1994 byl však i tento kompromisní návrh zamítnut. Úvahy o zahrnutí práv tradičních menšin – především Dánů, Frísů a Lužických Srbů – do Základního zákona padly hned v počátcích za obětí obecnější debát o postavení tzv. „nových“ menšin, mezi nimiž dominovala otázka postavení turecké menšiny, o politice státu vůči imigrantům a bezvýhodným sporům o definování menšin,

kteřé z nich vyplývaly. Klíčovým článkem německé ústavy tak z hlediska menšin dodnes zůstává čl. 3, odst. 3, který chrání jednotlivé příslušníky jazykových a etnických menšin před diskriminací.

Za určitý relikt poválečných let lze považovat ustanovení ve spolkovém volebním zákoně, které osvobozuje politické strany národnostních menšin od povinnosti překročit ve volbách pětiprocentní hranici. Zvláštností tohoto ustanovení, jež je součástí spolkového volebního práva již od roku 1953, totiž je, že bylo přijato s ohledem na Jihošlesvický volební svaz (SSW) zastupující na politické scéně dánskou menšinu, a přesto mu nikdy – na rozdíl od situace na zemské úrovni (viz níže) – nezajistilo vstup do Spolkového sněmu. V praxi navíc nebylo toto ustanovení nikdy aplikováno na jinou politickou stranu. Důvodem je to, že jiná „menšinová“ politická strana hodná pozornosti v poválečném období ani nevznikla.

Šlesvicko-holštýnský model

Dnešní podoba právního rámce ochrany dánské a fríské menšiny ve Šlesvicku-Holštýnsku¹⁾ vychází ze dvou dokumentů, které reagovaly na zvýšené napětí v německo-dánském příhraničním regionu v prvních poválečných letech a z nichž paradoxně ani jeden nemá čistě právní charakter. Prvním z nich je tzv. Kielské prohlášení, přijaté v roce 1949 jako jednostranné prohlášení zemské vlády Šlesvicka-Holštýnska a následně potvrzené hlasováním v zemském sněmu. Jeho schválení předcházela několikaměsíční složitá jednání vlády se zástupci menšiny, která byla v nemalé míře iniciována sousedním Dánskem vystupujícím aktivně v roli advokáta dánské menšiny i na mezinárodní scéně. Výsledný dokument kromě katalogu základních práv převzatého ze Základního zákona obsahoval mimo jiné důležitou záruku, že příslušnost k menšině je považována za svobodné rozhodnutí jedince. Součástí prohlášení byla klauzula

le garantující platnost základních ustanovení prohlášení také pro Fríso.

Ačkoliv Kielské prohlášení bylo především politickým aktem, stalo se důležitouází bází pro přijímání právních ustanovení ve prospěch menšiny v dalších letech.

Rozhodujícím podnětem pro novou, tentokrát oboustrannou úpravu postavení menšin okolo německo-dánské hranice se staly události spojené s přijímáním SRN do Severoatlantické aliance na jaře 1955 – na nátlak dánské vlády se otázkou dánské menšiny začala zabývat samotná spolková vláda. Výsledkem jednání německé a dánské delegace v Kodani byla dvě jednostranná, ale paralelní vládní prohlášení podepsaná předsedy německé a dánské vlády, tzv. bonnsko-kodaňská prohlášení, v nichž se obě vlády zavázaly zaručit širokou a v podstatě obdobnou paletu práv pro dánskou a německou menšinu na obou stranách hranic. S výsledkem jednání následně vyslovil souhlas také zemský a Spolkový sněm. Váha těchto prohlášení, která tvoří dodnes základní rámec ochrany dánské menšiny v SRN, spočívá podobně jako u Kielského prohlášení především v politické rovině. Z formálního hlediska lze za jejich paralelu považovat Česko-německou deklaraci z roku 1997.

Záhy po přijetí Bonnského prohlášení se stal trvalou součástí zemského práva Šlesvicka-Holštýnska článek osvobozující v zemských volbách SSW od pětiprocentní klauzule, čímž byl splněn jeden z hlavních požadavků menšiny. Ukázalo se tak, že najde-li se politická vůle, lze rychle vyřešit i problém, který byl předtím předmětem právních sporů až u Spolkového ústavního soudu. Jihošlesvický volební svaz je díky tomuto ustanovení v šlesvicko-holštýnském zemském sněmu zastoupen nepřetržitě od roku 1958. V posledních letech začíná být navíc SSW vnímán jako strana regionální a jeho program se silnými sociálními prvky prosazující skandinávský model společnosti se stává atraktivním i pro řadu nedánských voličů.

Specifický článek týkající se práv dánské a fríské menšiny obsahuje také ústava Šlesvicka-Holštýnska z roku 1990, která rozšířila původní znění ústavy z roku 1950 o výslovné zakotvení ochrany práv těchto dvou menšin. Forma, jakou tak ústavodárce učinil, je právem vydávána za příkladnou, a to i z toho důvodu, že k jejímu naplnění dochází v celé řadě zákonů a dalších právních předpisů.

Součástí politického rámce ochrany menšin jsou ve Šlesvicku-Holštýnsku od roku 1986 pravidelné zprávy zemské vlády o stavu menšin, jež jsou v každém legislativním období předkládány v zemském sněmu a vyvolávají na jeho půdě živé diskuse.²⁾ Další důležitou – i když v ústavě nezakotvenou – institucí je Úřad vládního zmocněnce pro menšiny a grémium zemského sněmu pro otázky fríské menšiny.³⁾

Dánská i fríská menšina se dnes sdružuje v celé řadě organizací, jejichž činnost pokrývá takřka všechny oblasti života – většina aktivit je financována z prostředků poskytnutých Dánskem a Šlesvicko-Holštýnskem. Kromě toho disponuje menšina také celým systémem škol a jiných vzdělávacích zařízení, které jsou provozovány Dánským školským spolkem a (na rozdíl od lužickosrbských škol) jsou soukromé. Dánsťina je ve Šlesvicku-Holštýnsku přítomná i v médiích a ve veřejném životě.

Lužičtí Srbové ve sjednoceném Německu

Postavení lužickosrbského etnika je především vzhledem k neexistenci domovského státu obtížnější.⁴⁾ Tento malý slovanský národ je navíc zatížen 40letým dědictvím Německé demokratické republiky – v té se mu sice dostalo ústavněprávní ochrany, která byla následně rozvedena a konkretizována v řadě podústavních norem, především v oblasti školství, zároveň ale nelze zastírat, že jinak příkladné formální zajištění postavení Lužických Srbů v NDR nezabránilo zničujícím vlivům hospodářských, sociálních a demografických změn v souvislosti s těžbou hnědého uhlí v oblasti Horní a Dolní Lužice a kolektivizací v zemědělství. Pozitivní národnostní politika proklamovaná režimem navíc svou podřízeností ideologii ztrácela na své věrnosti a posilovala ve společnosti pocit, že jsou Lužičtí Srbové „hýčkáni“ na úkor druhých. Přes všechny tyto skutečnosti v NDR skutečně vznikl první ucelený právní rámec ochrany Lužických Srbů, který byl účinným základem pro ochranu jejich národnostních specifíků a stal se východiskem pro příslušnou právní úpravu i po roce 1989.

Ačkoliv Lužičtí Srbové po sjednocení volali po zakotvení menšinových práv v Základním zákoně a odvolávali se přitom také na doporučení Smlouvy o sjednocení, dostalo se jim nakonec ústavněprávní ochrany pouze na zemské úrovni. Nové spolkové země Sasko a Braniborsko navázaly na tradici ustanovení z východoněmeckých ústav a návrhy vznikající v období před sjednocením a zakotvily ve svých ústavách speciální články věnované Lužickým Srbům. Úprava v saské ústavě přijaté v roce 1992 přiznává této menšině zvláštní postavení s věcí mírou ochrany a podpory, než kterou přiznává obecně etnickým a národnostním menšinám, když mluví o rovném postavení menšiny a většinového německého obyvatelstva – to se odráží například v záruce zřízení vlastních školských a kulturních zařízení. Specifikem braniborské ústavy z téhož roku, která zakotvuje práva Lužických Srbů ve zvláštním oddíle, je, že předpokládá přijetí speciálního zákona věnovaného Lužickým Srbům. Ten byl schválen v roce 1994. Doplnil text ústavy o další ustanovení a zřídil speciální poradní orgán zemského sněmu pro lužickosrbské záležitosti. Zároveň definoval sídelní oblast menšiny, což je v Braniborsku o to důležitější, že platnost právních předpisů o Lužických Srbech je na rozdíl od Saska vztahována pouze na tuto oblast. Význam tohoto zákona nelze ale přeceňovat k faktu, že již v době jeho vzniku existovalo množství dalších důležitých právních norem, kterým tento zákon ve své omezené šíři nemohl konkurovat. Na východoněmecké právní předpisy navázaly také předpisy upravující fungování lužickosrbských veřejných škol. V Braniborsku bylo například v minulém roce přijato nařízení o vzdělávacích příležitostech Lužických Srbů, umožňující mimo jiné vyučovat některé předměty v *niedersorbisch* i na středních školách – určité známky postupného zlepšování situace tak lze snad pozorovat i zde, kde lužickosrbské školství bojovalo o existenci vzhledem k nedostatečným jazykovým znalostem dětí již v NDR.

Ustanovení ve prospěch lužickosrbské menšiny týkající se jazyka obsahuje i zemské volební právo, braniborský volební zákon pak dokonce politickou stranu zastupující tuto menšinu

osvobozuje od pětiprocentní klauzule, podobně jako je tomu ve Šlesvicku-Holštýnsku. Lužičtí Srbové se ale zatím v politickém životě angažují pouze v rámci stávajících německých politických stran, a to především na komunální úrovni.

Kromě vlastního školství si Lužičtí Srbové zachovali z dob NDR také organizační strukturu, i když transformace hlavní organizace Domowina neprobíhala po pádu železné opony bez obtíží. Z nově vzniklých organizací stojí za zmínku Lužickosrbský školský spolek, který si klade za cíl zachování a rozšíření lužickosrbského jazyka ve školách a předškolních zařízeních.

Velkou část finančních prostředků dnes získává menšina z Nadace pro Lužické Srby, vytvořené v roce 1991, do níž plynou prostředky od spolkové i saské a braniborské vlády.⁵⁾ Postupně by však mělo docházet k redukci těchto prostředků a přesunutí hlavní zátěže na spolkové země. Ačkoliv vzhledem k protestům ze strany menšiny zatím k mnoha změnám v původně uvažovaném rozsahu nedošlo, lze boje o finance očekávat i v budoucnu.

Uvážíme-li tedy podobu ústavně právního rámce ochrany tradičních menšin na území SRN a provedeme-li určité sondy do dalších právních předpisů, které se jich týkají, dojdeme k závěru, že tradiční menšiny Německa požívají široké škály jazykových a kulturních práv, která mají základ v ústavách spolkových zemí, na jejichž území žijí. Německým uznaným tradičním menšinám se ale ze strany státu nedostává podpory jen cestou vytváření kvalitního právního rámce, ale také prostřednictvím přímé materiální pomoci. Bez té si lze jen stěží představit jejich rozvoj. Zajištění aktivní podpory ze strany státu je pro tyto menšiny navíc o to důležitější, o více se od nich odvrací politická pozornost a soustřeďuje se na společensky mnohem palčivější problém – integraci několika miliónové turecké menšiny.

kata.jurigova@post.cz

¹⁾ K dánské menšině se dnes v SRN hlásí okolo 50 000 lidí. Počet obyvatel, kteří se hlásí k fríské národnosti, je odhadován na 50 000–60 000, což představuje zhruba třetinu obyvatelstva regionu severní Frísko, které je jejich hlavní sídelní oblastí. Z tohoto počtu však jen asi 10 000 lidí mluví jedním z fríských dialektů, dalších 20 000 osob tento jazyk, který je hlavním identifikačním znakem Frísů, ovládá pasivně. Frísové sami sebe označují – na rozdíl od Dánů, kteří trvají na názvu *Minderheit* – jako *Volksgruppe*, čemuž odpovídá i terminologie v příslušných právních předpisech. Frísové jako především jazyková menšina totiž netvořili nikdy v minulosti kompaktní národnostní menšinu a vzhledem k poloze jejich sídelní oblasti byly fríské dějiny určovány vývojem vztahů mezi Německem a Dánskem. Dnes jsou Frísové téměř plně integrováni do německé společnosti a zčásti také do subsystému, který si vybudovala dánská menšina, s níž po roce 1945 spojili svůj osud.

²⁾ Tato zpráva byla v legislativním období mezi lety 1991–1996 rozšířena také o popis stavu romské menšiny.

³⁾ Do kompetence vládního zmocněnce pro menšiny spadají od roku 1996 i němečtí Romové.

⁴⁾ K lužickosrbské menšině se hlásí kolem 50–60 000 lidí. Lužická srbsťina, která patří do skupiny západoslovanských jazyků, se dále dělí na *niedersorbisch*, kterou se mluví v Dolní Lužici na jihu Braniborska, a *obersorbisch*, která je jazykem Lužických Srbů v Horní Lužici na východě spolkové země Sasko. Především v oblasti Dolní Lužice se Lužičtí Srbové označují také jako *Wenden*.

⁵⁾ V reakci na její vznik vystoupili s požadavkem obdobné nadace také Frísové. Ta však nebyla zatím realizována. Vláda argumentuje především tím, že oblast kultury, tedy i podpora Frísů, spadá do kompetence jednotlivých spolkových zemí a že podpora Spolku Lužickým Srbům vyplývá ze závazků ze Smlouvy o sjednocení.

Milník

MAGDALENA SCHLEEGER

v sociální jistotě pro Čechy a Němce

Dne 17. července byla v Praze podepsána německo-česká Dohoda o sociálním zabezpečení. Z české strany ji podepsal místopředseda vlády, ministr práce a sociálních věcí Vladimír Špidla, z německé strany pak parlamentní státní tajemnice ve Spolkovém ministerstvu práce a sociálních věcí Ulrike Mascherová, jakož i chargé d'affaires a.i. Spolkové republiky Německo Andreas Meitzner.

Dohoda upravuje vztahy obou států v sociálním pojištění a zahrnuje přitom oblasti *důchodového, nemocenského a úrazového pojištění.*

Je formulována podle principů, které platí uvnitř Evropské unie a – řečeno za Spolkovou republiku Německo – jsou dohodnuty s většinou západních států. Záměrem bylo zejména poskytnout dávky i při pobytu oprávněných osob ve druhém smluvním státě a pro získání nároků započítávat dohromady německé i české pojistné doby.

Než dohoda nabude platnosti, musí být ještě schválena zákonodárnými sbory v obou zemích. Obě strany pevně věří, že k tomu dojde v *první polovině roku 2002.* Teprve potom mohou být nárokována dále popsaná plnění.

V jednotlivých případech platí následující úpravy:

1. Důchodové pojištění

V důchodovém pojištění budou napříště pro nárokové plnění sčítány dohromady německé i české pojistné doby pro splnění nárokových předpokladů, tj. pro čekací dobu. Tímto způsobem mohou vzniknout nové důchodové nároky z obou důchodových systémů. Kromě toho mohou být na základě dohody důchody zásadně neomezeně vypláceny i při pobytu důchodce v druhém státě. Výše důchodu se řídí podle dob pojištění a zaměstnání absolvovaných v tom kterém důchodovém systému.

Tato fakta je třeba hodnotit jednoznačně pozitivně, především proto, že právě sčítáním pojistných dob vznikají vyšší důchodové nároky anebo vůbec nějaký důchodový nárok teprve vznikne.

Ovšem je třeba také vidět toto: Kdyby v budoucnu byl nějaký Čech zaměstnán v Německu řekněme šest let při splnění podmínek povinného sociálního pojištění, a pak se opět vrátil do Čech a zde pokračoval další roky v pracovním poměru, dostane v důsledku součtu obou důchodových nároků důchod, jaký je pro podzim života v Česku spíše *nadprůměrný.* To plyne z poměrně daleko vyšších důchodových nároků, které do-

ložil zaměstnaneckým poměrem v Německu. Naopak ovšem nějaký Němec, který několik let pracoval v Čechách a pak chce sklonek svého života strávit opět v Německu, dostane citelně menší důchod, takže možná dokonce bude potřebovat sociální pomoc.

Pozorný čtenář zde může konstatovat, že taková konstelace případů se jeví jako *nespravedlivá* – zvláště ve věku srůstající Evropy, ve které je přece žádoucí pracovat také v dalších zemích, které se kromě toho brzy rovněž stanou zeměmi EU. Zde ale platí *obecná zásada*, že důchodové právo není způsobilé k vyrovnávání rozdílných životních a příjmových poměrů v různých státech. V případě České republiky je tak jako tak třeba do budoucna – tj. po jejím přistoupení k EU – vycházet z toho, že dosud ještě existující rozdílné příjmové a důchodové úrovně se patrně nepodaří během několika málo let zcela odstranit, že se však dají zmírnit. Kromě toho pro zaměstnance vysílané na přechodnou dobu do jiného smluvního státu platí jiné podmínky (viz bod 4).

2. Nemocenské pojištění

Ochrana z titulu nemocenského pojištění platí do budoucna i tehdy, když se pojištěné osoby přechodně zdržují ve druhém smluvním státě. To bude ku prospěchu německým turistům v České republice, kterým se v případě onemocnění v Čechách dostane lékařské péče na účet jejich německého nemocenského pojištění. Naopak německé nemocenské pokladny zajišťují péči o návštěvníky z České republiky, kteří onemocní v Německu, proti úhradě nákladů z českého nemocenského pojištění.

Tyto poněkud lapidární věty znamenají podle mého soudu *vlastní milník* dohody. Byla to zajisté zejména tato pojistná ochrana, nyní v dohodě závazně ujednaná, která podstatně ovlivňovala zdlouhavost jednání (trvajících téměř sedm let). Obě strany musely nejdříve provést rozsáhlé propočty o finančních dopadech této pojistné ochrany na své občany. Obě strany měly však svůj specifický zájem zakotvit v dohodě vzájemnou pojistnou ochranu. Německé nemocenské pojišťovny se při úctech od českých lékařů cítily být někdy konfrontovány s nadsazeným, zčásti vysoce nadsazeným účtováním poplatků. Také němečtí lékaři a nemocnice, především v příhraničním regionu, nemohli mít jistotu, že jim budou uhrazeny vzniklé náklady na ošetření českých pojištěnců. Ale i české nemocnice nezdědky sdělovaly případy, kdy Němci využili nemocničního ošetření v Čechách, ale zaplatit odmítali, či dokonce utekli...

Proto tedy byly právě v oblasti ochrany nároků z nemocenského pojištění dohodnuty úpravy, které zvýší sociální jistotu každoročních statisíců turistů a návštěvníků a prospějí doslova každému jednotlivci, který potřebuje krátkodobou lékařskou pomoc.

3. Úrazové pojištění

Německým a českým pojištěncům se i při pracovních úrazech ve druhé zemi dostane lékařské péče. Rozsah péče přitom odpovídá rozsahu obdobné péče jako v nemocenském pojištění. Kromě toho jsou podle dohody vzájemně neomezeně vypláceny úrazové důchody do toho kterého druhého smluvního státu. (I zde však

přichází ke slovu kapka hořkosti, zmíněná již při důchodovém pojištění,

že totiž invalidní důchod po úrazu, vyplácený z Čech německému občanu, nedosahuje stejné výše jako invalidní důchod po úrazu, vyplácený z Německa do České republiky.)

Kromě toho jsou plně zohledňovány doby zaměstnání ohrožujícího zdraví ve druhém smluvním státě ke splnění nárokových předpokladů pro přiznání renty z důvodů nemoci z povolání. Také tato úprava má to pozitivum, že tím mohou vzniknout vyšší důchodové nároky nebo je důchodový nárok vůbec teprve založen.

4. Zabraňování dvojímu pojištění

Zásadně platí tento princip:

Zaměstnané osoby musejí být v oblastech důchodového, nemocenského a úrazového pojištění povinně pojištěny v tom státě, kde jsou zaměstnány. Ovšem vysílání zaměstnanci mají nadále podléhat právním předpisům vysílajícího státu, a například zaměstnanci, delegovaní k dceřinému podniku ve druhém státě, na žádost podléhají právu svého domovského státu. Tím dohoda zásadně zajišťuje, že bude zabráněno dvojím pojištěním, a tím i dvojím příspěvkovým břemenem pro zaměstnance, kteří pro svůj podnik přechodně pracují v druhém zemi.

V případě přechodného vyslání nějakého zaměstnance jeho zaměstnavatelem na území toho kterého druhého státu platí ve vztahu k zaměstnání během prvních dvou roků zásadně právní předpisy státu původu o pojišťovací povinnosti zaměstnavatele. Krátce řečeno to znamená, že vyslání zaměstnanci zůstávají po dobu prvních 24 kalendářních měsíců svého zaměstnání v tom kterém druhém státě sociálně pojištěni ve svém výchozím státě. Z této 24měsíční lhůty jsou na žádost zaměstnavatele nebo zaměstnance možné také výjimky (například pro jmenované zaměstnance, kteří jsou delegováni k dceřinému podniku). Tato úprava pro vysílané zaměstnance se v praxi – Německo již uzavřelo řadu dohod o sociálním pojištění s jinými zeměmi – pro mnohé zaměstnance osvědčila. Umožňuje totiž zaměstnancům při přechodném vyslání zpravidla setrvat ve svém dosavadním systému sociálního pojištění. Přitom lhůta 24 měsíců, stanovená v dohodě, pomáhá neztrácet ze zřetele smysl „přechodného vyslání“ a také jej výjimečnými úpravami podstatně neohrožovat.

Shrnutí

Tato dohoda je ve všech svých částech bezprostředně prospěšná všem lidem v Německu i v České republice, ať již jde o návštěvníky nebo zaměstnané osoby v druhém zemi. To nelze tak jednoznačně konstatovat o většině bilaterálních či mezinárodních dohod – se zčásti vysokým stupněm odtažitosti a malým zřetelem na prostého občana. A proto je třeba ji jednoznačně přivítat – přes nebo právě pro zdlouhavost jejího projednávání. Zbývá jen doufat, že parlamenty obou zemí s ní rychle vysloví svůj souhlas, aby mohla co nejdříve plně prokázat svou prospěšnost.

de-botschaft@volny.cz

Šedesát let od zahájení hromadného vraždění Židů v protektorátu

RICHARD SEEMANN

Když 17. října 1941 ve 14.30 hodin říšského zimního času dorazil první transport českých občanů na Radegastské nádraží do Lodže, bylo jim dáno pouhých třicet minut na opuštění vagonů. Tato norma platila i pro ostatní vlaky, které dorazily do tzv. litzmannstadského ghetta v následné říjnové dny – 22. a 27. – a ve dnech 1. a 4. listopadu 1941. Celkem tak z protektorátu bylo posláno do tamního ghetta podle německých úředních statistik 5000 osob, z nichž se vrátilo pouhých 277.

Podmínky v lodžském ghettu byly pro tyto lidi, neznalé tamního prostředí, obzvláště šokující a vytvářely traumatizující prostředí zejména pro ty, kteří se přes noc z evropské civilizace dostali do středověkých podmínek. Razantní vysídlení následovalo po příchodu Reinharda Heydricha do Prahy 28. září 1941, jenž zavedl v protektorátu zcela otevřený teror proti domácímu obyvatelstvu, které podle jeho slov nemělo v tomto prostoru co pohledávat.

Vyvraždění Židů bylo naprogramováno

V lednu 1939 vyhlásil Adolf Hitler veřejně v podobě proroctví svůj exterminací program, že bude vyhlazena židovská rasa v Evropě. Hitlerova slova byla většinou pojímána jako pouhé silácké propagandistické gesto, ale nacistický mocenský aparát Německa realizoval tento genocidní program s nesmírnou důkladností a vynalézavostí. Za oběť mu padlo šest milionů lidských bytostí, židovských mužů, žen i dětí a další miliony tzv. méněcenných národů, především Slovanů, Romů, mentálně nemocných, homosexuálů a nepřátel režimu. Program genocidy evropského židovstva se v cynické terminologii nacistického Německa nazýval „konečným řešením židovské otázky“.

Takzvané norimberské zákony byly vyhlášeny v září 1935 v Německu a okupační úřady jejich platnost zavedly ihned i v českém pohraničí, když bylo v říjnu 1938 obsazeno německými vojsky. Když později Německo vyhlásilo tzv. Protektorát Čechy a Morava, rozšířilo jejich platnost i na toto okupované území. V norimberských zákonech byla zavedena „rasová“ definice židovství, která se vyznačovala tím, že židovská „rasa“ byla určována nejen současnou nebo dřívější příslušností té které osoby k židovskému náboženství, ale navíc také současným či dřívějším židovským náboženstvím rodičů a prarodičů, případně manželského partnera. Zákon přímo konstatuje, že „tvoří přehradu mezi německým národem a židovstvem, zabraňující dalšímu pronikání cizích ras, především židovské krve, do německého

národního celku a vyhledávající již proniknuvší židovskou krev, aby byla urychleně vyřazena; vyřazuje Židy z ovlivňování politického života německého národa“.

Situace Židů v počátku protektorátu

Na území Protektorátu Čechy a Morava v době jeho vyhlášení žilo podle oficiální statistiky 118 310 Židů, z nichž 14 350 vyznávalo jiné náboženství nebo bylo bez náboženského vyznání. Od prvních dnů okupace byly české země zapojeny do rámce plánů „konečného řešení“, kdy skupina obyvatelstva, která jím byla postižena, musela být nejprve definována, postupně systémem stále drastičtějších diskriminačních opatření od ostatní společnosti izolována, postupně zbavována materiálních základů své existence a dokonale vyvlastněna, aby posléze byla koncentrována v táborech a deportována k fyzickému vyhlazení.

Charakterizovaná koncepce okupační politiky vedla ke zřejmé spojitosti „židovské otázky“ s „českou otázkou“. Okupační moc od samého začátku učinila ze své židovské politiky jeden ze základních nástrojů germanizace českých zemí. Heydrich po svém nástupu v Praze jednoznačně informoval vedoucí nacistické činitele v protektorátu, že jde o blízký cíl, který má vytvořit příznivé podmínky pro splnění základů pro přípravu vzdálených cílů, k nimž patřilo, jak řekl ve svém projevu 4. 2. 1942 na Pražském hradě, poněmčení Čechů, kteří budou poslání do Říše a ostatní do koncentračních táborů u Ledového moře.

I když po zahájení války okupační úřady po určitou dobu židovské vystěhovalectví ještě umožňovaly, bylo zřejmé, že v historii „konečného řešení židovské otázky“ v Evropě nastala nová etapa. Židé z Moravské Ostravy a Frýdku-Místku byli na českém území první, kteří měli důsledky této změny pocítit. Ve dnech 18. a 27. října 1939 odjely odtud dva židovské transporty s 1292 muži do železniční stanice Nisko ve východní části Lublinska. Tato akce skončila ve skutečnosti dříve, než první transporty dojezdy do Niska.

Zůstali pouze ti, jichž bylo třeba k výstavbě tábora a jeho provozu. Ostatní byli z tábora vyhnáni a odesláni zpět do Ostravy.

Na nejvyšší říšské úrovni – u Hitlera – byly stanoveny jiné priority v pořadí deportací. Přednost pro evakuaci dostaly nové německé provincie na území poraženého Polska, které byly přímo včleněny do Třetí říše. Byla přijata orientace na zřizování velkých ghet v Lodži a Lublinu. Uvažovalo se o zřízení dalších ghet, kam by bylo možno soustředit říšské Židy, a také o tom, zda by takové ghetto mělo být zřízeno též na protektorátním území.

Protektorátní české úřady podporovaly útlak Židů

Proud protizidovských opatření v Čechách a na Moravě se valil nepřetržitě od prvních dnů německé okupace. V protizidovské aktivitě si tehdy nezadala ani protektorátní vláda. Na své první schůzi – už 17. března 1939 – zakázala výkon lékařské praxe lékařům „neárijského“ původu ve všech veřejných a zdravotních orgánech a zařízeních sociálního pojištění, vzala na vědomí opatření advokátní komory v Praze o zastavení praxe „neárijských“ advokátů, zmocnila ministra obchodu, aby projednal odstranění „neárijců“ ze všech vedoucích míst a souhlasila s vydáním nálepek k vnějšímu označení árijských obchodů. Systém diskriminačních opatření byl velmi široký, neustále se zdokonaloval a postupně zasahoval všechny stránky života lidí, jejichž občanské legitimity byly od února 1940 označeny výraznou červenou literou „J“, Jude. Židé byli vyloučeni ze všech spolků, zastupitelských sborů a orgánů veřejných korporací. Židům byla zakázána návštěva českých škol, když předtím byli židovští žáci a studenti vyhnáni z německých škol. Platil zákaz i soukromého vyučování. Nerespektování těchto a desítek dalších, často nejmalichernějších zákazů a nařízení gestapo postihovalo represemi a vězňením. Jejich posláním bylo izolovat ostrakizované Židy od českého a samozřejmě i od německého obyvatelstva.

Odpor širokých vrstev českého národa, které odsuzovaly protizidovskou perzekuci, a úctast protektorátních úřadů na ní oslabovaly účinnost protizidovských opatření. Tím spíše, že byl stále zřejmější germanizační smysl vkládaný okupační mocí do „židovské otázky“ a její souvislost s budoucím „řešením české otázky“. Ve zprávách nacistické bezpečnostní služby a gestapa z této doby nalezneme stovky dokladů o odvaze a také vynalézavosti, s jakou byly mařeny okupantské plány na vytvoření protektorátního „ghetta beze zdí“.

Z řad německého protektorátního obyvatelstva, z okupačního aparátu i z fašistických českých kruhů se brzo projevoval tlak na veřejné označení Židů. Říšské vedení však tehdy ještě – především ze zahraničněpolitických ohledů – nepovažovalo zavedení takového zjevně středověkého opatření v Německu a protektorátu za účelné. Sudetoněmečtí nacisté, reprezentovaní tehdejšími státními sekretáři K. H. Frankem, považovali však za neaktuálnější nutnost prosadit veřejné označení židovských obyvatel v protektorátu bez

ohledu na skutečnost, že v Německu dosud zavedeno nebylo. Frank naléhal na šéfa Hitlerovy kanceláře, aby k takovému opatření v protektorátu vymohl u „vůdce“ okamžitý souhlas. Argumentoval tím, že Židé jsou nositeli protiněmecké propagandy a jejich označením dojde k oddělení od českého obyvatelstva.

Heydrichova protektorátní éra

Mezitím došlo v této věci k celoříšskému opatření. Na základě Hitlerova rozhodnutí mohl Heydrich 1. září 1941 vydat policejní nařízení, jímž se zakazovalo Židům, kteří dovršili šestý rok života, ukazovat se na veřejnosti bez žluté šesticípé hvězdy velikosti dlaně, černě vytažené a s černým nápisem JUDE. Když pak 27. září 1941 nastoupil jako zastupující říšský protektor na Pražský hrad, po dvou dnech vydal výnos nařizující uzavření všech židovských synagog a modliteben s odůvodněním, že se staly shromaždištěm podvrtných židovských elementů. V polovině září se sešel Himmler s Hitlerem, který vyslovil požadavek, aby Stará říše a protektorát byly od západu k východu co nejdříve Židů zbaveny. Výsledek jednání se odrazil v Hitlerově výroku proneseném o čtyři dny později, že všichni Židé musí být z protektorátu odstraněni, a to nikoli nejprve do Generálního gouvernementu, nýbrž hned dál na východ.

Co znamenala slova „hned dál na východ“? Na okupovaných sovětských územích byly nasazeny čtyři operační útvary bezpečnostní policie a bezpečnostní služby SS, jejichž úkolem bylo za pomoci wehrmachtu, úřadů německé okupační správy i místních kolaborantů vyhledat všechno židovské obyvatelstvo. Hrůzné splnění tohoto „Führerbefehlu“, vůdcova rozkazu, jednoznačně potvrzují válečné deníky pověřených útvarů, zveřejněné v šedesátých letech. Po Heydrichově poradě u Hitlera bylo zřejmé, že pro německé a české Židy měla být Lodž jen přestupní stanicí před deportací „dále na východ“, kde byli vražděni „Židé všeobecně“. Dne 10. října 1941 Heydrich v Eichmannově přítomnosti vložil nejužšímu kruhu vedoucích protektorátních činitelů okupačního režimu své představy o dalším postupu v „židovské otázce“. Také jim zdůraznil, že si Hitler přeje „co možná ještě do konce t. r. dostat ven Židy z německého prostoru“. Konstatoval však, že s evakuací vznikly obtíže, musely se hledat cíle deportačních transportů z protektorátu, a žádal, aby do Minska a Rigy bylo odesláno 50 tisíc osob. Ale vývoj válečných událostí na sovětsko-německých frontách způsobil, že do konce roku 1941 z protektorátu mohl být vypraven pouze jediný deportační transport, a to do Minska, kam odjelo tisíc brněnských Židů, z nichž jen desítky přežila.

Terezínské ghetto bylo východiskem z nouze

Základní předpoklad pro splnění Hitlerova „konečného“ termínu pro „evakuaci“ německých a českých Židů – podmíněný rychlým vojenským vítězstvím na východě – se neuskutečnil. Ukázalo se, že faktická evakuace českého židovského obyvatelstva potrvá del-

ší dobu, a že je tedy nezbytná „ghettoizace“ na české půdě. Jako východisko z nouze a na přechodnou dobu se našlo řešení s Terezínem, kterému bylo určeno stát se sběrným a průchozím ghettem pro židovské obyvatelstvo Protektorátu Čechy a Morava. Tam mělo být postupně koncentrováno a odtud postupně deportováno „dále na východ“. O své pražské činnosti podával Heydrich soustavně písemné zprávy Hitlerovi, z nichž vyplynulo, že v protektorátu žije na 88 000 Židů, z toho v Praze 48 000, v Brně a Moravské Ostravě po 10 000, zbytek je rozdělen po celém území. Za účelem evakuace budou tito Židé v průběhu příštích týdnů soustředováni na jednom místě, které bude ještě definitivně určeno, jako v jakémsi vystěhovaleckém táboře a muži budou nasazeni k povinné práci. Současně bylo určeno, že prvních 5000 Židů bude evakuováno na východ po 15. říjnu přes Lodž, přejmenovanou na Litzmannstadt. Pak měla nastat krátká přestávka a mezitím měli být všichni protektorátní Židé soustředěni v Terezíně. Ačkoli se Heydrich spolehal, že hlavní proud deportací z Terezína půjde do Minska a do Rigy, ve skutečnosti tomu bylo jinak. Z 87 063 terezínských vězňů deportovaných „na východ“ byla drtivá většina zavlčena na okupovaná polská území.

Hitler určil, že největší část evropského židovstva bude „evakuována“ na okupovaná sovětská území a tam „zmizí“ společně se sovětskými Židy při využití stejných likvidačních metod. Avšak vzhledem k tomu, že válečné události se vyvíjely jinak, než předpokládala strategie bleskové války, došlo koncem roku 1941 ke změně. Nacistická mašinerie začala hledat jinou cestu, jak Židy co nejrychleji vyvraždit. Výstavba první takové „instance“ započala v listopadu 1941 a 8. prosince byly plynové komory v Chelmu u Lodže uvedeny do provozu a současně s tím byla zahájena výstavba vyhlazovacího tábora Belžec, Sobiboru a Treblinky. Svůj provoz rozvinuly i plynové komory v Majdanku a Osvětimi-Birkenau, a tak bylo zahájeno nejmasovější vyvražďování obyvatelstva v dějinách lidstva. Denně tak až téměř do konce války bylo hubeno dvojnásobné množství lidí než těch, kteří zahynuli při teroristickém útoku letadel 11. 9. 2001 v New Yorku. Po válce tak v českých zemích zbylo pouhých 24 tisíc Židů, z nichž se do roku 1949 vystěhovalo na dvacet tisíc do Izraele. Další vlna následovala po roce 1968, takže oproti předválečným létům tvoří dnes židovské společenství jen nepatrný zlomek. O to důležitější je připomenout si nastávající 60. výročí počátku deportací Židů v českých zemích, protože, řečeno slovy Arnošta Lustiga, „paměť je duchovní pátěr, bez které se naše tělo pokříví“.

PRAMENY A CITACE:

Pořady na paměť 60. výročí počátku deportací Židů v Českých zemích, Praha 2001 – Terezínská iniciativa.

Ghetto Litzmannstadt 1941–1944, Praha 2000. Vydal Ústav mezinárodních vztahů ve spolupráci s Terezínským památníkem. Editor Richard Seemann.

Čestí Židé v Lodži – Terezínské studie a dokumenty, Praha 1998. Vydala Academia s Nadací Terezínské iniciativy. Autor Richard Seemann.

Ruská zahraniční politika: dva roky Putinovy vlády

DMITRY POLIKANOV

Srpen 2001 znamená druhý rok praktického vládnutí Vladimira Putina: nejprve ve funkci ministerského předsedy, poté ve funkci úřadujícího prezidenta, a konečně – po volbách v březnu 2000 – jako prezidenta Ruské federace. Těchto 24 měsíců bylo charakterizováno dramatickými změnami v ruské domácí i zahraniční politice, což lze celkově nazvat triumfem konzervativního systému moci orientovaného na národní zájmy.

V polovině roku 2000 – podle ruského ministra zahraničních věcí Igora Ivanova – skončila fáze „probouzení k životu“. Hlavní principy nové politiky byly vyjádřeny v řadě koncepčních dokumentů přijatých převážně v roce 2000, jako je koncepce národní bezpečnosti, vojenská doktrína a koncepce zahraniční politiky.

Rok 2001 vsutku vyznačuje novou etapu, kdy lze spatřovat některé reálné kontury ruské zahraniční politiky za prezidenta Putina. Jestliže rok 2000 byl pro Putina časem orientace na globálním dějišti a snah o sebezpečení jako jednoho ze světových vůdců vysoké politiky, nyní začal reálně pracovat na realizaci svého kursu. Strategie Ruska začala být sebevědomější, diverzifikovanější a realističtější než dříve. Za těchto okolností muselo Rusko své vztahy se zeměmi bývalého Sovětského svazu i se Západem přizpůsobit novým realitám, což vedlo ke zvolení nových přístupů k regionální i mezinárodní bezpečnosti.

Ruská zahraniční a bezpečnostní politika závisí na kombinaci celého komplexu faktorů a po dlouhou dobu reflektovala složitý konsenzus elitních skupin a jejich permanentní taktickou rivalitu. Proto by neměly být přeceňovány různé ruské koncepce čile přijímané v roce 2000, které do značné míry sloužily jako kamufláž pro toto soupeření a měly vytvářet jakési zdání společných cílů a soudržnosti. V polovině roku 2001 se situace začala pozvolna měnit, neboť politika se více zpersonifikovala – prezident Putin pokračuje v procesu centralizace moci a nyní se stále větší měrou stává jediným generátorem i realizátorem úkolů zahraniční politiky.

Jaké jsou tedy dnes hlavní rysy ruské zahraniční politiky?

Za prvé je třeba konstatovat, že geopolitické přístupy nadále převládají nad geoeconomickými problémy. Pro ruská rozhodovací místa jsou problémy bezpečnosti, protiraketové obrany, nového kola rozšiřování NATO nebo protiteroristických aktivit důležitější než přistoupení ke Světové obchodní organizaci (WTO) nebo prosazování

zájmů ruských podniků na světovém trhu. Rusko rozšiřuje svou ekonomickou agendu s EU a s asijskými obry (Čína a Indie), leč zatím se snaží – mlčky či vysloveně – získat nějaké politické výhody z tohoto posilování ekonomických vazeb.

Tento geopolitický způsob myšlení předurčuje převládající pozornost k některým regionům a bezpečnostním problémům, které si to nezasluhují, a zaplétá Moskvu do některých pochybných operací mimo její hranice. Moskva se stále přehnaně angažuje na Balkáně, ačkoli z hlediska politického pragmatismu není zde přítomnost Ruska právě rozhodující. To bylo možná jedním z důvodů postupné redukce ruských sil podílejících se zde na zachování míru.

Dalším důsledkem tohoto geopolitického myšlení je neustálé pocitování vlastního ohrožení a silící podezírání strategie jiných. Moskva musí čelit četným vnitřním hrozbám, například zápolit s finanční a ekonomickou stabilitou, překonávat důsledky přírodních katastrof, bojovat proti zločinnosti a korupci a dokazovat světu svou stálou oddanost lidským právům a svobodám. Moskva má plno práce s potlačováním domácího terorismu a odstěpenectví podporovaného zvenčí. Tato zahraniční podpora jen posiluje ruské starosti.

Za druhé, jedním z deklarovaných rysů nového ruského kursu je pragmatismus. Tento pojem má dvě podstatné složky. Ruská politika by měla být oprostěna od jakékoli ideologie, být racionální a odpovídat ruským národním zájmům. Jedním z ekonomických ekvivalentů tohoto politického pragmatismu je *ekonomizace* zahraniční politiky, opakovaně proklamovaná prezidentem Putinem i jinými ruskými čelnými představiteli. Druhou složkou pragmatismu je realistické zhodnocení zdrojů dostupných pro Rusko, tak, aby ruská diplomacie nemohla být redukována na rétorické a plané pohrůžky, jako tomu bylo za Jelcinovy vlády. Naopak platí zásada Vladimira Lenina „lépe méně, ale lépe“. Proto asi byla reakce Moskvy na vydání Slobodana Miloševića tak umírněná, i když pokušení zahájit *ofenzivu* pro účely *public relations* bylo pochoitelně značné.

Bohužel pro Moskvu *ekonomizace* neprobíhá tak dobře, jak se očekávalo. Rusko má rozsáhlou ekonomickou agendu s EU, dobře rozvinuté komerční ekonomické vztahy s Čínou a Indií, jistý typ *ekonomizace* v SNS (Společenství nezávislých států). Ale přístupy, které jsou uplatňovány, stále odrážejí jistou setrvačnost a neodpovídají zvýšeným požadavkům rostoucí ekonomiky. Například ruská vláda nadále setrvává v podporování ekonomického růstu přitahováním zahraničních investic místo zabezpečování zájmů ruských podniků při znovuzískávání světových trhů a vstupu na tyto trhy.²⁾

Za třetí lze mluvit o diverzifikaci a oddanosti koncepci multipolárního světa. V současné době Rusko usiluje o obnovu vztahů s bývalými sovětskými spojenci, snaží se být otevřeně Západu i Východu, a stále se nemůže oprostít od spekulování s diferencemi mezi světovými mocnostmi. V této souvislosti se někteří analytici domnívají, že koncepce multipolárního světa je pouhým přečeňováním rozporů mezi Evropou, Spojenými státy a Japonskem.³⁾ Nicméně se jistá diverzifikace uplatňuje, a živým příkladem je oživení ruského zájmu na vztazích s Afrikou: v prvních měsících roku 2001 navštívili Moskvu prezidentí pěti afrických států (Alžírsko, Nigérie, Gabon, Egypta a Guineje).

Za čtvrté, ruská zahraniční a bezpečnostní politika silně závisí na domácí politice a více než dříve slouží domácím aktivitám Kremlu. Vladimir Putin usiluje více než jeho předchůdce o své znovuzvolení a musí brát v úvahu výkyvy ve veřejném mínění. Proto například Putin těžko *spolkne* nové rozšíření NATO, pokud nebude *podáno* ve formě přijatelné pro ruskou nacionalisticky smýšlející veřejnost. Zahraničněpolitická agenda zřejmě nebude rozhodující otázkou v příští volební kampani, nicméně je nutno brát v úvahu vývojové trendy v regionech, kde komunisté nedávno dosáhli mnoha vítězství pod *vlasteneckými* hesly.

V této souvislosti poznamenejme, že trend k personifikaci zahraničněpolitického rozhodování je docela pragmatický, ale zároveň nebezpečný, neboť Kreml může být vystaven ostré kritice (zejména pokud rozhodnutí budou činěna svěmoceně podle blízkosti určitých úředníků k prezidentovi).

Za páté, Moskva se stále obává o svůj status. Pro Putina a jeho tým se problém statusu zdá být důležitější než pro Jelcina, který se také snažil zachovat velmocenské postavení Ruska. Vysoký status na světovém dějišti pomáhá Putinovi prosazovat jeho ideje a zajišťovat veřejnou podporu jeho reformem na domácí scéně, jelikož mu dodává image obránce národních zájmů a osobnosti respektované světovými vedoucími činiteli. Výmluvným příkladem je halasná informační kampaň kolem účasti Ruska na nedávném summitu G-8 v Janově.

Za šesté, nutno připustit, že ruská politika je dosti reaktivní. Ruské politice se dosud nedařilo nabídnout a realizovat nějakou významnou globální ideu, třebaže Putin

předložil a prosadil některé zajímavé iniciativy (zejména jeho iniciativa k mírovému využívání jaderné energie na miléniovém summitu OSN v září roku 2000). Moskva se ponejvíce snaží nacházet odpovědi na krizi, a to je jeden z důvodů nízké efektivity ruské diplomacie.

Konečně pak **za sedmé**, pro ruskou politiku jsou rozhodující strukturální problémy. Ruská federace je nadále zemí, kde instituce a jejich statutární zájmy jsou důležitější než zájmy osobností (i když stojí v čele těchto institucí). Status ministerstva zahraničí v byrokratické hierarchii se za Putina snížil, ale formálně hraje tento útvar dále roli generálního koordinátora ruské zahraniční politiky. Tato diskrepance může dále destabilizovat realizaci ruského kursu ve světě, dokud nebude jmenován nový ministr, který by byl blíže prezidentovi a jeho týmu.

Jsou zde rovněž některá zeměpisná specifika. Ruská politika je dnes charakterizována narůstajícím eurocentrismem, neboť obnovení přátelských vztahů s Evropou se stalo novou velkou ideou ruského vedení. To se vysvětluje přáním omezit závislost Ruska na Spojených státech a zdravým ekonomickým základem těchto vztahů (jak s jednotlivými členy EU, tak s Unii jako takovou). Pozoruhodné je, že v prezidentově výročním poselství k Federálnímu shromáždění v roce 2001 jsou uváděny jako jedna z nejvyšších priorit vazby s Evropou (a teprve pak se SNS).

Důležitými tématy agendy jsou rozšiřování NATO a EU, jež mají vojenskopolitické i ekonomické důsledky pro Rusko. Zatímco vztahy EU–Rusko jsou docela konstruktivní a problémy jsou zde řešeny věcným způsobem (jako jednání o statusu Kaliningradu, když se Unie přibližuje k ruským hranicím; nebo problémy ekologické bezpečnosti a rozvoje energetiky), vztahy Rusko–NATO jsou komplikovanější. I když kosovské ledy v roce 2001 poněkud roz-

tály (zejména s otevřením Informační kanceláře v Moskvě a rozhovory o zřízení vojenské styčné úřadovny NATO koncem roku 2001), nové kolo rozšiřování NATO může značně pokazit vztahy Ruska s Aliancí. Důvodem zvláštního znepokojení je možné přistoupení některých pobaltských států, bez ohledu na „*geografii*“. Rusko samozřejmě nemá právo veta, ale jeho odpor proti plánům NATO by neměl být zcela ignorován, jak to požadují někteří politici ve střední a východní Evropě.⁴⁾ Bylo by pro obě strany rozumnější soustředit se na funkční aspekty kooperace a hledat společné pozice. Kdyby taková praktická kooperace přinesla realistické a podstatné výsledky, bylo by pro obě strany nesnadnější vzájemně se rozejít. Kromě toho by měl Brusel myslet na to, jak upokojit ruské obavy, neboť spekulování se slabostí Moskvy (která údajně přinutí Kreml smířit se s rozšířením) se může vyjevit jako špatná strategie, škodlivá pro Alianci i pro celý systém evropské bezpečnosti.

Další prioritou pro Kreml jsou vztahy s novými nezávislými státy (NNS), orientované Moskvou na zajištění stability a předvídatelnosti na jejich hranicích, na zachování potenciálních trhů pro ruský vývoz (který se může zvyšovat v důsledku celkového ekonomického růstu) a na získání jistých výhod z hlediska domácí politiky (např. velice citlivý problém práv ruskojazyčného obyvatelstva). Rusko se zdá opouštět amorfni mechanismus Společenství nezávislých států a snaží se nahradit jej novými bilaterálními i multilaterálními strukturami (obnovená Kolektivní bezpečnostní smlouva, Euroasijské hospodářské společenství, Rusko–Běloruská unie), namísto usilování o všeobecný konsenzus, které nepřináší zvláštní výsledky. Doposud se Moskvě nepodařilo odstartovat důkladnou reformu vztahů s NNS, ačkoli je naléhavě potřebná. To se hlavně přičítá opatrnému přístupu ruského vedení, které sonduje terén se shora zmíněnými strukturami a musí brát ohled na ruské veřejné mínění při zachování symbolického významu Společenství nezávislých států.

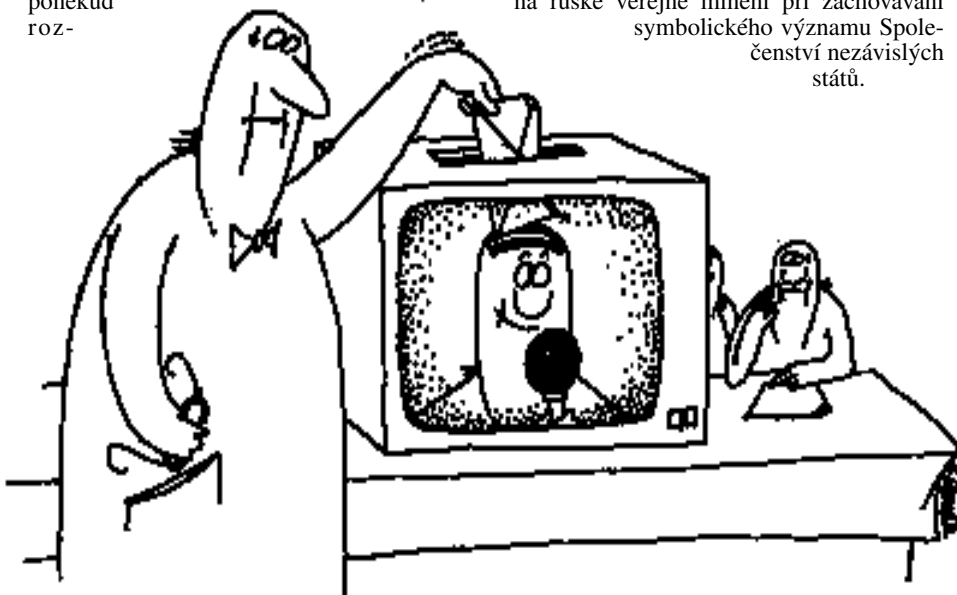
Jádrem této kooperace tvoří vojenskostrategické záležitosti (operace k udržení míru, potírání terorismu a pokoutního obchodování s drogami atd.). Moskva taktéž sleduje strategii levného dodávání vojenského zařízení a materiálu státům bývalého Sovětského svazu (FSU – Former Soviet Union), spíše než zvyšování vojenské přítomnosti v postsovětském prostoru. Tato strategie však může nakonec vést k situaci, kdy Rusko osloví spojence s levnou nabídkou kompletní modernizace jejich armád a přiměje je opět vrátit se k Moskvě.

Vzhledem k tomu by neměla být přeceňována ekonomická kooperace mezi NNS. Je zde rozsáhlá ekonomická agenda ve vztazích s Ukrajinou (zejména dluhy za dodávky plynu a společný energetický systém), na summitu v Soči v létě 2001 bylo dosaženo jisté důležité neformální dohody o rozdělení Kaspického moře, Rusko podporuje zájmy ropných společností v Ažerbájdžánu a tak dále. Nicméně politické a bezpečnostní záležitosti (ukrajinské i gruzínské tihnutí k NATO, kolaborace Uzbekistánu s islamisty a jmenovitě s hnutím Tálibán v Afghánistánu, pravděpodobná ztráta jakéhokoli vlivu na mírový proces v Náhorním Karabachu a jiné) jsou pro Kreml důležitější.

Vztahy Rusko–USA se ochlazují, i když potenciál pro dialog stále existuje. Moskva a Washington se vždycky soustřeďovaly na politické záležitosti, a dnes je ještě patrnější jejich malý zájem o ekonomickou agendu. Rusko, které je novou americkou administrativou záměrně opomíjeno a už není pro Bílý dům zvláštním regionem, odpovídá Spojeným státům stejnou mincí. Stačí připomenout vleklé dohadování předcházející setkání na nejvyšší úrovni v Lublanu a týkající se samotné možnosti tohoto summitu.

Klíčovou záležitostí v bilaterálních vztazích Rusko–USA je strategická stabilita, zejména otázka protiraketové obrany a osud smlouvy ABM. Poslední vývoj, včetně pravidelných bilaterálních konzultací v srpnu 2001, naznačuje, že obě strany cílí zpět k dialogu, dokud se technologická proveditelnost protiraketové obrany neupřesní. Moskevská vyčkávací politika v tomto směru a její pokusy o opětovné vytvoření nepřerušitelné vazby mezi otázkami NMD a START mohou vést do jiné slepé uličky a opětovně naznačují nedostatek kreativních řešení ze strany ruských tvůrců zahraniční politiky.

Moskva se také pokouší hrát aktivnější roli v asijských záležitostech posilováním vztahů s Čínou (bilaterální dohoda vytyčující rámec vztahů byla podepsána v červenci 2001), udržováním dialogu s Japonskem (Putin byl prvním činitelem na nejvyšší úrovni, který uznal deklaraci z roku 1956 jako součást elementárního základu pro rusko-japonské vztahy v budoucnosti), vstupováním do korejského problému (výměna návštěv Putina a Kim Čong-ila v letech 2000–2001), upevňováním vazeb s Indii. Rusko se snaží stát se přepravní cestou mezi Evropou a dynamicky se rozvíjející Asíí, čemuž nasvědčují infrastrukturní projekty s Čínou a Severní Koreou. Kreml si před-

stavuje, že takové ekonomické prostřednictvím se může stát základem budoucí ekonomické obnovy Ruské federace.

Rusko-čínské vztahy, které jsou ohniskem ruské politiky v Asii, se oboustranně hladce rozvíjejí pokud jde o ekonomickou, politickou i vojenskou vzájemnou součinnost. Přeměna Šanghajske pětky v Šanghajskou šestku v červnu roku 2001 – v organizaci s širší agendou (jak ji nazval Putin – bezpečnost cestou kooperace) – je dobrým příkladem toho, jak se Rusko snaží udržet si vliv ve Střední Asii bez narušení vztahů s Pekingem. Ale množství protičínských lobbistů v moskevské politice narůstá, a Peking se svými ambicemi je stále častěji považován za potenciálního rivala a pravděpodobně protivníka v příštích několika desetiletích. Je jasné, že prezident Putin nebude moci nebrat na vědomí tuto nespokojenost. Kromě toho lze mít za to, že partnerství s Čínou je stále považováno za vyjednávací žeton v jednáních se Spojenými státy a dalšími zeměmi G-8. Strategická aliance s Pekingem je tedy stěžejí tak nezvratná, jak se může zdát ze „smlouvy století“ z roku 2001.

Rusku se dosud nepodařilo vypořádat se s islámským světem. Sovětské mechanismy vzájemné součinnosti mají omezený efekt, a pomohly obnovit vztahy s Irákem a Sýrií. Ale Moskva byla vytlačena ze středovýchodního procesu, třebaže formálně zůstává jedním ze spolusponsorů. Nadto se zhoršily vztahy Ruska s islámskými národy vzhledem k jejich podpoře čečenských militantů. Pro Moskvu by však bylo náležité najít s islámským světem společný jazyk pro zajištění opravdové diverzifikace ruské zahraniční politiky a zaručení ruské bezpečnosti.

Ruská diplomacie má tedy před sebou ještě mnoho nevyřešených úkolů a další nezdrary jsou nevyhnutelné, pokud Moskva nepodnikne nějaké iniciativy, nebude důsledně uplatňovat proklamované principy, neupustí od neracionálních velmocenských ambic, nerozšíří lidský potenciál komunity rozhodující o zahraniční politice a konečně neurovná vnitřní byrokratické rozepře. Nicméně lze konstatovat, že ruská strategie se stává transparentnější a předvídatelnější (zejména pokud jde o Evropu), což činí Moskvu normálním partnerem pro vzájemné obchodování.

○

¹⁾ Igor Ivanov, *Vněšnja politika Rossii i mir. Stajti i vystuplenija* (Ruská zahraniční politika a svět. Stati a projevy). Moskva, 2000, s. 4.

²⁾ Dmitrij Jevstafjev, „Russian Foreign Policy: After the Summits“ („Ruská zahraniční politika: Po summitech“), *Russian Security*, roč. 5, č. 15, srpen 2001, s. 2.

³⁾ Jurij Fjodorov, „Krizis vněšněj politiky Rossii: konceptualnyj aspekt (Krise ruské zahraniční politiky: koncepční aspekt)“, *Pro and Contra*, roč. 6, č. 1–2, zima-jaro 2001, s. 43.

⁴⁾ Interence J. E. Alexandera Kwaśniewského, prezidenta Polské republiky, na zvláštním zasedání Severoatlantické rady, Brusel, 13. června 2001.

Makedonská sklizeň: vojáci nevyřešili zdaleka všechno

MARTIN EHL

Operace NATO Nezbytná sklizeň (Essential Harvest) zastavila v poslední chvíli sesuv Makedonie k válce. Pokud ale nebudou plněna politická ujednání, znamenala Nezbytná sklizeň jen oddálení občanské války.

Po třiceti dnech vojáci Aliance vybrali od albánských povstalců přes tři tisíce kusů různých zbraní rozličné jakosti a proveniencce. Občanská válka, i když je nyní méně pravděpodobná, však není zdaleka zažehnána. Situace připomíná Bosnu a Hercegovinu po pěti letech války: Ani jedna strana není přesvědčena, že může vyhrát, ale sáhnout po zbrani je ochotna kdykoliv. Uprostřed stojí mezinárodní vyjednaváci a snaží se nepřátele sblížit a vyřešit řadu problémů, které za třicet dnů trvání Essential Harvest vyplyly na povrch nebo se zásadně zvětšily.

Dohoda podepsaná v polovině srpna v Ohridu byla kompromisem, který se zdál být na papíře přijatelný pro Makedonce, Albánce i mezinárodní společenství. Angažovanost diplomatů i vůdců Evropské unie a NATO v Makedonii dokazuje, že se za uplynulých deset let na Balkáně již naučili alespoň vyjednávat s místními vůdci a do velké míry chápat jejich požadavky, které nejsou vždy založeny na racionalitě západní politické kultury. Tento fakt je například příčinou obtíží, proč makedonský parlament v druhé polovině září dělal takové obstrukce s přijímáním v Ohridu dohodnutých politických reforem ve prospěch albánské menšiny. Symbolika síly a slabosti, kterou demonstrovali makedonští nacionalisté ve formě utváření polovojenských formací zstrašujících Albánce, a naopak Albánce odevzdáváním alespoň části své výzbroje, je stále nejsilnějším hybatelem balkánské politiky. Zejména neustálé rostoucí hrozba makedonských polovojenských formací vzbuzuje mezi pozorovateli obavy, že ultranacionalistická část Makedonců je ochotna rozpoutat nový konflikt.

Severoatlantická aliance dohodu z Ohridu a následný klid potřebovala. V polovině listopadu se mají konat v sousedním Kosovu volby a Makedonie slouží tamním mezinárodním jednotkám jako zázemí. V Kosovu je možné očekávat cokoliv – od klidného průběhu přes demonstrace po masově vyprovokované násilí. Klid v Makedonii, kde i po skončení Nezbytné sklizeň zůstávají bojové jednotky Aliance jako garant míru, je pro NATO jednou ze základních podmínek úspěchu v klíčové balkánské operaci v Kosovu.

Kosovo poskytuje zároveň i příklad pro Makedonii, jak jednat s albánskými gerila-

mi, které jsou se sousedy propojené, a jak se pokusit začlenit příslušníky Národní osvobozené armády (UÇK) do civilního života. V Kosovu byly připraveny alespoň nějaké programy, jak integrovat bojovníky Kosovské osvobozené armády do civilního života. V Makedonii žádný takový program neexistuje. Navíc visí nad mnoha bývalými povstanci hrozba trestního stíhání, protože Makedonci se v září zdráhali přijmout amnestii, kterou slíbil na konci srpna prezident Boris Trajkovski. Amnestie se tak řadí k jednomu z klíčových problémů, které operace Essential Harvest přinesla, ale nevyřešila. Mladí Albánci odešli do Kosova a tam s obavami čekají, co bude dál, zatímco jejich rodiny se obávají represí ze strany makedonské policie.

Další otazník, který třicetidenní operace NATO nastolila a který jen částečně řeší následné rozmístění tisícovky vojáků v operaci Amber Fox a mezinárodních pozorovatelů, je otázka území. Územní zisk je pojem, jenž vymezel z válečného slovníku západní Evropy, aby se o to vehementněji prosazoval na Balkáně. Horské oblasti na severu a severozápadě Makedonie, které v posledních měsících fakticky drželi povstalci, chce Skopje opět dostat pod svou kontrolu. Chtějí se tam vrátit tisíce makedonských uprchlíků, zatímco tamní albánské obyvatelstvo se bojí pronásledování a v lepším případě šikany ze strany makedonských ozbrojených sil a úřadů. Zpětné ovládnutí celého území státu je pro Skopji jednou ze základních podmínek, aby přijala dohody podepsané v Ohridu. Zamýšlený návrat policie do oblastí ovládaných povstanci, o němž začala makedonská vláda mluvit první říjnový týden, vážně ohrozil a podle zpráv ze 4. října na neurčito oddálil plánovanou dárcovskou konferenci, na níž mělo mezinárodní společenství Makedonii slíbit konkrétní pomoc.

Navrácení území pod kontrolu Skopje je zároveň spolu se čtrnácti zmizelými Makedonci, údajně unesenými albánskými rebely, hlavní mediální zbraní pro rozpoutání kampaně proti ohridským dohodám a proti usmíření s Albánci. Tuto kampaně vedou makedonští nacionalisté prakticky od května a její intenzita vyvrcholila po podpisu dohod v srpnu a poté v polovině září, kdy se parlament začal zabývat reformami. Mladá

postkomunistická makedonská společnost, která se navíc cítí ohrožena válkou, je lehce náchylná k manipulacím, které se objevují v tisku a v televizních stanicích. Makedonská média například okamžitě po teroristických útocích na USA 11. září přinesla zprávy, že Usáma bin Ládín je ve spojení s albánskými povstalcí a že v makedonských a kosovských horách působí arabští mudžáhidové. Vláda tak svou kampaní vytvořila mezi makedonskou částí populace nerealistická očekávání, že nebude třeba kompromisů ve vztahu k albánské menšině. Proto byl například takový problém s amnestií pro povstalce.

V čele nacionalistů stojí premiér Ljubčo Georgievski a ministr vnitra Ljube Boškovski, které podporuje větší část poslanců jejich strany VMRO-DPMNE. Menší část poslanců této nacionalistické strany, jež v roce 1998 vyhrála volby a letos na jaře na nátlak mezinárodního společenství vytvořila celomakedonskou vládní koalici, podporuje umírněné a proevropsky působící návrhy prezidenta Borise Trajkovského (také původně VMRO-DPMNE) a ministra obrany Vlada Bučkovského (sociální demokrat). Druhá největší strana, sociální demokraté (bývalí komunisté), působí mnohem umírněněji než nacionalisté. Za jejich vlády v první polovině devadesátých let však právě národnostní napětí mezi Albánci a Makedonci vzrostlo a nesou na vzniku makedonské krize stejnou odpovědnost.

Nacionalisté prosazují referendum, jež by rozhodlo o osudu politických reform, které dávají větší občanská práva Albáncům. To by ale na druhé straně znamenalo popření těžce vyjed-

naných ohridských dohod. Navíc, svého druhu referendem o budoucnosti Makedonie budou na jaro plánované předčasné volby, v nichž makedonští voliči dají jednoznačně najevo, zda jim vyhovuje tvrdší nebo měkčí přístup k albánské menšině. Otázka referenda je proto dalším velmi ožehavým problémem, který přineslo období relativního klidu zajištěné Nezbytnou sklizní.

Vzhledem k tomu, že příprava referenda by zabrala něco mezi dvěma až šesti měsíci, znamenalo by to prodloužení bezpečnostně nejistého období takřka donekonečna. Albánci by navíc ztratili důvěru v mírový proces založený na ohridských dohodách. Vyprovokovat válku pomocí polovojenských jednotek nebo nových útoků povstalců by potom nebyl velký problém. Dal to ostatně najevo velitel UČK s bojovým jménem Hoxha, když v prvním říjnovém týdnu pohrozil, že pokud nebudou zaručena politická práva Albánců, obsažená v dohodách, vezmou povstalci znovu do rukou zbraně.

Mezi makedonskými činiteli se přitom odehrávají tvrdé boje o získání vlivu a přítomně Makedonců, jak o tom svědčí například odposlechová aféra – zveřejnění telefonického rozhovoru předsedy sociálních demokratů Branka Crvenkovského a hlavního albánského politického předáka Arbena Xhaferiho, za čímž stojí zřejmě ministr vnitra, „jestřáb“ Boškovski, který tak chtěl zdiskreditovat politické protivníky. Jiným příkladem mohou být protichůdná vyjádření ministra Bučkovského. Ten v posledních zářijových dnech

nejprve v parlamentu vyzval k amnestii albánských povstalců, aby o den později při návštěvě Albánie obvinil Tiranu, že na svém území umožňuje výcvik povstalců. První vyjádření bylo konstruktivním signálem pro Evropu, druhé pro domácí publikum náchylné důvěřovat spíše politikům s tvrdou rétorikou.

Makedonci 8. září oslavili deset let trvání nezávislého státu. Jejich vnitřní spory jsou do velké míry odrazem nejistého postavení jejich národa a státu, zpočátku nebyl vítán žádným ze sousedů, kteří zpochybňovali jazyk, církve, území i název státu. Až letos byla dokončena dohoda o vytyčení hranic s Jugoslávií. V létě se navíc objevil projekt výměny části území obývaných Albánci. Na Balkáně jsou ovšem hranice takřka posvátnou záležitostí – proto se Skopje urputně brání federalizaci země, která by zase nebyla proti mysli Albáncům. Jejich podíl na obyvatelstvu vzhledem k vysoké porodnosti roste. V současné době tvoří Albánci něco mezi jednou čtvrtinou a jednou třetinou obyvatelstva Makedonie. Makedonci se proto cítí ohroženi jakýmikoli požadavky na ústupky, jež se proto v parlamentu přijímají velmi nesnadno.

I když makedonští politici odmítají mezinárodní jednotky na svém území, je přítomnost vojáků NATO a neozbrojených pozorovatelů nutná. Makedonie by však potřebovala něco víc: řadu poradců a pomocníků v dalších oborech, jako je soudnictví, správní systém, policie, protože většina bezpečnostních problémů se bude v nejbližší době řešit právě na tomto poli. Tady je zatím Západ, na Balkáně již angažovaný ve dvou protektorátech, značně opatrný. Pozornost mezinárodního společenství by se měla soustředit právě na řešení těchto problémů, protože ani tisícovka vojáků v operaci Amber Fox nezůstane v Makedonii věčně.

mehl@post.cz

S kým na Balkáně

FILIP TESAŘ

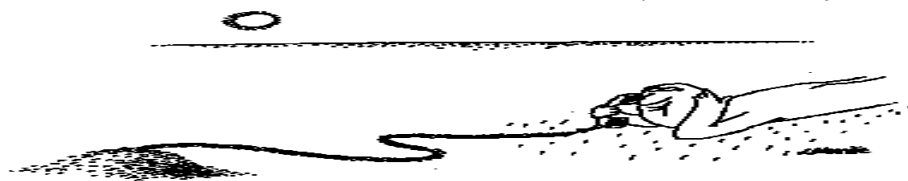
Československá diplomacie, jejímž přímým dědicem je dnešní české ministerstvo zahraničí, se musela po roce 1989 náhle vyrovnat se zásadní změnou zahraničněpolitické i vnitropolitické situace a kádrovými změnami nevídaných rozměrů, následovanými menší vlnou kádrových a majetkových přesunů v letech 1992–93. Vnitropolitickému konsenzu o české zahraniční politice příliš nepřály ani často hektické změny v našem bližším okolí: formování Evropské unie a rozpad Jugoslávie a Sovětského svazu, provázený válkami. Nedostatek konsenzu na nejvyšší politické úrovni se výrazně projevil například při rozhodování o zahájení útoku proti Svazové republice Jugoslávie v březnu 1999. Spolu s řadou jiných faktorů, třeba ekonomických (meziroční nominální nárůst rozpočtu ministerstva zahraničí je na rozdíl od jiných resortů již po léta minimální), to vede k udržování naší zahraniční politiky do jisté míry stále ve stavu jistého provizoria.

Mnohé jiné resorty na tom nejsou lépe – míra vnitřních, provozních problémů tvoří ve spojení s mírou úkolů, s nimiž je nutno se vyrovnat, překážku pro kýženou konceptualizaci.

To by však nemělo být důvodem pro urychlené hledání a stanovení principů, na nichž by česká zahraniční politika měla spočívat. Jen z menší části by to mělo být úkolem samotného ministerstva; daleko spíše je to úkolem vrcholné politické scény jako celku. Dosavadní stav, kdy česká diplomacie postrádá odpovídající politické zázemí, vede k tomu, že se v klíčových okamžicích, vyžadujících rozhodnutí, často projevuje bezradnost jak v diplomacii, tak ve vrcholné politice.

Koncepce české zahraniční politiky, obecný dokument, přijatý v roce 1999 (po téměř sedmi letech existence samostatného českého státu!), je poměrně dobrou výchozí platformou. Pro naplnění zásad, které jsou v ní stanoveny, je však nezbytné vypracovat navazující konkrétní koncepce pro jednotlivé oblasti zahraniční politiky, jejichž prostřednictvím bude základní koncepce realizována. Patří mezi ně také koncepce vztahů k různým teritoriím a zemím. V této souvislosti je namístě zastavit se u teritoria, o němž můžeme bez rozpaků říci, že je neprávem opomíjeno, a které postrádá být krátkodobou koncepcí. Tímto teritoriím je Balkán.

Impulsem k vypracování zásad české balkánské politiky by mělo být již naše členství v NATO. Aliance minimálně od roku 1994 prochází postupnou změnou své strategické koncepce, a katalyzátorem těchto změn jsou události na Balkáně. Přirozeným zájmem České republiky je co nejužší participace na vnitřní debatě v Alianci. Události v Makedonii posledních měsíců, do nichž se NATO – za účasti České republiky – rozhodlo vložit, jsou burcujícími podněty nejen pro Alianci, nýbrž v prvé řadě pro nás. S tím zároveň úzce souvisí otázka naší další účasti na misi SFOR, resp. KFOR, kterou momentál-

ně řeší česká vláda. Možným vyústěním neveselé finanční situace bude ukončení naší mise SFOR – v tom případě je však namístě promyšlet strategii naší další vojenské přítomnosti na Balkáně, aby byla z hlediska zahraničněpolitických zájmů státu co nejvýhodněji zhodnocena. Jestliže NATO jako celek, i klíčové členské země, korigují vlastní bezpečnostní strategii, Česká republika tuto strategii teprve vypracovává. V blízké budoucnosti nás čeká řada vnitropolitických rozhodnutí spojených s obranou, která budou mít dlouhodobý dopad. To by mělo být dodatečným impulsem.

V případě Balkánu se však nejedná pouze o záležitosti obrany, nýbrž i vnitřní bezpečnosti – Česká republika pomalu přestává být pro uprchlíky tranzitní zemí a stává se zemí cílovou; i když, nutno přiznat, je pro nás v tomto ohledu důležitější formulovat politiku vůči zemím bývalého Sovětského svazu. Balkán i postsovětský prostor (bez Pobaltí) migrační problematika z hlediska české zahraniční politiky i vnitřní bezpečnosti skutečně spojuje. S tím souvisí ještě jedna důležitá otázka, kterou by měla česká politika co nejdříve vyřešit a resort zahraničí urychleně začít realizovat.

Je to otázka české zahraniční pomoci. Není zde prostor pro její detailní rozbor – postačí říci, že česká rozvojová pomoc trpí fatální organizační roztržitostí a beznadějnou bezkonceptností. Perspektivním řešením je svěřit výkonné kompetence ministerstvu zahraničních věcí, aby se rozvojová pomoc mohla stát účinným nástrojem naší zahraniční politiky. To by umožnilo stanovit základní koncepci a zvýšit objem zahraniční pomoci, což je perspektivně nevyhnutel-

né. V rámci sdružení OECD bylo České republice již před několika lety doporučeno, aby objem zahraniční pomoci navýšila na hodnotu 0,7 procenta HDP, a že ignorování tohoto doporučení bude zanedlouho politiky neúnosné.

Prozatím Česká republika stále ještě více pomoci dostává, než dává. V rámci Evropské unie bude pro nás závazná společná koncepce zahraniční pomoci a další mezinárodní dokumenty, jako je úmluva z Lomé. Není vyloučeno, že již před vstupem do Unie se budeme muset zavázat, že se uvedený poměr obrátí – z příjemců se staneme dárci. Balkán i postsovětský prostor se zde nabízí jako přirozený prostor, kde se můžeme uplatnit.

Příkladem je dostatek: Zatímco velké státy mají většinou široké spektrum adresátů pomoci, s Českou republikou srovnatelně velké Portugalsko realizuje její naprostou většinu v subsaharské Africe, kde má historické vazby. Obdobně směřuje většina

nizozemské pomoci do jihovýchodní Asie, především Indonésie. Značná část Balkánu i postsovětského prostoru (například Ukrajina, řada ruských regionů či Střední Asie) – tedy území někdejšího východního bloku za železnou oponou – není dosud pokryta sítí rozvojové pomoci vyspělých zemí (členů OECD) jako jiné části světa. V Bosně a Hercegovině, v Kosovu, částečně v Chorvatsku a Srbsku, v Zakavkazsku, ale i ve Střední Asii si Česká republika v posledních letech získala solidní renomé jako dodavatel humanitární pomoci, a nevládní organizace jako Člověk v tísni či ADRA patří k výborným znalcům terénu.

Proto se zde můžeme uplatnit my. Je samozřejmě zapotřebí zbavit se nerealistických očekávání, jaká se naposledy objevila v tisku v souvislosti s poválečnou rekonstrukcí Srbska a Kosova. I při strážlivém pohledu je však vidět, že i relativně nebo skutečně chudé státy, jako jsou Bulharsko, Rumunsko či státy Střední Asie, mohou ve formě státních zakázek znamenat poměrně solidní přínos českému exportu. Jakou roli hraje zahraniční pomoc při získávání státních zakázek, netřeba připomínat. České ekonomice zde mohou pomoci i nižší ceny našich výrobků a služeb, zčásti lze navázat na starší hospodářskou spolupráci, kdy se při výhodné nabídce servisních služeb mohou spojit s novou zakázkou. Navíc zde odpadá překážka, s níž se české firmy setkávají na Západě: nedostatek důvěry ve spolehlivost českých partnerů. Má-li Francie svou frankofonii, může být někdejší východní blok – řečeno s nadsázkou – českou „slavjanofonií“.

Česká politika vůči Rusku a SNS je kapitola sama pro sebe; pro Rusko nejsme a ne-

budeme významným partnerem. Není však důvodu, abychom na Balkáně hráli roli statistiků. Ovšem k tomu, abychom zde mohli adekvátně zúročit své šance, potřebujeme koordinovat svou politiku s vhodným partnerem. To by zároveň pomohlo vnést do působení české diplomacie více koncepčnosti.

Pokud bychom vybírali z okruhu zemí, které jsou s Českou republikou demograficky srovnatelné, můžeme logicky uvažovat o našem sousedu, Rakousku, s nímž nás spojuje řada obdobných zájmů. Zahraniční spolupráce by navíc mohla napomoci sblížení i v bilaterální oblasti. Avšak přesto, že obě země prodělaly své „balkánské“ dějiny do značné míry společně, jejich pohled na ně se liší. Rakousko je někým na Balkáně vítáno, někým odmítáno. Může nám spíše posloužit jako určitý příklad. Česká politika se jím může inspirovat, sama by však měla působit spíše v jistém smyslu jako její inverze – měla by stát na zdůrazňování bezkonfliktnosti se všemi balkánskými zeměmi.

Vyloučit můžeme Řecko, které je zhruba desetimilionovou zemí, podobně jako Česká republika a Rakousko. Naším ideovým pojištěním je zde rozpolcenost české společnosti i politiky, obrazně řečeno, mezi amerikanofilskými a slavjanofilskými postoji. Také řecká zahraniční politika i veřejnost jsou rozděleny sympatiemi pro západní Evropu a Británii na jedné a pravoslavný Balkán na straně druhé. Díky tomu hraje nezřídka specifickou roli prostředníka mezi Západem a Balkánem. Ta je však postavena na společné sdílené historii a úzkých vazbách mezi politickými elitami v Řecku a jiných balkánských státech. Takové míry blízkosti nemůže Česká republika dosáhnout. Další zásadní překážkou je fakt, že Řecko je některými státy na Balkáně vnímáno jako spojenec, jinými jako politický nepřítel.

Můžeme se pokusit vybrat jinak: z okruhu států, s nimiž nás spojuje politické společenství v obecném smyslu. Partnerem, který se zdá být pro část české politické scény i veřejnosti ideálním, jsou Spojené státy, s nimiž se počátkem 90. let česká politika sblížila především díky Václavu Havlovi. Problémem je však nepoměr významu České republiky a USA, což v sobě nese zároveň ne zcela samostatné pozice v partnerství, ale především to, že USA jsou partnerem beze zbytku přijatelným právě jen pro část české společnosti.

Ze stejných důvodů odpadá i Velká Británie, s níž má Česká republika v současnosti blízké styky díky Janu Kavanovi. Velká Británie sice na Balkáně postupuje autonomně – do značné míry spíše ve spolupráci s Francií – obecně je však nedílnou součástí anglosaského bloku. Uzavřít společenství s ní by znamenalo přihlásit se jasně a nedvojsmyslně k určitému systému hodnot, který pro nemalou část české společnosti není zcela přijatelný, a to bez ohledu na to, že součástí tohoto systému hodnot jsou obecně přitažlivé prvky jako nezávislost soudů či novinářská profesionalita. V konkrétní rovině je navíc pro část české veřejnosti britsko-americká politika protislován-

ská. A to nelze pominout. Perspektiva skutečného partnerství v tomto směru je ještě více zpochybněna geopolitickým rámcem, v němž uvažuje průměrný český občan: Tento rámec je doposud spíše regionální, zatímco britský a ještě více americký rámec má zřetelně nadevropské dimenze.

Shoda na určitých hodnotách je však klíčovým pojmem pro nalezení partnera nejen v balkánské politice, nýbrž v zahraniční politice vůbec. Přestože Česká republika během uplynulého desetiletí zřetelně pokročila v přibližování se k Západu, skutečností zůstává, že dělící linie sledující průběh někdejší železné opony stále existuje; dosud je patrná i uvnitř Německa. Tato linie rozděluje dvě širší společenství, lišící se nejen relativní mírou blahobytu, nýbrž především hodnotovou orientací, která znesnadňuje plné akceptování západních partnerů českou společností a politikou. Tato překážka však ve vzájemných vztazích působí obousměrně. Rozdíly v hodnotové orientaci působí i na udržování nedůvěry vůči České republice a dalším středo- a východoevropským zemím na druhé straně bývalé železné opony. Česká republika je v západních politických kruzích stále často vnímána jako součást mírně odlišného kulturního společenství a jako ne zcela spolehlivý partner.

Pouhá shoda politických zájmů nám tedy nemůže za Západě zajistit plnohodnotné partnerství. Logicky z toho vyplývá, že zvláště při formulování a prosazování vlastní balkánské politiky musí Česká republika hledat partnera v rámci sobě blízkého společenství, které je jako blízké vnímáno i českou společností, a to nejlépe v rámci středoevropského sousedství. Zde je možné nalézt základní předpoklady budoucího partnerství. Těmito předpoklady jsou: shoda politických zájmů jako základ společenství, demografická vyváženost, zajišťující rovnocenný vztah, a vzájemná důvěra, která je ve středoevropském prostoru dána vysokou intenzitou vzájemných politických i kulturních kontaktů.

Jako první se zcela samozřejmě nabízí myšlenka česko-polského partnerství. Můžeme snadno vyjmenovat jeho přednosti: Polsko patří mezi země nám nejbližší, je akceptovatelné pro českou politickou scénu i společnost. Nahrává zde minulost i současnost vzájemných vztahů, které jsou vnímány téměř bezkonfliktně, shoda v tom, že obě země mají málo přímých, ale zato hodně nepřímých zájmů na Balkáně. Na obzoru se navíc rýsuje i jistá možnost česko-polské (resp. česko-slovensko-polské) vojenské spolupráce v mírových misích na Balkáně.

Aniž bychom však zpochybněovali skutečnost, že potenciál česko-polských vztahů není z české strany dosud odpovídajícím způsobem využit a že neustále nabízenou polskou ruku Česká republika tiskne, obrazně řečeno, spíše vlažně, nelze v tomto ohledu pominout i potenciální překážky. K nim patří polská orientace na USA, Francii, případně Velkou Británii, což by na české politické scéně nejspíš způsobilo problém při přijímání konsenzu o balkánské politice.

Dalším partnerem může být Slovensko. Spíše bychom měli říci, že by být mělo, neboť zde zanedlouho bude existovat pevný základ v podobě přímé česko-slovenské spolupráce v rámci mise KFOR v Kosovu. Politická spolupráce by však bez ohledu na oboustrannou výhodnost mohla být zatížena určitou mírou nedůvěry. Užší zahraničněpolitické spolupráci by mělo předcházet sblížení, „vyrovnaní“ v bilaterálních vztazích. Jinak hrozí, že by ožil například syndrom „staršího“ versus „mladšího bratra“, nesený řadou stereotypů, které jsou dosud velmi živé na obou stranách.

Pokud by tedy česká diplomacie hledala partnera pro svou balkánskou politiku, nakonec najde prakticky jediného možného kandidáta. Tímto kandidátem je Slovinsko. Pro tuto spolupráci hovoří společné zájmy, česká demografická převaha je vyvážena vysokou mírou slovinské zasvěcenosti v problematice. Není bez významu připomenout, že také Slovinsko hraje poměrně často na Balkáně roli jakéhosi neoficiálního prostředníka mezi Západem a místními elitami. Z tohoto společenství tedy Česká republika může rozhodně těžit. Na Balkáně je slovinský přístup vnímán v zásadě jako nestranný. Můžeme se právem domnívat, že také čeští voliči na Slovinsko hledí víceméně nezáujatě, což je předpokladem pro akceptování tohoto spojení na politické úrovni všemi relevantními politickými subjekty.

Pokud by se myšlenka užší česko-slovenské spolupráce uvedla do praxe, existuje možnost zapojit i Maďarsko, které zde má své nezastupitelné zájmy (některé z nich ovšem z českého i slovinského pohledu protichůdné), samozřejmě Slovensko a přinejmenším v rovině konkrétních akcí, jako jsou vojenské mise, také Polsko. Z pohledu balkánské diplomacie jsou tyto státy vnímány jako určitý celek (nepřímě to je vidět například v nedávných vizových úlevách ze strany Bosny a Hercegoviny a Srbska/SRJ).

Společný postup České republiky a Slovinska by měl naděje na určitou profilaci jak před tváří Západu, tak na Balkáně, a napomoci tak ke splnění kýženého cíle české zahraniční politiky, totiž vykročení z anonyimity. Způsob vnímání České republiky a Slovinska ze strany balkánských partnerů můžeme pracovníčně nazvat jako „soft-catholic bloc“; perspektiva bližší spolupráce se Slovenskem, Maďarskem i Polskem jej samozřejmě neruší, nýbrž doplňuje.

Je však lepší vrátit se zpět na zem než rozvíjet politické vize. Česká zahraniční politika je bohužel stále ve stadiu zrodu. Sama diplomacie nemůže výrazně překročit svůj institucionální rámec, musí zůstat v prvé řadě službou – podobně jako například armáda. Je tedy na české politice, aby diplomacii zadala úkoly a určila směr. K tomu je ovšem nutný jeden základní předpoklad: odpovědný přístup k zahraničním tématům, což znamená přestat je využívat jako laciné střelivo ve vnitropolitickém soupeření.

○

Globalizace a role OSN

Globalizaci lze vnímat jako výzvu přijímat, ale i spoluvytvářet hodnoty pro trvale udržitelný rozvoj. Je to výzva k otevřenosti a pružnosti, k sebereflexi a ochotě se měnit. Je to výzva k hledání cest, jak spolu (ne proti sobě, ani ne vedle sebe) důstojně a smysluplně žít nejen v rámci jednoho města, státu, regionu, ale v rámci různých ras, národů, náboženství a kultur celé planety.

PAVLA KORTUSOVÁ

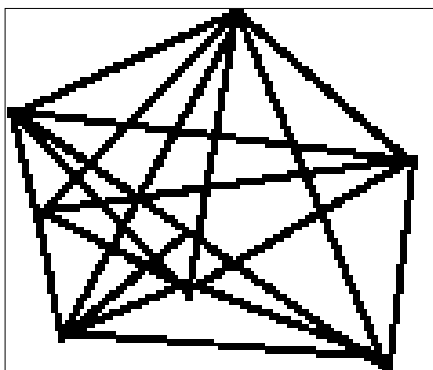
Globalizace je proces propojování světa, který byl urychlen na počátku 19. století v souvislosti s vědeckotechnickým pokrokem. Během 20. století vedl tento vývoj k rozvoji světové ekonomiky a ve vazbě s ním i k dalšímu rozvoji vědeckého výzkumu. Na konci 20. století tak můžeme hovořit o „globální vesnici“¹⁾ či „stále rozsáhlejší energeticky, látkově i informačně propojené soustavě“²⁾

Sociokulturní systém

Sociokulturní systém představuje lidskou společnost ve vztahu k veškerým člověkem vytvořeným výtvarům, které jsou nahlíženy především z hlediska jejich funkce adaptační, regulační a vývojové. Tento systém má tři základní strukturální složky: *civilizační* – soustava technických prostředků a způsobů ovládnutí přírody, které mají utilitární ráz; *institucionálně normativní* – soustava norem a institucí, kterou používá společnost k organizaci a regulaci systému; *duchovní* – systém základních hodnotových principů.³⁾

Od 19. století se prohlubuje systém propojující vědu, výrobu, energetiku a komunikaci. Tento vývoj civilizační části sociokulturního systému, který má za úkol zabezpečit existenční potřeby člověka, má silnou dynamiku a vnější integrační tendenci.

Schéma 1

Naopak integrační tendence a dynamika institucionálně normativní části sociokulturního systému, která zajišťuje stabilitu a fungování systému,

Schéma 2

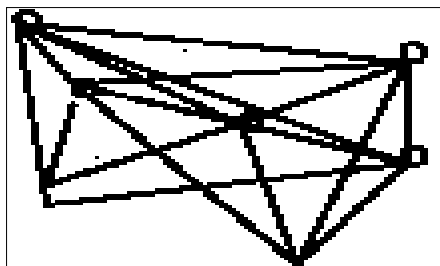
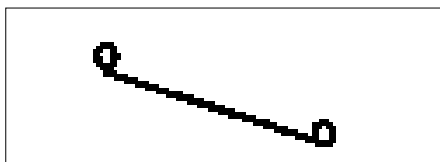
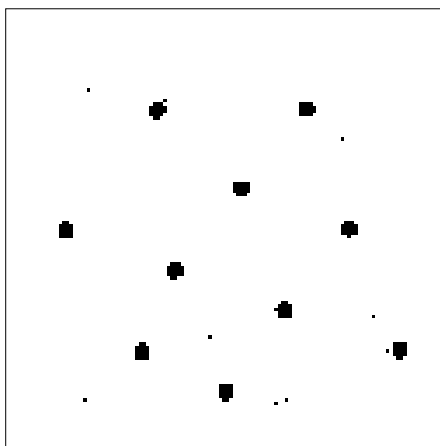

Schéma 3

tak i duchovní části sociokulturního systému, jež je informační kostrou celého systému,

Schéma 4

zaostávají. Přitom ze systémového hlediska je optimální fungování jakéhokoliv systému možné pouze za podmínky relativní rovnováhy jeho jednotlivých strukturálních částí.

Z globálního hlediska tak nastává na konci 20. století velmi nestabilní fáze dějin⁴⁾, kdy je již vytvořena globální civilizace, tedy oblast s technickými a ekonomickými prostředky a způsoby, jak ovládat přírodu, ale neexistují ještě adekvátní institucionální a normativní regulativy a také adekvátní hodnotové principy, tedy regulační a informační mechanismy systému.⁵⁾ Tyto dvě složky nejsou doposud dost silné na to, aby vytvořily rámec a porozumění stále více světově propojené civilizační složce systému.

A zde by měly hrát roli mezinárodní instituce. Zejména pak Organizace spojených národů, která je dnes největší a v podstatě jedinou světovou – globální – organizací a může nabídnout světové fórum pro řešení otázek spojených se současným vývojem společnosti.

Postavení mezinárodních organizací

Teoretické koncepce přistupují k postavení mezinárodních organizací na mezinárodní scéně různě. Realisté redukovávají mezinárodní scénu na tvrdý boj států – jako jediných racionálních aktérů – o prosazení národních zájmů. V takovém pojetí jsou mezinárodní organizace odsouzeny do pozice pasivních a minoritních hráčů. Na druhou stranu idealistické pojetí mezinárodní scény předpokládá vytvoření silně integrovaného a institucionalizovaného systému. V této souvislosti je často zmiňován pojem globálního řízení a OSN je pak chápána jako jakási světová federace či světovláda.⁶⁾

Můj postoj k mezinárodním organizacím se nejvíce blíží ke koncepci komplexní vzájemné závislosti, která vychází z transnacionalistické školy, tedy k pluralistickému, systémovému a holistickému modelu světa jako pavučiny mnoha vzájemně na sebe působících vztahů různých aktérů.⁷⁾ Multilateralismus je pak považován za formu státnictví a mezinárodní organizace potom hrají klíčovou roli nejen ve zvládnutí konfliktů.⁸⁾

V souvislosti s tímto pojetím postavení mezinárodních organizací na mezinárodní scéně je nutné také vymezit tři hlavní pojmy – trvale udržitelný rozvoj, globální řízení a subsidiarita, které vymezují způsob činnosti mezinárodní – globální – organizace v současném světě.

Trvale udržitelný rozvoj je pojem a koncepce, která se vyvinula v 2. polovině 20. století a integruje v sobě ekologická, ekonomická, právní, politická, sociální a další hlediska s cílem nežít na úkor budoucích generací. Pojem *globální řízení* vychází z politické a právní dimenze této koncepce. Je to způsob organizace společných záležitostí na úrovni globální, lokální a individuální, ve které je formálně (instituce)

a neformálně (sítě) zapojena celá řada aktérů (státy, mezinárodní organizace, podnikatelský sektor aj.).⁹⁾ S globálním řízením souvisí *subsidiarita*, jejíž podstatou je rozhodování o společných záležitostech vždy na co nejnižší úrovni řízení, co nejbližší dané lokalitě a lidem, kterých se problém týká.¹⁰⁾

Tyto tři pojmy by měly být hlavními pilíři koncepce činnosti mezinárodní – globální – mezinárodní organizace. Podle této koncepce by činnost mezinárodních organizací spočívala v tom, že tato organizace se bude na globální úrovni zabývat integrací univerzálních lidských hodnot, vytvářením společných norem a řešením problémů přesahujících možnosti jednotlivých aktérů a zároveň přenechá maximum možných úkolů na státech, skupinách států či regionálních uskupeních s partikulárními zájmy.

V současné době neexistuje nástroj globálního soužití, který by vyhovoval takové koncepci lépe než systém Organizace spojených národů. Na druhou stranu má ale OSN k této optimistické koncepci daleko. Prvořadým úkolem OSN je proto reforma této organizace, a to jak stanovení jasné vize do budoucna, tak i reforma její struktury a pracovních metod. Pozitivní je, že počáteční kroky tímto směrem již byly učiněny.

Organizace spojených národů

Za tyto kroky lze považovat 55. řádné zasedání Valného shromáždění OSN, které bylo nazváno Miléniovým shromážděním, a také Miléniový summit, který se konal 6.–8. 9. 2000. Jeho uspořádání navrhl generální tajemník OSN Kofi Annan ve své zprávě z roku 1997 vycházející z přesvědčení, že přelom století je jedinečným a symbolicky významným okamžikem k definování a stanovení nové vize OSN.

Miléniový summit byl doposud největším setkáním čelních představitelů států a vlád, kteří zde prezentovali své vize OSN, diskutovali u kulatých stolů o nejzávažnějších problémech světa a byli vyzváni, aby připojili svůj podpis k 25 klíčovým mezinárodním úmluvám. Výsledkem Miléniového summitu bylo stanovení vize OSN pro 21. století a určení hlavních oblastí činnosti OSN s konkrétními cíli, které mohou mít dopad na celou naši planetu.

Vize OSN a její konkrétní cíle byly navrženy ve zprávě generálního tajemníka OSN Kofi Annana v dubnu 2000¹¹⁾ v rámci příprav na Miléniový summit jako součást akčního plánu zpřístupnění prospěchu z globalizace všem obyvatelům světa a byly přijaty Valným shromážděním v Miléniové deklaraci. Vize OSN považuje globalizaci za „ústřední výzvu“ a do středu veškerého zájmu a dění staví člověka. Ústředními pojmy deklarace se staly: svoboda, rovnost, solidarita, tolerance, ohleduplnost vůči přírodě a sdílená odpovědnost. Tedy šest základních pojmů, které by se i přes rozporuplnost dnešního světa měly stát ústředními hodnotami globální společnosti a stát se nedílnou součástí mezinárodních vztahů ve 21. století.

Kromě základních hodnot a principů jsou v deklaraci vytyčeny i hlavní oblasti, kterými se chce Organizace spojených národů v následujících letech zabývat: mír, bezpečnost a odzbrojení; odstranění chudoby a rozvoj; ochrana našeho společného prostředí; lidská práva, demokracie a právní řád; ochrana zranitelných; řešení zvláštních potřeb afrického kontinentu a posilování Spojených národů.

S cílem proměnit tyto sdílené hodnoty a principy v činy jsou v Miléniové deklaraci vytyčeny i klíčové cíle v jednotlivých oblastech. Deklarace mimo jiné zavazuje členské státy ke snížení počtu světové populace žijící v chudobě na polovinu, k od-

stranění šíření AIDS, ke zvýšení mírové činnosti a posílení systému Spojených národů.

Jedním z důležitých výsledků Miléniového summitu se také stala dohoda o posílení mírových operací, která předpokládá reformu mírových sil OSN za účelem zvýšení jejich akceschopnosti a efektivnosti nejen v konfliktech mezi státy, ale i uvnitř států, tedy v konfliktech, v nichž se civilisté stávají hlavními obětmi.

Miléniový summit tak může znamenat začátek obnovy důvěry a prestiže této organizace a konkrétní nastartování procesu reformy OSN s jasnou vizí pro 21. století. Završením procesu reformy OSN by měla být výkonná organizace schopná pružně čelit výzvám 21. století a odpovídat potřebám členských zemí a lidem na této planetě. Dnes je splnění vytyčených cílů hlavně v moci jednotlivých členských států a ty jsou převážně odpovědné za schopnost naplňovat a čelit výzvám, které s sebou proces globalizace nese. To však nestačí. Jejich úsilí musí být zároveň podpořeno činností nevládních organizací, občanských hnutí, církví, nadnárodních korporací, akademických obcí a hromadných sdělovacích prostředků. Trend globalizace by tedy měl být doprovázen individualizací a atomizací společnosti, která bude odrážet vůli a schopnost lidí podílet se na rozhodování o své vlastní budoucnosti.

Rámec globální společnosti

Výsledkem úvah o stavu globalizovaného světa by tedy měl být vybalancovaný mnohohrstevný sociokulturní systém. Ten by měl odstranit či přinejmenším zmenšit mezeru, která už delší dobu existuje mezi globalizující se civilizací a hromadícími se problémy světa na straně jedné a adaptací či politickou reakcí na ně na straně druhé.

Schéma 5

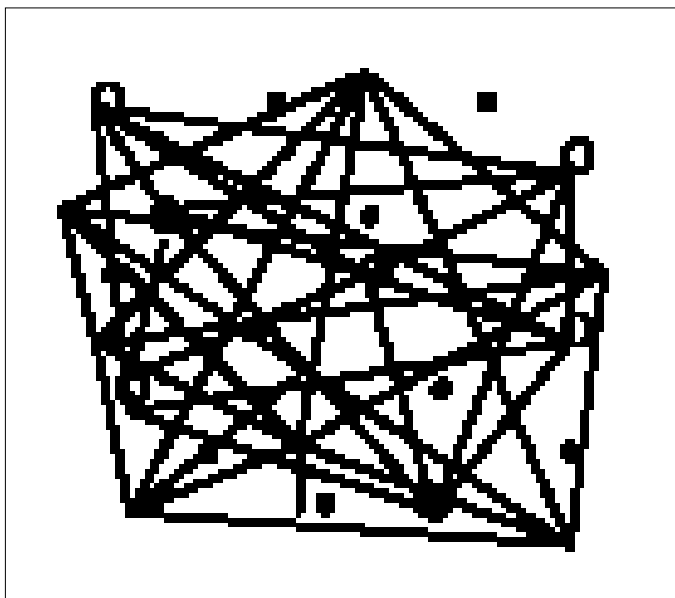
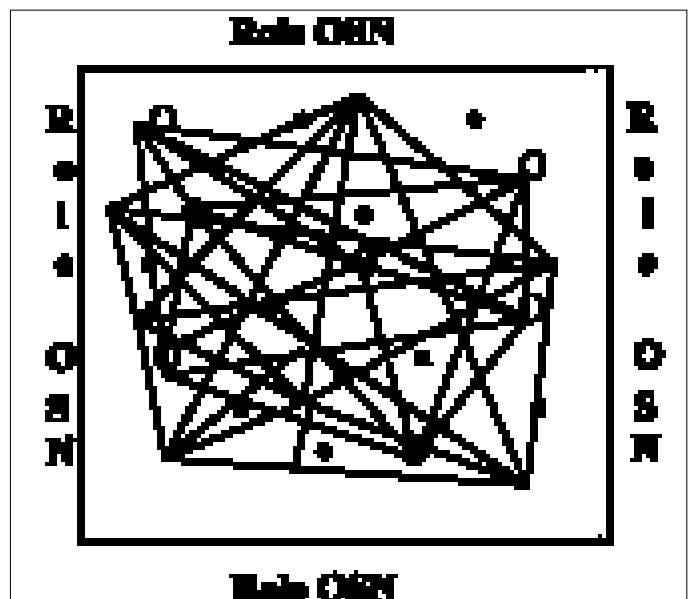

Schéma 6

Globalizace by proto neměla být vnímána pouze jako *civilizační složka* socio-kulturního systému, která je reprezentována světovou ekonomikou, technologií a komunikačními sítěmi, jež jsou již dobře rozvinuté a propojené, tedy globální, ale měla by znamenat více: globální *institute a norms*, které se rozvíjejí velice pomalu a jejichž nedostatek je jedním z hlavních důvodů globálních problémů, a také dobře definované *hodnoty* a zároveň porozumění globalizaci každým jednotlivcem. To jsou hlavní části sociokulturního systému, z nichž je možno sestavit společnou globální společnost (viz schéma 5 na str. 23).

A zde by měla hrát roli Organizace spojených národů. Měla by vytvářet fórum k vymezování pravidel, norem a obecných principů, tedy vytvářet rámec (základ, mantinely) globální společnosti – světa (viz schéma 6 na str. 23).

V jejím rámci bude třeba reformovat a posílit existující systém mezinárodních institucí a zlepšit prostředky jeho spolupráce se soukromými a nezávislými skupinami. Bude vyžadovat formulaci etosu spolupráce, založeného na principech konzultace, průhlednosti a odpovědnosti. Bude pěstovat globální občanství a umožní začleňování chudších, marginalizovaných a odcizených segmentů národní a mezinárodní společnosti. Jejím cílem bude dosáhnout míru a pokroku pro celé lidstvo, předvídat konflikty a zlepšovat kapacitu pro mírové řešení sporů. Bude také usilovat o to, aby vláda jedné moci byla podřízena vládě zákona v globální společnosti.¹²⁾

FPÖ

(Svobodná strana Rakouska) a Evropská unie

LOTHAR HÖBELT

Historie vztahů mezi Svobodnou stranou Rakouska (FPÖ) a Evropskou unií nepostrádá své paradoxní prvky. Strana svobodných byla založena v roce 1956 jako pokračovatelka jen krátce existujícího Spolku nezávislých (VdU), který vznikl s americkou pomocí v roce 1949 v Salcburku. Sebe sama vnímá v tradici národně svobodomyšlných stran 19. století, společenskopoliticky napravo od křesťanských demokratů.

V Rakousku se po roce 1955 především mezi diplomaty a odborníky na mezinárodní právo prosadilo pojetí, podle kterého Státní smlouva (Staatsvertrag) a Zákon o neutralitě (Neutralitätsgesetz) zapovídají Rakousku také účast v Evropském hospodářském společenství. Svobodní jakožto pravicová strana vnímali tento konsenzus od samého počátku s nedůvěrou. Zdůrazňovali, že Rakousko nepřijalo závazek neutrality dobrovolně, ale jako cenu za odchod sovětských vojsk z východní části země. Od samého počátku se přimlouvali za vstup do Evropského hospodářského společenství a v roce 1968 si ve svém programovém stanovisku – nejen v reakci na invazi do Československa – dokonce vytyčili za dlouhodobý cíl vytvoření evropského spolkového státu s rakouskou účastí. (Neutralita byla do programu přijata teprve v roce 1985 a v roce 1997 byla opět vypuštěna.)

Na aktualitě získala tato sporná otázka teprve ve druhé polovině osmdesátých let: Za prvé dávala Gorbačovova éra naděje na zmírnění sovětského postoje v této otázce a za druhé vyvolával vznik „Evropy čtyř svobod“ obavy, že bude Rakousko výrazně znevýhodněno v hospodářské soutěži, pokud se země do společenství nezapojí. Z toho vzešel rapidní vzestup zájmu velké části obchodního světa o vstup Rakouska do Evropského společenství. To mělo vliv na postoj křesťanských demokratů (ÖVP), kteří z úsilí o vstup učinili v roce 1989 podmínku pro další trvání tzv. „Velké koalice“ se socialisty (SPÖ).

Svobodná strana Rakouska (FPÖ) chtěla vstup zpočátku dokonce urychlit a svůj postoj začala měnit až od roku 1992: Důvodem k tomu bylo schválení Maastrichtské smlouvy, ve které byl pro Evropu rozpracován příliš centralistický koncept. V pozadí bylo rozhodující bezpochyby také zostření stranicko-politických střetů v devadesátých letech. Spolkový kancléř Vranitzky (SPÖ) zastával koncept „izolace“ (FPÖ). Vstup Rakouska do Evropského společenství by

musel být ratifikován v referendu. Jörg Haider v tom spatřoval šanci buď donutit vládu k umírněnosti, aby získala souhlas Svobodných (ministr zahraničí Alois Mock z ÖVP se klonil k takovému zapojení opozice, spolkový kancléř Vranitzky nikoliv), nebo aby přitom získal pro FPÖ v příštích volbách hlasy euroskeptiků, kteří ztratili svou ideovou bázi. První propočtení selhal, druhý se alespoň zčásti zdařil. Vstup do Evropské unie byl v roce 1994 přijat dvoutřetinovou většinou. Voliči FPÖ se podle průzkumů veřejného mínění rozdělili do dvou téměř stejně velkých táborů: 41 procento pro a 59 procent proti. Ve volbách na podzim roku 1994 však slavili Svobodní triumf, když získali 22 procenta hlasů a dostali se poprvé do blízkosti ÖVP. Zvláště mezi zemědělci byl patrný silný nárůst hlasů ve prospěch FPÖ, který však od té doby opět poklesl. Vedlejším efektem sporů o vstup do Evropské unie bylo oslabení orientace na Německo, která je částí světónázorového dědictví FPÖ: Haider vyvolal u svých příznivců rozruch, když se postavil proti tzv. „němcourství“. Kulturní přináležitost k německvii a politické vztahy se Spolkovou republikou byly od té doby zpřehrány výrazněji než kdykoliv předtím.

V roce 1994 FPÖ přislíbila, že bude respektovat výsledek hlasování a nebude usilovat o revizi vstupu do Evropské unie. Svou kritiku soustředila na byrokracii Bruselu a zůstávala nadále skeptická vůči zavedení eura. V různých oblastech předjímala stanovisko, které později formuloval jeden z jejích politických protivníků, sociálnědemokratický kancléř Schröder. Byla jím například renacionalizace podpory zemědělství (nebo také před nedávnem prodloužené přechodné lhůty pro kandidáty na vstup). Evropské právo bylo vícekrát ze strany FPÖ zmiňováno ve snaze učinit z rakouských zvláštních opatření, především v oblasti soutěže, právní případ. Takto podal současný ministr spravedlnosti Dieter Böhm dorfer před Evropským soudním dvorem např. ús-

¹⁾ McLuhan: Jak rozumět médiím. Praha, 1991.

²⁾ Šmajš, J.: Ohrožená kultura. Brno, Zvláštní vydání... 1995, str. 66–67.

³⁾ Lehmannová, Z.: Kulturní dimenze mezinárodních vztahů. Praha, VŠE, 1999.

⁴⁾ Lehmannová, Z.: Odkaz Evropy globalizaci. Praha, VŠE, str.177.

⁵⁾ Lehmannová, Z.: Kulturní dimenze mezinárodních vztahů. Praha, VŠE, 1999.

⁶⁾ Helms, J.: Saving the UN: A challenge to the Next Secretary General. Foreign Affairs, Vol.75, No.5, 1996.

⁷⁾ Tato koncepce uznává individuální motivace, ekonomické a mocenské aspekty, ale zdůrazňuje rovněž komunikaci, spolupráci a neformální vztahy.

⁸⁾ Krejčí, O.: Mezinárodní politika. Praha, Victoria Publishing, 1997.

⁹⁾ Carlsson I., Ramphal, S.: Naše globální sousedství. Praha, Rada pro mezinárodní vztahy, 1995.

¹⁰⁾ Khol, R.: Reforma OSN a zájmy České republiky. Praha, Ústav mezinárodních vztahů, 1998.

¹¹⁾ Annan, K. A.: We the peoples. The role of the United Nations in the 21st century, New York. UN DPI, 2000.

¹²⁾ Carlsson I., Ramphal, S.: Naše globální sousedství. Praha, Rada pro mezinárodní vztahy, 1995.

pěšnou žalobu proti monopolnímu postavení veřejného rozhlasu (ORF).

V Evropském parlamentu ve Štrasburku je FPÖ zastoupena od roku 1994 pěti- až sedmičlennou delegací, kterou vedla v prvních letech Susanne Riess-Passerová, dnešní vicekancléřka. V roce 1992 FPÖ vystoupila z Liberální internacionály. Prostřednictvím jedné z jejích frakcí probíhala jednání s francouzskými gaullisty a v roce 1995 s euroskeptickou frakcí Jimmiho Goldsmitha a s markýzem de Villiers, ani jedno z jednání však nedospělo k žádnému závěru. Dobré vztahy udržovala FPÖ především s Ligou severu v Itálii, nenásledovala ji však do technické frakce v Evropském parlamentu, protože je v ní zastoupena také Národní fronta J.-M. Le Pena. Haider podnikal od roku 1994 časté cesty do USA a sešel se zde mimo jiné s Henry Kissingerem, s bývalým předsedou Sněmovny Stromem Thurmondem a s celou řadou dalších republikánských politiků. Jeho parlamentní kanclář zdobí od té doby exemplář amerických „Stars and Stripes“.

Rozhořčení evropských partnerů nad účastí FPÖ ve vládě v lednu a v únoru 2000 bylo ve své intenzitě pro FPÖ překvapením. Rozladění způsobila především angažovanost Německa pod vedením rudo-zelené spolkové vlády (zatímco CDU a FDP se vyslovily proti „opatřením“) a prezidenta Chiraka. (S gaullistickým disidentem Pasquou se Haider krátce předtím setkal ve Štrasburku). Nové spolkové vládě přišla konfrontace s „gangem čtrnácti“ po prvním zděšení nakonec přece vhod. Příznivci opozice kolísali mezi národní solidaritou a morální podporou „opatření“. (Především socialisté byli jen stěží schopni zvládnout tento obrat a ztratili v průzkumech veřejného mínění poprvé od roku 1986 první místo.) Často bylo přehlíženo, že to bylo právě rakouské členství v Evropské unii, které zemi chránilo před možnými materiálními sankcemi. Evropská unie jako taková se v této situaci musela chovat formálně zdrženlivě. Takzvané „sankce“ byly bilaterálními opatřeními, která sice byla zraňujícím a bezprecedentním případem, ale omezovala se v podstatě na čistě protokolární šikanu.

FPÖ se snažila rozhořčení velké části obyvatelstva využít požadavkem na lidové hlasování o opatřeních EU. Takovéto hlasování by mohlo jen sotva ovlivnit chování partnerských zemí, ale mohlo být argumentem proti tvrzení, že vláda nedisponuje žádnou legitimitou. (Skutečně všechny průzkumy mínění od roku 2000 vykazují většinu pro obě vládní strany – zpravidla s vítězstvím ÖVP, která má po více než třiceti letech opět kancléře, a se ztrátami pro FPÖ, jež ztrácí takzvané nespokojené voliče především ve prospěch skupiny nevoličů.)

Zachování „opatření“ vedlo k silnému napětí uvnitř EU. Řada zemí se cítila portugalským předsed-

nictvím v Radě podvedena a chybnými informacemi také oklamána. (Zdá se, že především argument, že oni jsou posledními, kdo sankce ještě nepodpořil, byl použit vůči několika vládám.) Opatření byla proto po přetrvávajícím odporu Francie a Belgie v září zrušena. Jako ospravedlnění posloužila zpráva expertů, kteří zkoncipovali dokument, jenž dával za pravdu všem stranám a pomohl jim zachovat si tvář. Práce v ministerských radách Evropské unie, jež byla zpočátku zdrojem pro různá směšná gesta, se od té doby vrátila do zajetých kolejí.

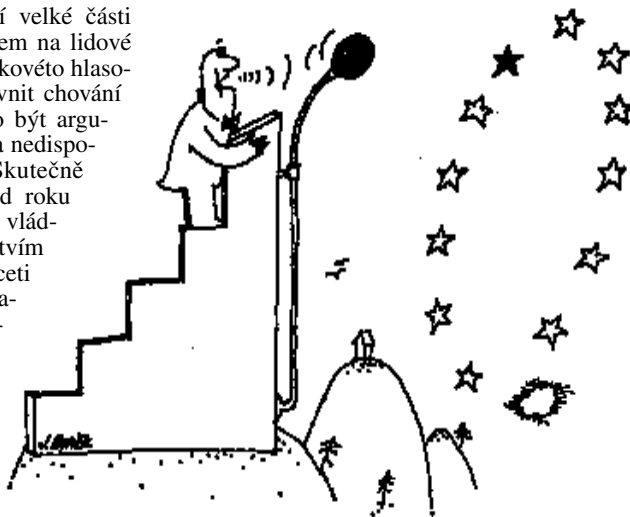
Jako důsledek „sankční epizody“ je u FPÖ patrná především alergická reakce vůči představám německo-francouzského direktoria. Nejasnost ovšem panuje v otázce správné strategie, která by se měla proti tomuto nebezpečí uplatnit. První impuls je zpravidla postaven na zdůrazňování národních suverénních práv. Na druhé straně se argumentuje tím, že právě vazba na psanou ústavu zaručí nejlépe právo na spolurozhodování také menším členům. Proces vytváření názoru v této otázce není ještě daleka ukončen. Podobné dilema vyvstává také při pohledu na komplex tzv. „rozšiřování EU na východ“: Haider zmínil obě strany mince velice jasně v interview loni na podzim („Neue Freie Zeitung“, 27. října 2000): Rakousko s vděkem uznává, že se jeho sousedé mimo Evropskou unii v prvních měsících nové vlády chovali zpravidla férověji než jeho partneři z Unie; bylo by přesto nebezpečné nebrat proto v úvahu ekonomické problémy. Dlouhodobé zahraničněpolitické strategie a krátkodobé ekonomické tlaky jsou zde v určitém rozporu. Také z perspektivy politické taktiky se jeví problém komplexně: Zpravidla jsou Německo a Rakousko jmenovány jako dva státy, které by byly rozšířením – jak pozitivně, tak i negativně – nejvíce zasaženy. Jejich investoři by měli vydělat na situaci, která by vznikla zesíleným obchodem; úroveň platů by se naproti tomu nejspíše dostala do určitého tlaku po dobu, kdy budou průměrné příjmy vykazovat tak velké rozdíly. To podmiňuje vnitropolitickou výbušnost problému, kterým je FPÖ zvláštním způsobem zasažena, neboť

k jejím voličům patří zejména podnikatelé a dělníci. Zemědělci, úředníci a penzisté jsou naproti tomu mezi voliči FPÖ zastoupeni v menší míře. Možné východisko z tohoto politického dilematu spočívá v předložení výsledku jednání o rozšíření lidovému hlasování.

Díváme-li se naproti tomu na finanční toky uvnitř EU, pak budou finančními důsledky vlny rozšíření postiženy především ty země, které doposud pobíraly vyrovnávací platby a podpory. Jedná se v první řadě o země Středomoří, jako např. Španělsko. Dosavadní stav agrární politiky musí být buď zásadně pozměněn, nebo se dvojnásob prodraží, jakmile se členem Evropské unie stane Polsko. Pro všechny tyto problémy nenavrhly orgány EU doposud žádná nosná řešení. Vyvstává tedy otázka, zda Rakousko svým důrazným kritickým postojem v diskusi o rozšíření netahá horké kaštany z ohně za ostatní a zda by se nemělo spíše stáhnout do vyčkávací pozice.

PS: Také specifický bilaterální problém, který existuje mezi Rakouskem a některými jeho sousedními zeměmi, je ve skutečnosti něčím, co se velmi jasně dotýká mezinárodního společenství států. Stanovisko, podle kterého se dějiny nedají vrátit, a tudíž také budoucnost nemá být zatěžována problémy z minulosti, není u rakouské veřejnosti a také v FPÖ rozhodně neznámé. Na druhou stranu se zdá, že v mezinárodním styku posledních let nabývá na významu postoj, že bezpráví není promlčeno a restituce zabaveného nebo vyvlastněného majetku mohou být požadovány i po půl století. To, co FPÖ požadovala ve všech svých veřejných vystoupeních, je jasným buď a nebo: Nesmí být užíván dvojitý metr, nýbrž všude v takzvaném západním společenství států musí platit stejné standardy. Všem zúčastněným je jasné, že ekonomické možnosti a politické mocenské vztahy jsou případ od případu různě rozložené. Princip by ale případ od případu rozdílně vykládan být neměl. FPÖ se proto zasadila také o to, aby po odškodnění nuceně nasazených, kteří během války pracovali ve firmách v dnešním Rakousku, následovalo alespoň symbolické odškodnění rakouských válečných zajatců, kteří po delší dobu nuceně pracovali v Sovětském svazu.

Otázku bezpečnostních standardů atomových elektráren v blízkosti hranic lze v jádru odvodit z hlasování o zprovoznění rakouské atomové elektrárny Zwentendorf v roce 1979: V tomto hlasování se těsná většina vyslovila proti využití jaderné energie, protože „Zelení“ společně s odpůrci socialistické vlády – i když z rozdílných důvodů – hlasovali proti. FPÖ tehdy přes určitý vnitřní odpor nabrala protiatomový kurs, který byl mezitím přijat ve všech rakouských stranách. Odpověď na otázku, nakolik jsou polemikou proti českým a slovenským atomovým elektrárnám zakrývány obchodní zájmy jiných evropských producentů atomové energie, by v rámci tohoto výkladu vedla příliš daleko.

Francie vstoupila do předvolební kampaně

JAN EICHLER

Letošní 14. červenec byl posledním státním svátkem, kdy stávající prezident Jacques Chirac vykonal z titulu vrchního velitele ozbrojených sil tradiční vojenskou přehlídku a poté se setkal s novináři k obvyklému rozhovoru. Učinil tak v době, kdy vztahy mezi ním a socialistickou vládou dosáhly vysokého stupně vzájemného napětí. Prezidentovým vystoupením a následnými reakcemi vládních politiků fakticky začala kampaň prezidentských voleb, jejichž termín připadá na květen 2002.

Zločinnost – nejpálčivější problém současnosti

Největším problémem soudobé Francie přitom je vnitřní bezpečnost. Ve všech oblastech a na všech úrovních rychlým tempem narůstá kriminalita. Většinu Francouzů nejvíce trápí zločinnost v ulicích měst, jejíž nejčastější podobou jsou přepadení a krádeže. Policejní odbory bijí na poplach před dvanáctiprocentním nárůstem trestné činnosti za první čtvrtletí roku 2001, na níž se z 62 procent podílí krádeže.¹⁾ Současná kriminalita se vyznačuje narůstající agresivitou, násilností a bezohledností. Dochází k drancování obchodů za bílého dne, k přepadávání chodců v ulicích měst, k vykrádání bytů a zcizování automobilů, narůstá počet znásilnění a vražd. Nejčastěji se to stává na velkých betonových předměstích velkoměst, pro která se vžil název „znevýhodněné oblasti“. Jde zejména o Paříž (především pak její severní předměstí Saint-Denis), Lyon, Marseille, Saint-Etienne, Lille a další. Takový vývoj má i svůj vážný politický dopad. Jelikož se jedná o oblasti, kde se na zločinnosti vzhledem k vysoké koncentraci téměř výhradně podílejí přistěhovalci (zejména Arabové a Afričané), stávají se pak lovištěm pro hlasy krajní pravice.

Při hodnocení těchto skutečností prezident Chirac zdůraznil, že situace se dostala do bodu, „který je absolutně nepřijatelný, a tak je třeba učinit přítrž“²⁾. Závažnost bezpečnostní situace častokrát přiznává i ministr vnitra D. Vaillant. Varuje, že vývoj došel daleko, zločinnost nabrala nových podob, jež ohrožují každodenní život mnoha Francouzů, kteří jsou znechuceni o to víc, že zločinci ve svých akcích pokračují s pocitem bezrestnosti. Řešení spatřuje v tom, aby se udeřilo proti sociálním, kulturním, rodinným a městským kořenům a příčinám současného stavu. Chce, aby se novým formám trestné činnosti přizpůsobil celý systém zákonodárství, volá po vytvoření fungující vazby policie–justice. Do boje proti zločinnosti by se podle jeho názoru měly zapojit i veřejné

služby, nejrůznější sdružení a profese.³⁾ Pokud jde o konkrétní opatření, navrhuje zejména zesílení kontrol na poli obchodu se zbraněmi, zpřísnění opatření proti nebezpečným psím plemenům a posílení pravomocí policejního personálu. Velký důraz klade na to, aby policie byla co nejbližší lidem – vžil se pro to název „policie nablízku“. Pro příští rok se proto počítá s nábořem dalších 3300 „policistů nablízku“, kteří budou nasazeni výlučně do oblastí nejvíce postižených metlou každodenní kriminality.⁴⁾

Zasaženy jsou i nejvyšší sféry

Velmi závažnou skutečností je prorůstání organizovaného zločinu do sfér, ve kterých se uskutečňuje politické a ekonomické rozhodování. Situace došla tak daleko, že v boji „proti generalizaci podvodů a korupce a proti pronikání velkého organizovaného zločinu“ se francouzští soudci a prokurátoři spojují se svými italskými a španělskými kolegy. Ve společném prohlášení vyjadřují velké znepokojení nad „pronikáním dravců, kteří zneužívají slabosti bránícího se“.⁵⁾ Dožadují se, aby po vzoru společného hospodářského, kulturního či bezpečnostního prostoru byl vytvořen také společný právní prostor, tedy jakýsi Eurojust, který by byl prostorem práva, svobod a spravedlnosti. Zdůrazňují přitom, že nejde o žádný morální požadavek, nýbrž o „věc životně nezbytnou pro hospodářství, sociální rovnováhu a pro zachování demokracie... aby se Evropa nestala kontinentem zločinnosti a rájem pro zločince“.

O to tíživěji pak na celou zemi dopadne, když se dozví, že nekalosti zasahují i do nejvyšších sfér státní správy. Nejprve se začalo hovořit o tom, jak si počínal Charles Pasqua, někdejší ministr vnitra a jeden z nejbližších spolupracovníků dnešního prezidenta Chiraka. V době, kdy stál v čele Ille de France, nejbohatšího regionu celé EU, přiděloval soukromým stavebním firmám velké státní zakázky, aby od nich jako protislužbu dostával úplatky pro stranu RPR, v jejímž čele v té době stál právě Jacques Chirac. A pak se na

veřejnost dostalo podezření z nejvážnějších – o zakázkách za úplaty věděl sám Chirac, který navíc v době, kdy byl premiérem, převedl část vládních tajných fondů na pařížskou radnici, v jejímž čele stál, aby posléze tyto peníze čerpal k hotovému hrazení letenek pro sebe a pro svou manželku a dceru!

Zároveň s tím něco takřkajíc prasklo i na premiéra Jospina. Nešlo však o žádný delikt hospodářského charakteru ani o zneužití politické moci. Tisk připomněl jeho trockistickou minulost na samém počátku jeho politické dráhy. Na tuto skutečnost vystižně reagoval první tajemník Socialistické strany: „Angažovanost v mládí vůbec nelze srovnávat s chováním, které je v rozporu s veřejnými mravy. Lionel Jospin může být posuzován podle svých činů a podle toho, jak plní své závazky. O kom dalším to můžeme takto říci?“⁶⁾

Problémy a výzvy v ekonomické oblasti

V roce 2001 navíc došlo i ke zpomalení ekonomického růstu – na rozdíl od očekávaných 2,7 procenta se pohyboval pouze těsně nad dvěma procenty, a klesl tak na polovinu výsledku dosaženého v roce 1999 (tehdy to byla 4 procenta). Zároveň s tím se také, poprvé od roku 2000, zvýšila nezaměstnanost. Její nárůst činil 0,3 procenta, což znamená 5550 nových žádostí o zaměstnání, takže celkový počet nezaměstnaných dosáhl výše 2 068 600 lidí.⁷⁾ Je však třeba dodat, že takový vývoj nastal nejenom ve Francii, ale i v dalších vyspělých státech. V USA nastalo zpomalení ekonomického růstu z pěti procent na pouhé jedno procento a ke snížení kurzu dolaru vůči euru a japonskému jenu. Jen za tuto cenu se ekonomika USA mohla vyhnout nebezpečí plynoucím z ulpívání na doktríně silného dolaru – ztráta trhů, snižování zisků a nárůst nezaměstnanosti. Zpomalení hospodářského růstu se v letních měsících projevovalo rovněž v SRN, zemi, jejíž ekonomika má klíčový vliv na celou Evropu. Z očekávaných tří procent došlo k poklesu na jedno procento i v SRN, vládě kancléře Schrödera se nedaří

lo snížit počet nezaměstnaných do úrovně 3 500 000, došlo k nárůstu cen a k citelnému poklesu investic. Potřívím muselo čelit také Rakousko a řada dalších evropských zemí.⁸⁾

Hospodářské těžkosti francouzské ekonomiky, jež se projeví v létě roku 2001, tedy byly součástí celoevropské, ne-li dokonce celosvětové tendence. Vliv mezinárodního prostředí byl přitom určující, možnosti vlády byly omezené. Teprve další vývoj ukáže, zda šlo o přechodný jev, či o dlouhodobou tendenci, která by mohla nepříznivě ovlivnit jinak dlouhodobě kladnou bilanci Jospinovy vlády, jež se v letech 1997–2001 vyznačovala poklesem nezaměstnanosti obecně, a zejména pak u tzv. nejzranitelnějších kategorií, tedy u mladých lidí do 25 let a u lidí se základním nebo nanejvýš se středním vzděláním. Jospinova vláda ostatně v letech 1997–2001 dosáhla „rekordů ve vytváření nových pracovních příležitostí“.⁹⁾ K nesporným kladům její dosavadní bilance patří i to, že se jí trvale dařilo plnit maastrichtské kritérium v oblasti inflace – pokud jde o letošní rok, pak by v celoročním úhrnu neměla přesáhnout hodnotu dvou procent.

Na samém počátku kampaně prezidentských voleb se tedy Jospinova vláda musí vyrovnávat s některými krátkodobě nepříznivými ekonomickými ukazateli. Za této situace se pro ni stalo příkazem doby, aby zabránila dlouhodobému negativnímu dopadu těchto ukazatelů a výsledků na myšlení společnosti, a zejména pak na chování rodin v oblasti spotřeby. Právě Francie je totiž zemí, ve které na spotřebě domácností významnou měrou závisí ekonomický rozvoj, výdaje domácností jsou jedním z jeho hlavních motorů. Další vývoj ukáže, do jaké míry se jí to podaří.

Nespokojenost narůstá i v armádě

S vážnými problémy se potýká i armáda. Ministr obrany sice hovoří o tom, že „z pohledu kupní síly bude udržena současná úroveň vojenského programování“¹⁰⁾, zároveň s tím však přiznává, že řada nosných projektů se dostala do zpoždění. Jde zejména o druhou letadlovou loď, jejíž výstavba nezačne dříve než na konci desetiletí. Vážné problémy však jsou spojeny i s finančním pokrýváním přechodu na plně profesionální armádu. Vojensko-politický odborník J. Isnard upozorňuje na zastarávání bojové techniky, zejména pak lehkých tanků AMX-10 RC, na časté poruchy nových tanků Leclerc, na problémy dopravních vrtulníků 4. aeromobilní brigády, které nemohou vzletat ze svých základů, na osmileté zpoždění dodávek nadzvukových letounů Rafale a souhrnně pak tento stav nazývá degradací.¹¹⁾ Dodává, že armáda, především pak pozemní vojsko, si musí pomáhat „nejrůznějšími lidskými, technickými a finančními akrobatickými kousky“, vyloukat klím klinek a v důsledku toho narůstá rozčarování mezi mladými profesionály, takže mnozí z nich využívají první možnosti k tomu, aby z armády odešli. Na tyto problémy upozornil na konci června i vrchní velitel francouzských ozbrojených sil při své návštěvě u vojsk v alsaském Colmaru. Poděkoval vojákům za pracovní nasazení při plnění stanovených úkolů, ale záro-

veň vyjádřil znepokojení nad tím, že „morální stav některých jednotek není na takové úrovni, na jaké by měl být“.¹²⁾

Zásadní rozdíly ve strategii dvou hlavních kandidátů

Na prahu kampaně prezidentských voleb tak proti sobě stojí dva hlavní silní kandidáti – pravicový prezident a levicový premiér. Každý z nich přitom postupuje zcela jinak. Všeobecně přitom platí, že výhodnější je postavení prezidenta – ten může hovořit z pozice patriarchy k celému národu a vybírat si témata tak, jak se mu hodí. Naproti tomu premiér je vázán předsevzetím, se kterými do své funkce nastupoval. Zvláště v případě kohabitace je pro něho kandidatura na prezidenta velkou léčkou.¹³⁾ Leží na něm největší část břemene odpovědnosti za ekonomický a sociální vývoj, musí se vyjadřovat ke konkrétnějším námětům a otázkám.

A personifikace této všeobecné pravdy na Jacquesa Chiraka a Lionela Jospina je mimořádně přílehavá a neobyčejně odpovídá politickému naturelu těchto dvou soupeřů. První z nich se zaměřuje především na bezprostřední vnímání stávajících problémů, přičemž neváhá přehánět, měnit názory (ostatně jedna z jeho předzvěk zní „korouhvička“), nebo dokonce lhát a vyhýbat se konfrontaci s orgány francouzské justice. Nerozpakuje se kritizovat vládu za celospolečenské problémy, které nejvíce trápí většinu Francouzů. Zločinnost, ohrožení každodenní bezpečnosti, korupce a další znepokojivé jevy mají dlouhodobý charakter i mezinárodního rozměru, je snadné je jaksí předhazovat vládě, ale mnohem těžší by bylo dokazovat, že za jejich současnou podobu a vyhrcošenost nese přímou odpovědnost. Pro řadu Chirakových vyjádření by se tedy dokonce hodil známý český výraz „blbá nálada“, včetně jeho neurčitosti a lacinosti, s jakou se používá proti vládě.

Naproti tomu premiér Jospin klade důraz především na rozumové argumenty, na konkrétní výsledky ekonomického a sociálního vývoje Francie v posledních čtyřech letech a na jejich logické souvislosti a podmíněnosti. A tak se jako výstižné jeví hodnocení, že „Jacques Chirac a Lionel Jospin nemluví ke stejné Francii. Premiér sází na paměť voličů, na jejich vyspělost a vděčnost, zatímco prezident počítá s jejich ztrátou paměti, s pocitem ukřivdnosti a obavami.“¹⁴⁾ Dnes je přitom velice nesnadné zkoušet tipovat, kdo z nich bude úspěšnější, která strategie se ukáže jako lepší. Do hry totiž může vstoupit celá řada nepředvídatelných událostí, které mohou vše změnit.

Kampaně bude velice vyhrcošená

V nadcházející kampani prezidentských voleb lze očekávat stupňující se boj mezi oběma hlavními kandidáty a jejich stoupenky. Může dojít i k takové vyhrcošenosti, jakou pátá republika ještě nezažila. Je velmi pravděpodobné, že v jejím průběhu se vyprofilují dvě rozdílné koncepce. Jacques Chirac bude klást stále větší důraz na každodenní bezpečnost a na nesouhlas s koncepcí, podle které „by stát měl dávat pravidla pro všechny oblasti a měl by o všem rozhodovat“. Od Lionela Jospina můžeme očekávat poctivou

obhajobu hodnot a cílů, se kterými nastupoval do svého úřadu před čtyřmi lety. Stejně tak lze předpokládat, že nadále bude věcně obhajovat rozhodnutí a metody, jež po dobu své působnosti přijímal a uplatňoval. Vzájemný soubor dvou hlavních kandidátů přitom bude velice otevřenou záležitostí, nelze předem říci, který z nich zvolil lepší taktiku a kdo z nich má větší naděje na vítězství. Koňečný výsledek, ať již bude jakýkoli, však ukáže, které hodnoty hrají v rozhodování francouzských voličů nejdůležitější roli.

Zesílení konfrontačních přístupů se potvrdilo i po návratu politiků z prázdnin. Premiér Jospin pravicovým politikům vytkl, že ve svých projevech demagogicky hovoří o problémech vnitřní bezpečnosti a zneužívají pocit strachu k vyvolávání úzkosti, aby tím připravovali prostředí pro autoritářské a paternalistické způsoby vládnutí. Politiky své strany vyzval, aby své pravicové oponenty nešetřili. Vše nasvědčuje, že po celou dobu volební kampaně bude nejvíce spoléhat na ministra hospodářství a financí, který je druhým nejlivnějším členem vládního kabinetu a na počátku poprázdninové sezóny se stal i jeho neaktivnějším členem. Laurent Fabius má na starosti především hospodářskou strategii vlády, sestavování rozpočtu na příští fiskální rok a přípravu země na zavedení jednotné evropské měny. Vyjadřuje se však i ke strategii pro prezidentské volby, k problémům 35hodinového pracovního týdne, a dokonce i k záležitostem bezpečnosti. Na jedné straně vyvolává kritiku či dokonce nedůvěru – předseda PS jej považuje za příliš liberálně orientovaného, komunističtí spojenci mu vytykají „liberalistickou úchylku“, odborové ústředně CGT se znělíbil nedůvěrou vůči jejím požadavkům na vytváření nových pracovních míst ve zdravotnictví. Na druhé straně se ale těší velké důvěře premiéra Jospina a ta bude pro zbytek volební kampaně rozhodující. Laurent Fabius odmítá, že by byl sociál-liberálem nebo blairistou a zdůrazňuje, že vyznává „moderní a efektivní socialismus“.

Lionel Jospin a Jacques Chirac jsou na prahu kampaně prezidentských voleb nejsilnějšími kandidáty. Vedle nich se představili i další uchazeči o prezidentskou funkci. K neznámějším z nich patří Jean-Pierre Chevenement a François Bayrou. První z nich vzešel z levicového tábora. Nejprve vedl sdružení CERES (Středisko socialistických studií a výzkumů), jež bylo leviců v rámci PS. V 80. letech byl místopředsedou vlády pro rozvoj vědy a techniky, na jejich konci založil hnutí Socialismus a republika. V 90. letech byl ministrem obrany¹⁵⁾ a donedávna zastával funkci ministra vnitra, to už jako předseda Demokratického hnutí občanů. François Bayrou je předsedou strany UDF (Svaz pro francouzskou demokracii), jež představuje liberální, jednoznačně proevropský proud francouzské pravice. Oba se shodují v odsuzování „duopolu“ dvou hlavních kandidátů a v tom, že se představují jako kandidáti změny. Současné odhady nasvědčují tomu, že více hlasů ubere Chevenement Jospinovi nežli Bayrou Chirakovi.

Je velmi pravděpodobné, že do druhého kola postoupí dva hlavní kandidáti. Lze předpokládat, že pokud by vyhrál Lionel Jospin a zároveň s tím by uspěla i PS v parlament-

ních volbách, stal by se prvním ministrem Laurent Fabius, pro něhož by to znamenalo návrat do druhé nejvýznamnější funkce v zemi po téměř dvaceti letech.¹⁶⁾ V případě Chirakova vítězství v prezidentských volbách a pravice v parlamentních volbách by se premiérem pravděpodobně stal Nicolas Sarkozy, jeden z nejméně nejvíce prezidentových mužů v RPR. Vše ale zůstává v rukou, či spíše v hlavách, francouzských voličů. Při jejich nevyzpytatelnosti nelze zcela vyloučit ani to, že nechají vyhrát levice v prezidentských a pravici v parlamentních volbách či naopak. Rok 2002 tedy každopádně bude pro Francii rokem významných politických rozhodnutí.

Velký vliv na rozhodování francouzských voličů má vývoj ve světě. Situace, při kterých se jejich země výrazněji prosazuje na mezinárodní scéně, vždy mnohem více pomáhají prezidentovi nežli premiérovi. Po teroristických útocích na USA byl právě Jacques Chirac prvním zahraničním státníkem, kterého přijal prezident Bush, předběhl i britského premiéra Blaira. A byl to on, kdo se u amerického prezidenta přimlouval, aby nereagoval okamžitě, ale aby hledal především politické řešení dlouhodobého charakteru a aby začal u zmrazení financí pro firmy a banky podezřelé z financování mezinárodního terorismu. To výrazně posílilo jeho prestiž v očích Francouzů a může to ovlivnit i jejich rozhodování v nadcházejících prezidentských volbách.

eichler@iir.cz

¹⁾ La polémique sur les rave parties brouille le discours de M. Jospin sur la sécurité. Le Monde, 26. 6. 2001.

²⁾ Chirac, J.: Nous avons les moyens d'agir. Ce qui manque, c'est la volonté d'agir et c'est l'autorité de l'Etat. Le Monde, 15. 7. 2001.

³⁾ Vaillant, D.: Sécurité: une mobilisation collective. Le Monde, 11. 4. 2001.

⁴⁾ Vaillant, D.: La police travaille pour prévenir, dissuader, réprimer, mais la sanction doit aussi arriver. Le Monde, 24. 4. 2001.

⁵⁾ Europe du droit ou Europe du crime? Le Monde, 20. 10. 2001.

⁶⁾ Hollande, F.: Le principe de la tolérance zéro vaut aussi plus haut au sommet de l'Etat. Le Monde, 17. 7. 2001.

⁷⁾ Le ralentissement économique compromet la baisse du chômage. Le Monde, 30. 6. 2001.

⁸⁾ Europe: coup froid sur la crossiance, Le Monde, 10. 8. 2001.

⁹⁾ Malingre, V.: Selon l'INSEE, le rythme de croissance serait „sur pente d"peine 2 %“. Le Monde, 30. 6. 2001.

¹⁰⁾ Richard, A.: Nous maintenons, en pouvoir d'achat, le niveau de l'actuelle programmation militaire. Le Monde, 14. 7. 2001.

¹¹⁾ Isnard J.: Les armées françaises sur la corde raide. Le Monde, 15. – 16. 7. 2001.

¹²⁾ Citováno podle článku J. Isnarda: M. Chirac réclame au gouvernement un „bon budget“ pour les armées. Le Monde, 29. 6. 2001.

¹³⁾ Cohabitation de combat. Le Monde, 17. 7. 2001.

¹⁴⁾ Robert – Dia P.: Le président de la République joue sur les frustrations des Français face à l'apparent enlisement d'un premier ministre. Le Monde, 18. 7. 2001.

¹⁵⁾ Tuto funkci však opustil na protest proti francouzské účasti v akci Pouštní bouře v roce 1991.

¹⁶⁾ Poprvé se stal předsedou vlády v roce 1983, kdy vystřídal Pierra Mauroy a v 38 letech byl vůbec nejmladším předsedou vlády v dějinách Francie.

Současná ruská geopolitika

PETR KRATOCHVÍL

Na světě by se nenašlo mnoho zemí, kde se geopolitika těší takové oblibě jako v současné Rusku. To je obzvláště překvapivé ve srovnání se situací před kolapsem východního bloku. Mezi základní faktory této radikální změny lze zařadit mimo jiné tyto:

- Geopolitika byla považována za jednu z nejnebezpečnějších imperialistických teorií, neboť se z pohledu ortodoxních marxistů zabývala především zdůvodňováním nutnosti imperialistické expanze. Proto bylo vědecké bádání v oblasti geopolitiky považováno za „obzvláště nebezpečný ideologický zločin“.¹⁾

- Za druhé vedla dezintegrace východního bloku v několika etapách (počínaje satelitními státy, přes bývalé sovětské republiky až k současným odstředivým tendencím v rámci Ruské federace – viz mapa č.1) k pádu kdysi mocného impéria, jehož postupný, staletý růst byl zvrácen během jediné dekády. Otrávená ruská elita se snaží nalézt nové paradigma, které by pro ni uspokojivým způsobem objasnilo současnou ruskou pozici na světové scéně.

- Za třetí dochází v Rusku snad ještě více než kde jinde k prolínání akademické a politické roviny při debatách o budoucí orientaci Ruska. Geopolitika při tom hraje výraznou roli, a je proto velice často využívána (někdy i zneužívána) politiky z celého spektra ruských politických stran.

- S tím souvisejí v neposlední řadě i ostré diskuse, které vyvolalo výše zmíněné spojení geopolitické teorie s praktickou politikou. Tyto diskuse se dotýkají nejen oprávněnosti využívání geopolitiky v praxi, ale zejména samotné vědecké hodnoty geopolitiky tak, jak je prezentována mnoha politiky v dnešním Rusku.

Ruská geopolitika si tedy v každém případě zaslouží hlubší analýzu, jelikož její vývoj v posledním desetiletí je vskutku bouřlivý a protože – což by mělo být zdůrazněno – zásadním způsobem formuje současnou politické myšlení v Rusku.

Debaty o budoucnosti Ruska

Historicky ruská geopolitika vychází z panslovanských idejí, které spočívaly na myšlence Ruska jako přirozeného těžiště všech sjednocovacích snah slovanských národů. Když začalo být zřejmé, že tyto myšlenky jsou prakticky neuplatnitelné, začaly se rozvíjet další dvě školy: novoslovanská a eurasijská; přičemž právě posledně jmenovaná škola má pro naše zkoumání zásadní význam.

Eurasijská škola a její zastánci tvrdí, že Eurasie je geopolitická entita, která se liší jak od Evropy, tak i od Asie. Eurasijská škola se tím dostávala do střetu se „zapadníky“, kteří vehementně podporovali zapojení Ruska do

evropské politiky, neboť Rusko pokládali za neoddělitelnou součást starého kontinentu.

Převážná část současné geopolitické debaty v Rusku se týká téhož problému. „Co je Rusko?“ a „Kde je Rusko?“ jsou klíčové otázky, které chce ruská geopolitika zodpovědět. Zbigniew Brzezinski k tomu dodal, že „další zpoždění při hledání realistických odpovědí na tyto dvě otázky, se kterými je postimperiální Rusko konfrontováno, by mohlo mít katastrofální následky“.²⁾

Ruská geopolitika však na tyto otázky neodpovídá jedním hlasem. Právě naopak: nabízí celou škálu názorů, které se pohybují v rozmezí od nejumírnějších hodnocení možností dnešního Ruska až po dlouhodobé plány na vytvoření ruské hegemonie ve světě.

Velice hrubě lze názory prezentované v ruské geopolitice rozdělit na dvě skupiny. První kategorii bychom mohli nazvat „postimperiální školou“ a druhou „školou obnovy impéria“.³⁾ Magickým slůvkem obou těchto proudů je „jak“. Postimperialisté se ptají: „Jak je třeba zacházet s postimperiálním Ruskem a jak z něj lze učinit stabilní regionální mocnost?“ Druhá skupina politologů si klade zcela odlišnou otázku: „Jak může Rusko dosáhnout obnovy impéria v jeho bývalé nádehe?“

Množství západních analýz má tendenci připisovat škole obnovy impéria pouze marginální význam. To je však fatální chyba, neboť role této školy v současné ruské politologii i v politické praxi by neměla být podceňována. Její význam je pravděpodobně výrazně větší než vliv nepopulárního postimperiálního myšlení.⁴⁾

Zmiňme jen několik významných představitelů obou škol. Z politologů, kteří reprezentují postimperiální směr a jejichž myšlenky se zdají přijatelné i pro hlavní proud západní geopolitiky, lze na prvním místě jmenovat V. L. Cymburského. Mezi jeho geopolitickými statemi vyniká Ostrov Rusko.⁵⁾

Rusko není přirozeně podle Cymburského geografickým ostrovem. Autor se pouze metaforicky snaží vyjádřit, že Rusko je od germánsko-románské Evropy odděleno tzv. „územními průlivy“ (které jsou v podstatě oblastí označovanou jako cordon sanitaire). Tento fakt podle Cymburského zůstával dlouho nepochopen, a ruští carové se proto již od 17. století snažili překonat insulární charakter Ruska a usilovali tak nevědomě o aplikaci teorie heartladu.

V důsledku toho došlo k záměně skutečného charakteru Ruska jako ostrova výrazně odděleného od Evropy za představu Ruska jako evropské mocnosti a Rusko se stále znovu a znovu zaplétalo do evropských záležitostí. Dlouhodobé udržení Ruska v Evropě je však podle Cymburského nemožné, neboť by tak s velkou pravděpodobností došlo k naru-

šení a následnému zničení evropské mocenské rovnováhy.

V situaci po skončení studené války Cymburskij navrhuje dvě zásadní opatření:

- Rusko se musí vzdát všech teritoriálních ambicí v Evropě, neboť územní průlivy na Západě jsou za současné mocenské konstelace nedosažitelné.

- Je nutno se soustředit na oblasti, které jsou vitální pro ruskou bezpečnost. Mezi nimi vyniká zejména Střední Asie a dálnévýchodní provincie.

Podobný přístup volí i Vitalij Třetjakov. Říká, že „pokud se chce Rusko udržet v Evropě, musí se stát asijskou velmocí.“⁶⁾ Třetjakov se nicméně nedomnívá, že je nutné úplně opustit Evropu. Rusko musí podle něho soustředit svou pozornost na vytvoření nové zahraniční politiky vůči Asii. Mělo by navázat úzké vztahy s Indií a Japonskem. Kromě toho by Rusko mělo urychleně najít odpověď na největší nebezpečí na východě, tj. čínskou expanzi do přilehlých ruských regionů.

Naproti tomu jedním z nejhrolivějších, až fanatických zastánců školy obnovy impéria je Aleksandr Dugin, známý ruský filosof a politolog. Jeho Základy geopolitiky (Osnovy geopolitiky) jsou skvělým příkladem současného ruského imperiálního myšlení.⁷⁾ Ačkoliv mnozí západní politologové odmítají brát jeho geopolitické teorie vážně a domnívají se, že nemá smysl se seriózně zabývat jeho pracemi, lze jmenovat několik důvodů ve prospěch zevrubné analýzy Duginových úvah:

- Jak již bylo řečeno výše, má škola obnovy impéria – a na Západě to může znít jakkoliv absurdně – velký vliv na politickou elitu Ruska.

- Pokud se nám navíc podaří zbavit Duginovy texty jejich filosoficko-mystického hávu, zjistíme, že jeho myšlenky jsou takřkajíc zrcadlovými obrazy geopolitiky mnohých západních politologů.⁸⁾

- Do třetice nelze pominout fakt, že v případě širšího uplatňování Duginových myšlenek v praxi by mohlo dojít k destabilizaci celé oblasti SNS i přilehlých regionů. Některé z jeho úvah pak zdůvodňují nárok Ruska na hegemonii a zpochybňují suverenitu i stávající hranice mnohých zemí – mezi nimi na prvním místě nezávislost Ukrajiny.

Pro Dugina jsou Rusové jedinečným národem, který je předurčen ke zvláštnímu poslání ve světových dějinách. Rusové jsou navíc národem imperiálním, a proto nelze mluvit o Rusku, aniž bychom zmínili impérium. Dugin striktně odmítá představu Ruska jako regionální mocnosti: Rusko se nemůže zabývat úkoly menšími než globálními.

Dugin používá klasické termíny tellurokracie (neboli kontinentální moc) a thalassokracie (mořská moc) a zároveň tvrdí, že Rusko je typickou tellurokracií. Sřety mezi tellurokratickou a thalassokratickou mocí pak jsou podle Dugina jednou z hlavních charakteristik světových dějin. Ruským úhlavním nepřítelem nutně zůstávají i nadále Spojené státy jakožto největší thalassokracie.

Úvahy na toto téma nejsou v geopolitice ničím novým, avšak Dugin analyzuje ruskou situaci velice podrobně, přidává mystické prvky (hovří o sakrální geografii) a činí tím svou teorii velice poutavou pro současnou

Tyto tři mapy zachycují geopolitický vývoj od počátku devadesátých let 20. století.

Mapa č. 1 znázorňuje ústup Ruska z imperiálních pozic zejména ve východní Evropě a ve Střední Asii, avšak určitému geopolitickému tlaku je Rusko vystaveno i na Dálném východě.

Mapa č. 2 představuje oblasti, které mají klíčový význam pro stabilizaci Ruska v nové geopolitické konstelaci. Na významu těchto oblastí se víceméně shodují oba dominantní geopolitické směry současného Ruska.

Mapa č. 3 znázorňuje Duginovu představu konsolidace impéria navenek: Vytvoření osy Moskva–Berlín, Moskva–Tokio a Moskva–Teherán.

ruskou elitu. Pokud chce Rusko v tomto souboji souše proti oceánu zvítězit, musí podle něj sjednotit pod svým vedením nejmocnější státy eurasijské oblasti. Proto navrhuje, aby se ruská zahraniční politika zaměřila na vytvoření tří os: Moskva–Berlín, Moskva–Tokio a Moskva–Teherán (viz mapa č. 3).

Současně by mělo Rusko konsolidovat své „vnitřní“ impérium. Nepřekvapí, že Dugin do vnitřního impéria zahrnuje Ukrajinu (která „musí být strategickou projekcí Moskvy na západě a na jihu“.⁹⁾ Další důležitou oblastí je Střední Asie – nejsnadnější přístupová cesta k Indickému oceánu. Ruský úspěch ve Střední Asii by nadto mohl oslabit Turecko, blízkého spojence USA.

Význam školy obnovy impéria podtrhuje i fakt, že jejím výrazným přívržencem je Alexej Mitrofanov, předseda Výboru Státní dumy pro otázky geopolitiky. Také on navrhuje definitivní ukončení existence postupimského systému a vytvoření osy Berlín–Moskva–Tokio jako bariéry proti hegemonii Spojených států.

Závěr

Pokud bychom použili vojenskou terminologii, mohli bychom říci, že Rusko se nachází uprostřed akademické geopolitické bitvy. Tato bitva trvá od počátku devadesátých let a její konec ještě nelze předvídat. Co je však již nyní zřejmé, je fakt, že příměří mezi soupeřícími geopolitickými proudy je více než nepravděpodobné. Všechny geopolitické školy v Rusku používají sice tutéž metodologii, ale vycházejí z různých premis, a proto docházejí k rozdílným, často neslučitelným závěrům. Avšak dříve či později se některý směr prosadí jako dominantní. Je třeba mít na paměti, že tento vývoj bude úzce spojen se změnami ruské politické scény a bude mít zásadní význam pro ruskou zahraniční politiku.

¹⁾ Srov. Ignatow, A.: Geopolitische Theorien in Rußland heute, Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Köln 1998.

²⁾ Brzezinski, Z.: Living with Russia, National Interest č. 61, podzim 2000, <http://www.nationalinterest.org/issues/61/Brzezinski.html>

³⁾ Přirozeně se nejedná o ucelené myšlenkové školy v užším slova smyslu, ale spíše o myšlenkové proudy v rámci geopolitiky.

⁴⁾ Obnova impéria je evergreenem mezi pravicovými i levicovými extremisty. Geopolitiku se zabývá jak vůdce ruských komunistů G. Zjuganov, tak i představitel Liberálně demoraktické strany Ruska V. Žirinovskij.

⁵⁾ Cymburskij, V., L.: Ostrov Rossija. Perspektivy rossijskoj politiky, Polis č. 5, 1993. Cymburského úvahy na toto téma lze najít i v Cymburskij, V., L.: Ostrov Rossija. Cikly pochiščeniya Evropy, <http://www.russ.ru/antolog/inoe/cymbur.htm>.

⁶⁾ Treťjakov, V.: To stay in Europe, Russia must become an Asian power, Limes, 10. října 2000, str. 149–151.

⁷⁾ Dugin, A.: Osnovy geopolitiky, <http://arctogonia.com/public/osnovygeol/>

⁸⁾ Tato podobnost je tak zřejmá, že si jí nelze nevšimnout. Např. Oskar Krejčí velice trefně srovnává Základy geopolitiky s Brzezinského Velkou šachovnicí. Viz Krejčí, O.: Geopolitika středoevropského prostoru, Ekopress, Praha 2000.

⁹⁾ Dugin, A.: op. cit., část V, odstavec 4.4 (Probléma suverenity Ukrajiny).

Slovensko v předvolebním roce

LUBOMÍR KOPEČEK

Od parlamentních voleb v roce 1998 se mnohé na Slovensku změnilo. Tehdy vytvořená vláda Mikuláše Dzurindy, která vystřídala Mečiarův kabinet (jenž se do historie zapsal jak opakovaným porušováním ústavy, tak zabrzděním vstupu země do EU a NATO), vyvolávala při nástupu do funkce velké naděje. Za tři roky jejího působení přehnaná očekávání zmizela a dostavilo se tvrdé vystřízlivění. Tento text se zaměřuje na některé příčiny krize současné vládní koalice a její možné důsledky v souvislosti s parlamentními volbami 2002.

Krize Dzurindovy vlády

Politický vývoj Slovenska během posledních měsíců poznamenala řada konfliktů uvnitř vládní koalice, které otřásl její stabilitou. Strana maďarské koalice (SMK), která už od voleb 1998 zaujímala ve vládní koalici pozici spíše trpěného než vítaného člena, utržila při prosazování svých cílů (z nichž některé přímo vycházely z vládního prohlášení Dzurindovy vlády) několik citelných neúspěchů. V podstatě jen symbolickou změnu preambule ústavy (z formulace „My národ slovenský...“ na „My občané Slovenské republiky...“), zřízení pedagogické fakulty pro výchovu maďarských učitelů, převod půdy neznámých vlastníků na obce a vznik tzv. komárňanské župy s maďarskou většinou (v rámci reformy veřejné správy), jež žádala, ostatní partneři ve vládní koalici prakticky ignorovali.¹⁾

Výše zmíněná reforma veřejné správy pak vyprovokovala rozhodnutí orgánů strany k oznámení odchodu z vládní koalice. Zákon o samosprávě vyšších územních celků č. 302/2001 Zb. z. (zákon o samosprávných krajích) schválil parlament na začátku července 2001 v podobě, která v mnoha ohledech odporovala vládní předloze. Zákon zakotvil osm územních celků (místo předpokládaných dvanácti), které přesně kopírují hranice krajů zřízených správní reformou z Mečiarovy éry. Ta rozdělila Slovensko takovým způsobem, že maďarskou menšinu na jižním Slovensku fakticky „rozřídila“ do několika krajů. Mímoto parlament schválil pozměňující návrh poslance HZDS Cupera, dávající vládě širokou možnost zasahovat do výkonu samosprávy (v případě rozporu nařízení kraje „s národními zájmy“). SMK už před projednáváním zákona mlčky rezignovala ze své představy komárňanské župy. Provedené změny ovšem učinily zákon pro maďarské poslance naprosto nepřijatelný, proto v závěrečném hlasování (spolu s poslanci Křesťanskodemokratického hnutí – KDH) hlasovali proti němu. Parlament dále změnil vládní návrh zákona týkající se voleb předsedu

územních celků (ekvivalent českých hejtmánů) tak, že minimalizoval šance SMK na obsazení těchto funkcí.²⁾

Při prosazování těchto změn v návrzích zákonů došlo v parlamentu k účelovému spojení vládní Strany demokratické levice (SDL) a Strany občanského porozumění (SOP) s opozičním Hnutím za demokratické Slovensko (HZDS) a Slovenskou národní stranou (SNS). To vyvolalo u maďarské politické reprezentace značné pobouření. O odchodu SMK z koalice měla s definitivní platností rozhodnout 25. srpna 2001 Republika rada strany. Ta ovšem pod masivním tlakem ze zahraničí (EU a USA) tento krok oddálila do konce září 2001. Setrvání v koalici podminila požadavkem rychlého přijetí tzv. kompetenčního zákona, jenž vymezí pravomoci nově zřízených územních celků. SMK tím fakticky (jako už vícekrát v minulosti) ustoupila v zájmu zachování vládní jednoty. I když se nedá úplně vyloučit, že k jejímu odchodu z koalice opravdu dojde, pravděpodobnost tohoto kroku se po 25. srpnu výrazně snížila.³⁾

Je ovšem otázka, jestli udržování v podstatě umělé a velmi křehké jednoty vládní koalice za každou cenu má smysl. Na celou letní vládní krizi lze totiž nahlížet i z jiného pohledu. Obě vládní levicové strany SDL a SOP využily reformu veřejné správy jako vhodný nástroj k co největšímu distancování se od „Maďarů“ a k získání podpory slovenského voliče. Obě se potýkají už od konce roku 1999 s fatálním propadem voličských preferencí (viz tabulka 1). Působení ve vládní koalici, která je spojována s poklesem životní úrovně, nejvyšší (20 procent) nezaměstnaností ve střední Evropě a stálým růstem sociálního napětí, se odrazilo v marginalizaci jejich voličské podpory. Navíc prodělaly během let 2000 a 2001 hlubokou vnitřní krizi a prudký pokles stavu členské základny. U obou hrozí stále akutní nebezpečí rozštěpení. Operování s anti-maďarskými náladami, jež jsou silné u velké části slovenských voličů, což doposud ve větší míře dělaly jen SNS a HZDS, ovšem

zlepšení jejich preferencí nepřineslo. Je třeba ještě dodat, že se SDL už delší dobu situuje v rámci vlády do pozice jakési „vnitřní opozice“. Opakovaně používala na úkor vládní stability hrozby odchodu z koalice, pokud nedojde k rekonstrukci vlády a výrazným změnám vládní politiky. Tuto taktiku uplatňovala prakticky od doby, kdy začal propad jejích voličských preferencí. Nikdy jí to ale nepřineslo větší úspěch. Od asi nejvýraznějšího projevu – hlasování části poslanců SDL včetně předsedy strany J. Miगाše v dubnu 2000 pro vyslovení nedůvěry premiérovi Dzurindovi – se SDL vzmohla jen na opakované (medializované) hrozby.

Nebezpečí předčasných parlamentních voleb?

V souvislosti s letní vládní krizí si lze položit otázku, jaký dopad by měl odchod SMK z vládní koalice v případě, že by k němu opravdu došlo. SMK má 15 poslanců, jejím odchodem by se podpora vlády v parlamentu zmenšila na 71 poslanců. Kabinet by tak neměl zajištěnou potřebnou většinu v 150členném parlamentu a vystalo by ri-

ziko jeho pádu. Vzhledem k sociálně-ekonomické situaci, v níž se nyní Slovensko nachází, opoziční HZDS a SNS nejeví příliš ochotu v předvolebním roce převzít břemeno vládní odpovědnosti. V této souvislosti se vynořuje otázka případných předčasných parlamentních voleb před řádným termínem v září 2002. (Je třeba připomenout opakovanou snahu opozice o vyvolání předčasných voleb, přičemž nejhlasitěji se v této souvislosti angažovalo HZDS, jež dokonce v loňském roce vyvolalo neúspěšné referendum o jejich vypsaní.)

Nicméně situace není tak jednoznačná. Hlavním lídrem vládní koalice po volbách 1998 byla Slovenská demokratická koalice (SDK). Její faktický zánik během roku 2000, kdy její šéf a současně premiér Mikuláš Dzurinda založil vlastní stranu – Slovenskou demokratickou a křesťanskou unii (SDKÚ), vyvolal výrazné změny ve stranickém systému a proměnil složení parlamentu. (Celou situaci ovšem komplikuje skutečnost, že SDK sice přestala de facto existovat, ale z důvodu udržení statusu quo ve vládní koalici zůstává její existence for-

málně zachována až do léta 2002.) Pět stran, které SDK původně zakládalo, mělo různý osud. Demokratická unie se sloučila s SDKÚ, ovšem dva její poslanci založili novou stranu (Liberálně demokratickou unii – LDU) a vytvořili společný parlamentní klub se SOP. KDH se po masivním odchodu části členské základny do SDKÚ rychle konsolidovalo a dosáhlo dokonce toho, že se stalo na podzim 2000 oficiálně součástí vládní koalice. Dvě nejmenší formace SDK – Strana zelených na Slovensku (SZS) a Sociálnědemokratická strana Slovenska (SDSS) – se v důsledku minimálních preferencí a secesí nespokojených členů ocitly prakticky na pokraji zániku. Poslední člen SDK – Demokratická strana (DS) – se na jaře 2001 rozštěpila, což postihlo i její parlamentní klub. Čtyři její bývalí poslanci jsou dnes nezávislí. Právě oni, přestože nejsou členy parlamentní většiny, by patrně menšinovou Dzurindovu vládu podpořili v případném hlasování o důvěře. Dále je možné, že ani SMK nebude mít zájem na pádu Dzurindova kabinetu. I v době vrcholící letní vládní krize se objevovaly

Tabulka 1: Vývoj voličských preferencí na Slovensku od voleb 1998 do srpna 2001 (% potenciálních rozhodnutých voličů)

Politický subjekt	výsledky voleb '98	březen 1999	listopad 1999	duben 2000	říjen 2000	prosinec 2000	květen 2001	červenec 2001	srpen 2001
Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS)	27	22,4	33	25,5	21,5	21,7	28	28,2	30,6
Smer	-	-	-	23,2	17,6	19,7	19,1	18,6	14,8
Slovenská národní strana (SNS)	9,0	13,2	8,6	7,4	9,0	10,1	7,0	12,1	12,3
Strana maďarské koalice (SMK)	9,1	9,4	10,6	8,3	9,9	12,5	11,6	12	11,4
Slovenská demokratická a křesťanská unie (SDKÚ)	-	-	-	13	16,9	12,8	12,7	8,0	8,9
Křesťanskodemokratické hnutí (KDH)	-	-	-	4,3	6,6	5,4	5,5	5,1	6,0
Aliance nového občana (ANO)	-	-	-	-	-	-	1,7	6,1	4,3
Strana demokratické levice (SDL)	14,7	16,3	13,3	5,9	6,3	4,5	6,1	3,0	3,7
Strana občanského porozumění (SOP)	8,0	9,6	8,5	2,1	4,0	3,5	0,7	1,0	1,0
Komunistická strana Slovenska (KSS)	2,8	-	-	3,8	2,3	3,2	2,1	1,9	3,0
Sdružení dělníků Slovenska (ZRS)	1,3	-	-	-	0,5	0,4	1,5	0,6	0,6
Strana zelených na Slovensku (SZS)	-	-	-	-	0,8	0,9	0,3	0,3	0,4
Sociálnědemokratická strana Slovenska (SDSS)	-	-	-	-	0,7	0,4	0,2	0,3	0,4
Liberálně demokratická unie (LDU)	-	-	-	-	-	-	0,3	0,3	0,3
Strana demokratického středu (SDS)	-	-	-	-	0,4	1,3	1,7	0,8	1,0
Demokratická strana (DS)	-	-	-	2,2	2,7	3,0	0,9	1,4	1,0
Slovenská demokratická koalice (SDK)	26,3	24,6	19,7	-	-	-	-	-	-

Zdroj: Pro rok 1999 agentura Focus (převzato z Bútorová, Z. – Gyarfášová, O. – Velšic, M.: Verejná mienka, In: Kollár, M. – Mesežnikov, G. /eds./: Slovensko 2000, Súhrnná správa o stave spoločnosti, IVO, Bratislava 2000, s. 295); ostatní data Ústav pre výskum verejnej mienky pri ŠÚ SR, <http://www-statistics.sk>

Tabulka 2: Přijatelnost volebních koalic pro potenciální voliče Slovenské republiky (v %)

	Přijatelnost koalice*	Součet volebních preferencí stran v koalici**	Rozdíl mezi přijatelností koalice a součtem preferencí
HZDS + SNS	19,7	38,3	-18,6
HZDS + Smer	9,9	47,6	-37,7
Smer + SĎĽ	6,3	23,4	-17,1
Smer + ANO	8,1	22,0	-13,9
SDKÚ + KDH + DS	3,4	15,0	-11,6
SDKÚ + KDH	2,8	13,3	-10,5
SDKÚ + DS	2,5	9,8	-7,3
SDKÚ + ANO	1,9	12,2	-10,3
KDH + DS	1,1	6,9	-5,8
SMK + DS	4,7	12,8	-8,1
SĎĽ + SOP + SDSS	1,3	7,1	-5,8
SĎĽ + SDSS	0,1	5,6	-5,5
SOP + ANO	1,6	5,6	-4,0

Zdroj: IVO a agentura Focus (červen 2001), převzato viz Mesežnikov, G., Velšic, M.: Dozrel čas na volební koalície?, Sme 7. 8. 2001, verze na <http://www.ivo.sk>

* Přijatelnost je vypočítaná z respondentů rozhodnutých volit.

** Matematický součet preferencí vypočítaný z respondentů rozhodnutých volit.

zcela otevřeně úvahy (jež představitelé SMK nevyvraceli), že i v opozici bude mít SMK vůči vládě „konstruktivní“ postoj (přeloženo do srozumitelné řeči, bude ji tiše podporovat).

Šance Dzurindovy vlády dále zvyšuje rozpad poslaneckého klubu opoziční SNS, k němuž došlo v průběhu léta 2001. Předsedkyně SNS A. Malíková ve snaze vyhnout se vnitrostranické vzpouře, která ve straně už delší dobu doutnala, preventivně pozastavila členství některým poslancům. Ti vedení strany následně vypověděli poslušnost a poslanecký klub SNS tak přestal existovat. Z jeho třinácti poslanců zůstalo Malíkové věrných pouze pět. (Krise v SNS má hlubší kořeny, sahající ještě do doby výměny šéfa strany na podzim 1999, kdy Malíková vystřídala ve vedení tehdejšího předsedu Jána Slotu, který je rovněž mezi dnešními stranickými vzbouřenci.) Spory uvnitř SNS se zatím nijak neodrazily na jejich volebních preferencích, které zůstaly stabilizované na úrovni 8–12 procent.

Ohledně termínu budoucích parlamentních voleb se SNS vyslovila pro léto 2002. Podobně reagovalo i Mečiarovo HZDS, jež se v tuto chvíli zřejmě jeví výhodnější (vzhledem k pokračujícímu poklesu voličských preferencí vládních stran) volby nespěchat. Lze tedy shrnout, že by odchod SMK z vládní koalice pravděpodobně nevyvolal předčasné parlamentní volby. Dzurindova vláda tak zřejmě (byť v krajním přípa-

dě ve zmenšeném složení) bude vládnout až do parlamentních voleb.

Parlamentní volby 2002 a budoucí vláda

V letech 1998 až 2001 došlo k výrazným pohybům ve voličských preferencích vládních stran. Oproti volebnímu výsledku v roce 1998 došlo s jedinou výjimkou k hlubokému propadu u všech stran (viz tabulka 1). Právě Strana maďarské koalice si zachovala stabilitu díky preferencím voličů maďarské národnosti. Přestože většinu předvolebních cílů strana nedokázala splnit, její voliči se fakticky neměli ke komu přiklonit. Situace SOP a SĎĽ už byla popsána. Pokud se podíváme na preference stran, které zůstaly na troskách SDK, všechny – s výjimkou SDKÚ a snad i KDH – se pohybují hluboko pod pětiprocentní volební bariérou (srovnání tabulka 1). Řešením jejich situace nebude zřejmě ani vytváření koalice se silnějšími stranami. Ty jim v minulých volbách zajistily vstup do parlamentu. Typickým příkladem jsou sociální demokraté (SDSS), kteří se ve volbách 1994 dostali do parlamentu díky účasti ve čtyřčlenné volební koalici, jejímž lídrem byla SĎĽ. V roce 1998 se podobným způsobem prosadili prostřednictvím SDK. Ve všech případech jim malé (3–4 procenta), ale stabilizované a z hlediska koaliční logiky důležité voličské preference umožnily hrát roli strany s nezanedbatelným koaličním potenciálem.

Institut pro veřejné otázky (IVO) ve spolupráci s agenturou FOCUS prováděl v červnu 2001 sociologický výzkum případných výsledků volebních koalic, přičemž dospěl k zajímavým zjištěním. Případná „široká“ levicová volební koalice SDSS, SĎĽ a SOP, o níž tyto tři strany v letech 1999 až 2001 opakovaně jednaly, by byla přijatelná pouze pro 1,3 procenta (!) slovenských voličů (celkový prostý součet preferencí každé z nich by byl v případě samostatné kandidatury 7,1 procenta hlasů). Obdobně, byť většinou o něco lépe, by dopadly i jiné podobné koalice (viz podrobně tabulka 2). I když jde samozřejmě jen o hypotetické výsledky dané jedním výzkumem, který nemůže zohlednit všechny faktory mající vliv na volební výsledek, nedá se předpokládat, že by volební koalice, uzavírané stranami pohybujícími se hluboko pod hranicí volitelnosti, jejím účastníkům zajistily vstup do parlamentu. Navíc stejně jako v českých podmínkách je volební bariéra pro koalice vyšší než pro samostatně kandidující strany. Např. trojkoalici SĎĽ, SOP a SDSS by zaručil vstup do parlamentu její volební výsledek, jenž by byl prostým součtem jejich dnešních preferencí jen velmi těsně – o 0,1 procenta.

Otázkou také zůstává, zda by značný stupeň osobní animozity mezi lídry některých ideově blízkých vládních stran umožnil vznik volební koalice. Zvláště vysoký je mezi vedením SDKÚ, KDH a DS, kde proces rozpadu SDK zanechal jen těžko zahladitelné stopy ve vzájemných vztazích. Z tohoto důvodu (a také vzhledem k vysokým politickým ambicím SDKÚ, jimž ovšem neodpovídají spíše klesající preference) se dá jen těžko očekávat předvolební spolupráce těchto stran.

Přítom právě otázka spojení rozptýlených (nízkých) preferencí jednotlivých vládních stran by se mohla stát klíčovou z hlediska tvorby povolebních vládních koalic. HZDS je vzhledem ke svým dlouhodobě stabilizovaným preferencím (s mírnými výkyvy okolo 30 procent), pokud se nestane něco mimořádného, prakticky jistým vítězem voleb. Otázkou ale zůstává, zda Vladimír Mečiar najde dostatečný počet partnerů s patřičným počtem mandátů, ochotných utvořit s ním koaliční vládu. V současnosti se jediným téměř jistým partnerem jeví SNS, která mimo koalice s HZDS (z důvodu své radikálněpravicové politické orientace) prakticky nemůže uplatnit svůj koaliční potenciál. Je ovšem nepravděpodobné, že by HZDS a SNS disponovaly po volbách nadpoloviční většinou mandátů, není to ale zcela vyloučené. Při pohledu do slovenské volební historie zjistíme, že v parlamentních volbách 1992 obě strany dohromady získaly asi 45 procent hlasů. Díky vysokému propadu hlasů u stran, které nepronikly do parlamentu (a ty byly většinou antimečiarovsky orientované), se velké množství mandátů přerodilo především v jejich prospěch (disponovaly tak téměř 90 ze 150 parlamentních mandátů). Pokud k této variantě nedojde

Lokální konflikty a nový návrh jejich možného mírového řešení

HRIPSIME NALBANDYANOVÁ

na příkladě konfliktu v Náhorním Karabachu

Od 20. do 80. let se konflikt v Náhorním Karabachu nacházel ve skutečnosti ve vynuceně zmraženém stavu. Od r. 1988 postupně přerůstal ve vážný vojenský konflikt, který byl až do rozpadu SSSR pokládán za vnitřní politický problém Sovětského svazu, do něhož mezinárodní společenství nezasahovalo. Během celého válečného období (od r. 1991) až dodnes zásahy mezinárodních organizací a angažujících se států nebyly a nejsou schopny realizovat konečné mírové řešení konfliktu.

a HZDS se SNS patřičný počet mandátů nezískají, bude velmi záležet na postoji současné druhé nejsilnější (podle voličských preferencí) politické strany – Smeru. Její preference se stabilně už dva roky pohybují mírně pod dvaceti procenty. Smer je ideologicky velmi nevyhraněný subjekt, přičemž se opírá (stejně jako HZDS) především o osobu charismatického vůdce – bývalého místopředsedy SDL a poslance Roberta Fica. Fico zcela jasně deklaroval svůj cíl účastnit se na vládě po parlamentních volbách.⁴⁾ K otázce případné vládní spolupráce s HZDS se ovšem vyjadřuje velmi opatrně (v případě SNS pak přímo odmítavě). Důvodem je ohled na reakci ze strany Evropské unie (vstup Slovenska do ní má Smer jako jednu z priorit), pro kterou HZDS v čele se svým současným předsedou není zrovna nejvítanějším partnerem pro závěrečnou fázi vyjednávání o integraci země do Unie.⁵⁾ Stejně těžko odhadnutelný je postoj nové strany – Aliance nového občana (ANO) – založené v květnu 2001 ředitelem vlivné soukromé televize Markíza P. Ruskem. Její preference ale oscilují kolem pětiprocentní volební bariéry, takže její případný vstup do parlamentu lze označit za velmi nejistý.

V úvahách o budoucí slovenské vládní koalici hraje klíčovou roli výše analyzovaný preferenční propad většiny současných vládních stran. Mohla by totiž nastat situace, že po parlamentních volbách zůstanou před branami parlamentu a nebudou schopny jakkoliv ovlivňovat slovenskou politiku. Mnoho ohledně případných předvolebních koalic a reálné podpory jednotlivých stran napoví historicky první volby do zastupitelstev vyšších územních celků, jež se budou konat 1. prosince 2001. Přes svůj regionální charakter zřejmě budou určitým testem pro parlamentní volby.

○

¹⁾ V případě nové pedagogické fakulty to není tak úplně pravda, protože vláda doporučila, přes odpor dvou vládních stran (Strany občanského porozumění a Strany demokratické levice), akademickému senátu univerzity v Nitře schválení vzniku nové „maďarské“ pedagogické fakulty. Senát k tomu ovšem nedal souhlas.

²⁾ Viz zákon č. 303/2001 Zb. z. o volbách do orgánů samosprávných krajů a o doplnění Občanského soudního pořádku. Zákon zavedl oproti vládnímu návrhu předpokládajícímu původně jednokolovou přímou volbu předsedy kraje dvoukolovou přímou volbu (s postupem dvou neúspěšnějších kandidátů z prvního kola).

³⁾ Srovnání „Usnesení Republikové rady Strany maďarské koalice“, 25. srpna 2001, <http://www.mkp.sk>

⁴⁾ Konfliktní vztahy mezi Smerem a SMK už předem problematizují společnou účast těchto stran v budoucí vládě.

⁵⁾ Srov. Kopeček, L.: Nová politická strana Smer ve slovenském stranickém systému, In: Středoevropské politické studie č. 1, roč. III., 2001 (<http://www.iips.cz/seps.html>)

Po zastavení palby (r.1994) není podepsána žádná mírová dohoda a vojensko-politická situace v regionu stále zůstává napjatá, každou chvíli se dá očekávat nový výbuch. Tím se podstatně komplikuje nejen státní, politicky přirozený rytmus života bojujících stran, ale ve stálém ohrožení také zůstává život civilního obyvatelstva. Faktem je, že po celá tato léta mezinárodní společenství projevuje snahu o vyřešení konfliktu mírovou cestou, avšak každý dosavadní návrh mírového řešení byl odmítnut alespoň jedním, někdy i dvěma účastníky konfliktu. Z osmdesátileté historie otázky Náhorního Karabachu můžeme vypozorovat, že varianta vynuceného postupu nepředstavuje stále vyřešení daného problému. V současné době se často objevuje myšlenka, že existující mezinárodní politické organizace a angažující se státy nejsou schopny vést daný konflikt k jeho konečnému mírovému řešení. Není to způsobeno tím, že někdo nechce nebo neumí vyřešit danou otázku, avšak možná se příčiny konfliktu definují a hledají jinde, což také způsobuje jeho „neřešitelnost“. Dnešní realita stále více potvrzuje, že základy „neřešitelnosti“ konfliktů jsou spíše v politickém myšlení a logice. Matematickým jazykem by se to dalo vyjádřit jako „nesprávně definovaný problém“.

Jedna z možných příčin konfliktu spočívá v tom, že se Arménie nacházela na geopolitické křižovatce. Od 16.–17. století, v době, kdy v Evropě docházelo k výrobnímu a obchodně-průmyslovému rozvoji, západní politika považuje toto teritorium pouze za geopolitickou křižovatku dopravně-komunikačního významu, nikoli za civilizační křižovatku.

Arménie jako civilizační křižovatka fungovala od 3. tisíciletí před naším letopočtem až do 6. století našeho letopočtu. V období 6. až 17. století tomu tak nebylo z různých válečných důvodů (v Evropě, Asii, na Blízkém východě, výpravy Turků-Seldžuků, osmanských Turků). Posledním vynuceným koncem fungování Arménie ja-

ko civilizační křižovatky byl vstup do SSSR. V 16.–17. století (období renesance) na mezinárodní politické scéně začal boj o geostrategická území. Právě v tomto období se začalo formovat úsilí o ovládnutí nebo využití kavkazské a balkánské křižovatky ve vlastní prospěch a také ovládnutí úžin Bospor a Dardanely, které tyto oblasti spojují. Tyto křižovatky ztratily svůj civilizační význam a získaly význam pouze dopravně-komunikační.

Společné řešení konfliktů zapříčiněných historickými civilizačními křižovatkami, které se v současné době chápou jinak, by se mělo rozdělit do dvou na sebe navazujících částí (spojení „příčina–následek“):

První část řeší otázku balkánské a kavkazské civilizační křižovatky a také otázku civilizační činnosti, mezinárodního politického uspořádání a regulace úžin Bospor a Dardanely přirozenou cestou.

Druhá část cestou civilizačního uspořádání řeší otázky vzestupu politických sil, jejich působení a protipůsobení přirozenou cestou na teritoriu civilizačních křižovatek. Tím se nabízí řešení dlouhá léta „neřešitelného“ balkánské a kavkazské lokálního konfliktu. S pomocí možností současného mezinárodního globálního společenství, s použitím civilizačně-politického programu a myšlení mohou být dané otázky vyřešeny navždy.

V tomto článku se pokusíme podívat se z jiného (pro dosavadní praxi neobvyklého) pohledu na etnicko-územní kořeny konfliktu a předložit novou variantu jeho možného mírového řešení. Nabízené řešení minimalizuje historické a emocionální otázky lokálních konfliktů a snaží se vyřešit problém cestou zjištění civilizační identity (která může být jedním z důležitých předpokladů vyřešení konfliktu) zúčastněných stran na příkladu konfliktu v Náhorním Karabachu.

Skutečné možné kořeny konfliktu

Hlubší zkoumání ukazuje, že v základě velkého počtu lokálních etnicko-územních

konfliktů leží kořeny globálního politického soupeření (ze strany mocností). Není náhodou, že krize v posledních sto letech v balkánském a kavkazském regionu skoro vždy probíhaly souběžně. Můžeme předpokládat, že balkánský a kavkazský region jsou pro evropské státy základními důležitými dopravně-komunikačními spojnicemi mezi západem a východem přes úžiny Bospor a Dardanely a poloostrovem Malá Asie. Nesmíme také zapomenout na důležitost energetických zdrojů (cesta Mosul – Baku – Střední Asie) a zásoby ropy a plynu. Pokud jde o Bospor a Dardanely, můžeme poukázat na to, že během posledních 200 let skoro všechny rusko-turecké války, v nichž velice často hrály roli západní a východní Arménie, byly podmíněny otázkou neomezeného využívání zmíněných úžin Ruskem a také volným pohybem Ruska na dopravně-komunikačních cestách mezi západem a východem. Z tohoto hlediska ve skutečnosti Kavkaz hrál roli křižovatky mezi západem a východem, severem a jihem.

Arménská civilizační křižovatka na Kavkazu se v mezinárodní diplomacii od 19. století považuje za součást takzvané „arménské otázky“. Sto let starý velký „zájem“ Ruska, Německa, Francie a Velké Británie o Arménii a její teritoriální rozložení byl podmíněn snahou o ovládnutí energetických zdrojů Blízkého a Středního východu prostřednictvím arménské dopravní a komunikační křižovatky. V té době P. Rahrbach komentoval význam západní Arménie pro Německo. Ve svém díle „Bagdátská železnice“ (P. Rahrbach, „Die Bagdadbahn“, Berlin, 1902) odůvodnil význam stavby bagdátské železnice z pozic německé politiky usilující o dobytí Blízkého a Středního východu a zdůraznil výhodu vedení železnice přes západní Arménii, což by vedlo k upevnění vlivu Německa v tomto regionu. Rahrbach například psal: „Kdo ovládne Arménii, automaticky ovládne jak východní část Malé Asie, tak i Mezopotámii“ (P. Rahrbach „Vojna i germanskaja politika“, 1915, str. 63). Rahrbach také zdůraznil důležitost Arménie pro Osmanskou říši následujícími slovy: „Turecko ztratí jak svou politickou, tak i vojenskou svébytnost, jakmile ztratí Arménii“ (tamtéž, str. 62). Autor citovaných výroků proto byl proti nezávislosti západní Arménie a navrhoval „vyhnat ze západní Arménie rodilé Armény a místo nich tam usadit muslimy z Turecka a Ruska“. Cestou genocidy bylo obyvatelstvo západní Arménie vyhubeno. Tím se fakticky úplně rozbilo západní křídlo arménské křižovatky, avšak zůstala východní část. Podle rusko-turecké smlouvy z 16. května 1921 se arménská křižovatka zase rozdělila mezi několik států (Rusko, Ázerbájdžán, Gruzie). Otázka zbývající části Arménie se měla řešit v r. 1953, kdy podle Stalinova příkazu se Arménii měli přestěhovat do Altajského kraje. K tomu však po Stalinově smrti naštěstí nedošlo.

Už je dávno načase, aby se věci nazývaly správným jménem a aby se hledalo reálné, trvalé řešení tohoto konfliktu. Nabízí se

tedy alternativa řešení: oddělit od sebe problém kavkazské křižovatky a nezávislosti a samostatnosti Karabachu.

Nic se nezměnilo, pouze bývalá mosulská ropa byla nahrazena ropou Baku–Střední Asie a bagdátská železnice a východní ekonomické a vojenskopolitické cesty a s nimi související programy programem „Traseka“.

Na základě současných politických programů, podle nichž sto let, stejně jako i posledních 13 let, nemůže mezinárodní společenství daný konflikt vyřešit, budou všechna východiska obsahovat určité vynucující prvky. Z toho vyplývá, že toto území při podobných typech řešení zůstane navždy určitým bodem napětí a strachu, zdrojem lokálních a také regionálních konfliktů. S časem se mění zainteresované mocnosti, ale nakonec vždy trpí všechny kavkazské státy (přímí nebo nepřímí účastníci konfliktu).

Můžeme předpokládat, že fundamentální řešení jak balkánského, tak kavkazských konfliktů bude možné pouze po vyřešení globálních politických a civilizačních funkcí daných regionů na mezinárodní úrovni. Avšak v důsledku bývalých globálních a regionálních politik je politická mapa těchto regionů strukturována takovým způsobem, že pokud se bude pokračovat v úsilí o zachování územní celistvosti, charakteristickým pro současnou realitu, konflikty nebudou vyřešeny, anebo se v nejlépeším případě pouze zmrazí jako vnějšími silami vynucené kompromisní řešení s rizikem nového propuknutí s ještě větší vojenskou silou. Jako důkaz uvedené skutečnosti můžeme připomenout výrok W. Wilsona, že konflikt vyřešený cestou kompromisu se může v nejbližší době stát mnohem větším konfliktem.

Pokusy Minské skupiny a jiných zprostředkovatelů se během posledních deseti let setkávaly s totožným postojem: obě strany konfliktu se snažily dokázat na základě stejných podkladů, že tato oblast je historicky nedělitelnou součástí jejich teritoria. V mezinárodní praxi zatím neexistuje mechanismus, který by byl schopen podobné otázky vyřešit.

Nabízí se nová metoda řešení, která nebude brát v úvahu historické a emocionální faktory.

Metoda zjištění civilizační identity stran konfliktu

Jádrum konfliktu v Náhorním Karabachu jsou ve skutečnosti dva základní problémy: globální (příčina) – „Balkánský uzel – úžiny Bospor a Dardanely – kavkazská civilizační křižovatka“ a lokální (následek) – „kavkazská civilizační křižovatka“, mající jasnou posloupnost.

V otázkách logiky výběru řešení těchto otázek je důležité upřesnit si dva vzájemně se doplňující postoje (politický a civilizační), jejich rozdílné nebo společné uplatnění podle otázky, která se řeší. Proto navrhneme:

1. Pomocí mezinárodních politických organizací a jejich organizačních mechanismů a politicko-civilizačních přístupů vyřešit jako jednu z důležitých otázek globální politiky zatím jednu z přirozených funkcí velice důležitého komplexu „balkánský civilizační uzel – úžiny Bospor a Dardanely – kavkazská civilizační křižovatka“ velkého civilizačního prospektu „západ – starověký východ“: otázku globálního politického uspořádání a patričné regulace dopravní a komunikační funkce tohoto komplexu. Konečné řešení této první otázky vytvoří nové podmínky a reálné možnosti, aby se kavkazská křižovatka, mající globální politický a civilizační význam, na rozdíl od současného politického myšlení chápala již nejen jako pouhá dopravní a komunikační křižovatka, ale i jako křižovatka, která má také svůj civilizační význam dokázaný historickými zkušenostmi. To znamená, pohlížet na ni jako na globální civilizační subjekt z hlediska její funkce vzájemné spojnice mezi různými civilizacemi, vzájemného poznávání jejich jednotlivých mentalit a myšlení, funkce vzájemného politického pochopení a důvěry těchto států. Tato politická a civilizační realita poskytne pevnou půdu, politické předpoklady, podmínky a možnosti k přechodu od dopravně-komunikační křižovatky k plnohodnotnému civilizačnímu celku, což v zásadě je přirozeným a logickým pokračováním této otázky.

2. Druhou je otázka obnovení „kavkazské civilizační křižovatky“ a reálné uspořádání a regulace jejího fungování.

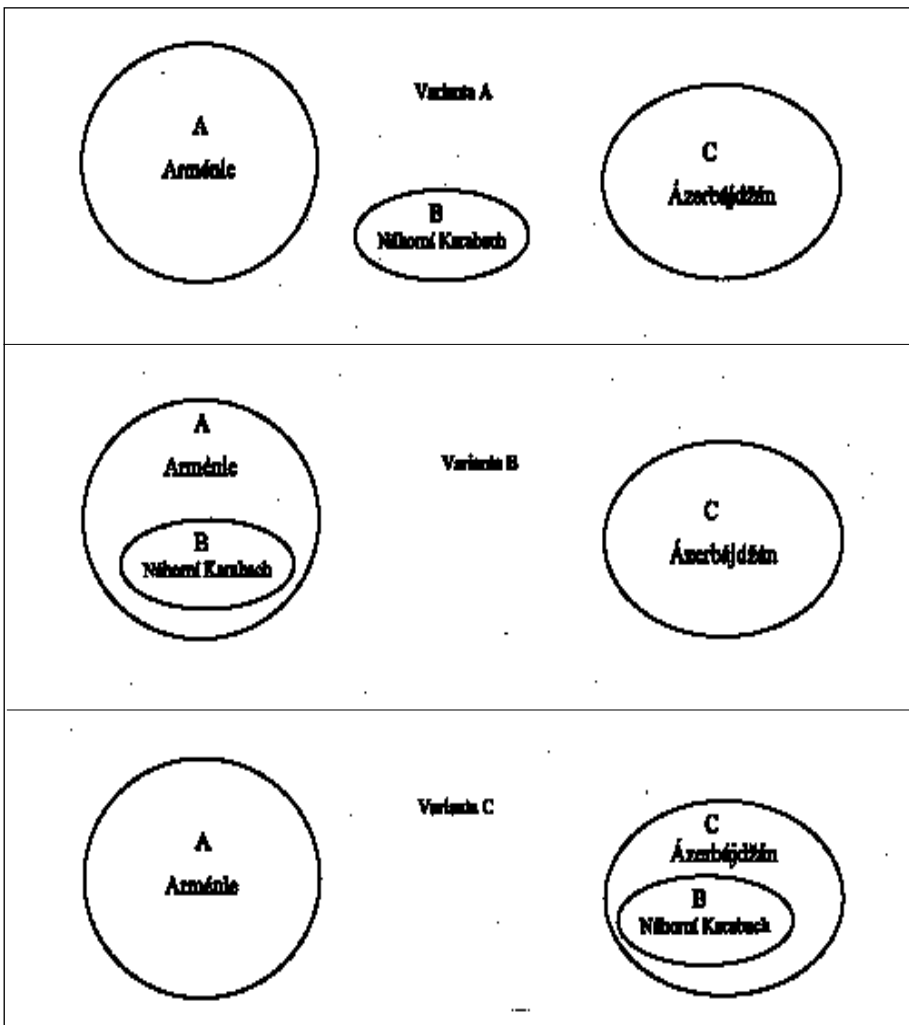
Po vyřešení těchto dvou otázek budou minimalizovány nepokoje a lokální konflikty jak na Balkáně, tak na Kavkazu. Jelikož zatím v současné době není vyřešena první ani druhá otázka, a na druhé straně více než deset let „přetrvává“ konflikt, který se v zásadě v současné době nachází ve slepé uličce, avšak v každém případě se musí dovést do mírové regulace, nejdůležitější je, aby: a) nepřekážel budoucímu řešení 1. a 2. otázky, b) vytvořil reálné podmínky pro mír a přirozený rozvoj tří subjektů (dva subjekty konfliktu a jeden „předmět“ konfliktu), c) aby v budoucnu jako výsledek řešení 1. a 2. otázky všechny civilizačně-politické subjekty měly svou vlastní roli a význam v globálním civilizačním celku.

Jelikož je pravděpodobné, že se položené otázky podaří teoreticky vyřešit a také je realizovat prakticky s pomocí diplomatického zprostředkování během delší doby, jak pro kavkazský, tak pro balkánský konflikt by se mělo najít náhradní řešení pro dané mezidobí, které také připraví půdu pro nadcházející, pro obě strany spravedlivé konečné řešení. Fakticky se dostáváme od mírové regulace konfliktu k dlouhodobému mírovému soužití a přirozené spolupráci a vzájemně se doplňujícímu stálému rozvoji.

Pro konflikt v Náhorním Karabachu (během doby přechodu řešení 1. a 2. otázky od spektra teoretického do spektra praktického) jako zatím dočasné řešení nabízíme:

3. Vytvořit třítapový globální politický mechanismus pro civilizační řešení politic-

Tři varianty civilizačně-politického řešení konfliktu

ké situace v Náhorním Karabachu. Princip zjištění situace se má opřít o vyřešení otázky vzájemné shody nebo neshody, vzájemného doplňování nebo nedoplňování Náhorního Karabachu se stranami konfliktu. Proto v 1. etapě by mělo mezinárodní společenství na pětileté období vytvořit vhodné podmínky a poskytnout možnosti, aby „předmět“ konfliktu – Náhorní Karabach – jako veřejně-civilizační systém ukázal své civilizační rysy. Ve 2. etapě globální civilizačně-politická komise vytvořená speciálně s tímto cílem prozkoumá civilizační parametry, které získal Náhorní Karabach během daného období (roční civilizační výroba, její váha pro jednotlivá odvětví a funkcionální rozdělení mezi nimi). Tyto parametry se srovnávají s civilizačními parametry Arménie a Ázerbájdžánu.

Jako takové řešení se nabízí „Vyřešení teritoriálně-politického statusu Náhorního Karabachu podle společného pole civilizačních hodnot na základě fungujícího vzorce řešení civilizačně-politického“ (předpokládáme, že se státy nacházejí ve vztahu vzájemně se doplňující spolupráce a výměny potřebných civilizačních hodnot, přičemž

roční civilizační výroba každého státu se skládá z následujících částí: $M_{civilizační} = m_{morální} + m_{intelektuální} + m_{materiální}$ ¹⁾). Na základě tohoto řešení politické pojetí sporného teritoria, které se v zásadě chápe z hlediska geografického jako předmět sporu – objekt, fakticky věcné vlastnictví (materiální hodnota), podléhá jak obchodu, tak výměně či darování. Ze společenského, civilizačního a etického pohledu je to nepřirozené, dokonce nemorální chápání. Z tisícileté historické zkušenosti je známo, že geografické teritorium přirozeně má určitou vlastní etnickou stránku. Jak teritorium, tak národ se z civilizačního hlediska vždy chápe jako vzájemně se doplňující celek. Jsou přirozeně navzájem neoddělitelné. Z toho vyplývá, že otázky týkající se celku „teritorium-národ“ se nelze snažit vyřešit z pohledu na ně jako na různé mechanické objekty. Také musíme zdůraznit, že chápání národa jako objektu, věci, vlastnictví je charakteristické pro otrokářský systém.

Na rozdíl od politického, civilizačně-politické myšlení se dívá na národ a teritorium jako na vzájemně se doplňující celek, který představuje politický subjekt. Z toho vyplý-

vá, že od r. 1918 až dodnes jsou podle dnešní situace v Náhorním Karabachu přítomny tři politické subjekty: Arménie (subjekt A), Náhorní Karabach (subjekt B), Ázerbájdžán (subjekt C) – viz obrázek č.1. Přítom stranami konfliktu jsou Arménie a Ázerbájdžán a předmětem problému konfliktu, subjektem sporu je Náhorní karabašská republika.

Podle navrženého přístupu fakticky stojíme před otázkou vzájemných vztahů části a celku (řečeno filosoficko-politickým jazykem). Je známo, že část a celek jsou ve vztahu vzájemného doplňování se, B jako samostatný celek doplňuje A, a pouze společně se stávají jediným celkem (a naopak). Výsledkem je, že jeden bez druhého jsou z civilizačního hlediska neplnohodnotné systémy a v případě jejich nepřirozeného a násilného rozdělení vzniká rozpor a přirozená, nepřemožitelná snaha se sjednotit.

Podle nabízeného civilizačně-politického řešení daného konfliktu stojíme před určitými otázkami, na které se mají hledat odpovědi:

Zda Náhorní Karabach jako subjekt B je součástí některého z ostatních uvedených subjektů – Arménie či Ázerbájdžánu, či je samostatným celkem z civilizačního a politického hlediska. Pokud se zahrne možnost fungování Náhorního Karabachu jako samostatného celku, potom se nabízí další otázka:

Kterému z civilizačních subjektů konfliktu (A nebo C) patří Náhorní Karabach, neboli částí kterého z těchto celků je daný subjekt konfliktu (B)?

Různorodé alternativy řešení nabízené jak stranami konfliktu, tak mezinárodním společenstvím, se po třinácti letech ocitly ve slepé uličce.

Daný návrh civilizačně-politického řešení konfliktu má tři možná řešení:

- Náhorní Karabach nepatří ani Arménii, ani Ázerbájdžánu,
- Náhorní Karabach je součástí arménského celku a patří Arménii,
- Náhorní Karabach je součástí ázerbájdžánského celku a patří Ázerbájdžánu.

Nejdůležitější tady je to, že tato otázka je jednoznačně vyřešitelná a má pouze jedno reálné řešení, jedno z uvedených tří řešení.

Podle nabízeného civilizačně-politického řešení lokálního konfliktu se má s pomocí úsilí mezinárodních, lokálních a globálních aktérů prozkoumat a vyjasnit civilizační shoda a základy vzájemného civilizačního doplňování mezi civilizačně-politickými subjekty daného konfliktu (A a C) a Náhorním Karabachem jako třetím civilizačním subjektem (B) a jako předmětem sporu. Musíme tady zdůraznit, že předmět sporu je pouze civilizačním subjektem a zatím nemá svou uznávanou politickou subjektivitu (statut).

¹⁾ Daná teorie byla podrobně představena na mezinárodní konferenci v Německu (Loccum, 2.-4. května 2001, „Mír a stabilita na Kavkazu“) a také na Fourth International Conference of Young Scholars v Praze (VŠE, 4.-5. června 2001).

Útoky na paměť a pravdu

Deborah E. Lipstadtová: Popírání holocaustu. Sílicí útok na pravdu a paměť, Praha–Litomyšl: Paseka 2001, ss. 349, přel. Jana a Jiří Ogročtí, ISBN 80-7185-402-6.

S neomluvitelným zpožděním a díky tradičnímu entusiasmu nakladatelství Paseka, které se dokázalo spojit s agenturou C.A.T. International, pořadatelem festivalu české, židovské a německé kultury v letech 2000–2001, za pomoci velvyslanectví USA v Praze a a.s. Transgas, vychází jedna ze základních prací o historickém revizionismu a o dnes i u nás aktuálním jevu, kterému jsme se naučili říkat *popírání holocaustu*.

Americká autorka vzbudila mimořádný zájem již v roce 1993, kdy její práce vyšla v New Yorku (v nakladatelství The Free Press), a to hned z několika důvodů. Odmítla například vystoupit v mediálně atraktivní televizní diskusi s popírači holocaustu, a to jen proto, že se domnívala, že laická veřejnost je snadněji manipulovatelná než veřejnost odborná, a že proto taková diskuse do masmédií nepatří. Upozornila také na to, že ve Spojených státech se vytrácejí vzpomínky na vyhlazování Židů, protože odcházejí lidé, kteří holocaust přežili nebo o něm byli alespoň informováni od přímých svědků. Všimla si také toho, že historické poznání je nahrazováno historickým povědomím, a to je vytěšňováno novým kolektivním vědomím, které jakkoli je často vytvářeno uměle, má svůj původ i v přirozené ztrátě paměti. A právě toho, že paměť slábné a ztrácí se, využívají a zneužívají mnozí, někdy i akademičtí historiografové, k útokům na pravdu a poznání minulosti.

V devadesátých letech přednášela Deborah Lipstadtová na univerzitách v Los Angeles a v Seattlu a v současné době má být na Emeryho univerzitě v Atlantě, kde čte kurs moderních židovských studií. Je zajímavé, že je konzultantkou pro prezentaci holocaustu ve vyučování na německých školách a podílí se na různých výchovných programech realizovaných na území SRN. Ačkoli její kniha je určena americkým čtenářům, jistě v ní najdou i lidé ze střední a východní Evropy mnohá vysvětlení různých pokusů o vytváření paralelní viny, o znevažování obětí, o morální nedostatečnosti a vyprahlosti nejen žurnalistů, ale i historiků, kteří rezignovali na svůj akademický slib a vstoupili do služeb politické propagandy různých zájmových skupin.

Deborah Lipstadtová si však nedala jenom práci s popsáním a analyzováním různých typů *osvětímské lži*, ale zkoumá také prehistorii popírání holocaustu a zamýšlí se nad jeho možnou budoucností. Zajímá ji historický vývoj znevažování holocaustu, zneužívání revizionistických teorií v politice stejně jako na soudech s válečnými zločinci, kteří se na domnělou *vědeckost* různých revizionistických autorů odvolávají. Kromě popisu jednotlivých případů připomíná autorka českým čtenářům činnost v Evropě nepříliš známého *Ústavu pro historickou revizi* (Kalifornie, USA), jeho aktivity a podporu, kterou poskytuje producentům a sběratelům revizionistické literatury.

Jejich více než devět set odkazů na tiskoviny, které v souvislosti s jejím studiem mají povahu pramenů (ačkoli se často jedná jen o různé články nebo periodika, které jsou využívány k propagaci a šíření revizionismu), svědčí o rozsáhlém sběru materiálu, který je dobře zpracován, utříděn a analyzován. Celá práce má pro nás vlastně jen jeden nedostatek. Skončila rokem vydání (1993), a jak se dovidáme z doslovu, tímto rokem fenomén popírání holocaustu nejenom nezmezil ze světa, ale dále se rozvíjí a dorazil i k nám, do České republiky, kde nachází své vděčné publikum. Primitivní křiklouni na veřejných shromážděních sice ještě převážně budí odpor veřejnosti, ale jejich výkřiky můžeme identifikovat i s redukcemi závěrů revizionistické literatury u nás běžně dostupné, a dokonce dostupnější než posuzovaná práce americké autorky.

Deborah Lipstadtová zvolila metodu excerptce rozsáhlé revizionistické literatury pramenné povahy a svou kritiku, v poloze téměř reportážní, soustřeďuje na hlavní hříchy revizionismu. Vystavuje se tím nebezpečí, že bude kritizována pro opomíjení metodologické přiměřenosti (to se jí už dokonce stalo), ale o to zajímavější je její kniha pro ty, kteří znají fenomén popírání holocaustu jen z médií nebo z reportáží o incidentech, jež obvykle učinily atraktivními právě popírače, a nikoli jejich kritiky.

Tím se dostáváme ke kontroverznímu tvrzení, které nejen ve Spojených státech, ale i na evropských univerzitách (a konečně nejméně u dvou soudních instancí ve Velké Británii) vyvolalo nesouhlas. Autorka odmítá nejen diskusi s popírači holocaustu (třeba i na akademické půdě) a říká, že ani na univerzitách není možné *zveřejňovat* nějakou teorii, jestliže jí odporuje

značné množství doložených informací. Neboť, i když je tato teorie napadena, a dokonce *nanejvýš moralisticky znevažena*, vyvolává taková diskuse reakci, ...*objevuje se kontroverzní profesor X., a o jeho teorii se začne diskutovat v médiích, kde jednak komentátoři nejsou s to vyvrátit jeho argumentaci, (jednak)...začne být považována za jednu z teorií běžných nebo dokonce možných.* (s. 52) Takto cituje amerického antropologa Marshalla Sahlinsse, avšak, jak jí vytýkají její kritici, takto by bylo možné zpochybnit nebo nepřipustit jakýkoli šokující názor a zabránit odborné veřejnosti diskutovat o problémech, které dosud nikdo *nedoložil* nebo, v horších případech, nezkontroloval a neschválil.

Toto rigorózní stanovisko způsobilo, že ve známém procesu proti Penguin Books a Deborah Lipstadtové dosáhl David Irving jistého uznání své vědecké autority a byl kaceřován jen za *prezentování Adolfa Hitlera v nepřipustně pozitivním světle*. Lze také namítat, že přirozené stárnutí čtenářské veřejnosti bude novým a zákazům nepodléhajícím útokem na pravdu i paměť a že každá nová generace si bude muset najít své vlastní pochopení toho, co to byly zločiny genocidy za druhé světové války, kterých skupin obyvatel evropských i asijských zemí se týkaly, a bude reflektovat tuto minulost svým vlastním a originálním způsobem.

V odpovědi na otázku, proč se rozhodla svou knihu napsat, autorka píše, že se domnívá, že *popírat pronásledování, ponižování a utrpení jednotlivce nebo skupiny je nanejvýš kruté – v jistém smyslu je to horší než pronásledování samo. Pro ty, kteří holocaust nebo jed antisemitismus nezakusili, bude možná těžké pochopit, jak zranitelné jsou jejich oběti. Stejně jako ti, kteří nikdy nezažili rasismus, nebudou moci plně porozumět bolesti a hněvu, které vyvolává...* (s. 53) V tomto ohledu je její poselství nadčasové a překračuje pouhou reakci na popírání holocaustu. Autorka se obává, že spiklenecké teorie o ovládnutí světa jsou a zřejmě budou stále aktuální, protože obsahují jakési nedefinovatelné tajemství, které nejen vyvolává strach z neznámého, ale působí i masochistickou slast z překonávání takového strachu a objeovávání viníků domněle odpovědných za tyto perverz-ně pěstované obavy. Přesto se však snaží kritizovat politickou publicistiku druhé poloviny 20. století, když upozorňuje na zásadní rozdíl mezi nacismem a stalinismem, mezi nacismem a polpotovskou genocidou. (s. 267) Kritizuje i u nás dobře známé práce německého historika Ernsta Nolta a jeho tvrzení, že v *Osvětími bylo zabito více árijců než Židů*, považuje je za velmi blízké revizionistům, ačkoli se je vědoma jeho vědeckého renomé. (Tamtéž).

Knize Deborah Lipstadtové lze tedy lecos vytknout, ale jedna věc se popířit nedá. Autorka vychází z hodnotové hierarchie, na jejímž vrcholu je lidská bytost, jakkoli omylná a hříšná, ale nedefinovaná a nepře-

durčená kulturně, nábožensky, národnostně a samozřejmě ani *rasově*. Jejím údělem je žít v obci, která je organizována za účelem nějakého dobra, jak by řekl Aristoteles, a která dnes už je obcí globální. Autorka si vytkla za úkol být v tomto světě společně sdílených hodnot *kanárkem v dole* (v temné hlubině lidské paměti), který horníkům věští nebezpečí. Někdy o sobě

pochybuje a myslí si, že je již pozdě. Ale ví, že proti nebezpečí popírání holocaustu není všelék, a proto na něj alespoň upozorňuje. Protože současný antisemitismus, jehož propagandistickým instrumentem popírání holocaustu je, se objevuje nejen ve Spojených státech a v Evropě, ale i v Africe a Latinské Americe, a dokonce i v Japonsku a Indonésii.

Snad bude tento příspěvek českého vydavatele pomůckou učitelům, odborné veřejnosti a mladým lidem, aby poznali důvody popírání holocaustu a dokázali rozlišit mezi zlovolným úmyslem a nemilosrdným letem let, který nás často dokáže zbavit paměti, ale neměl by dát zahynout pravdě.

Zdeněk Zbořil

zboril@iir.cz

Ukrajina na cestě do Evropy

Lutz Hoffmann, Felicitas Möllers (Editors): „Ukrajina on the Road to Europe“ (Ukrajina na cestě do Evropy). Physica-Verlag Heidelberg 2001, 313 s.

Do sborníku přispělo čtrnáct německých, dva ukrajinští, dva britští, dva polští a jeden ruský autor. Jednu předmluvu stačil ještě napsat Viktor Juščenko jako ukrajinský premiér, druhou napsal ministr berlínské vlády Werner Müller.

Bohdan Havrilyšin z Kyjeva si ve své stati (s. 11–20) položil několik otázek, na něž se snažil odpovědět. Především konstatoval, že Sdružení nezávislých států, které se vytvořilo po rozpadu SSSR, nemá pro další vývoj Ukrajiny zásadní význam. Navrhovaná „slovanská unie“ (Rusko, Bělorusko, Ukrajina) je pro Ukrajinu chiméra, i když by se i na Ukrajině našli její přívrženci. Znamenalo by to levné energetické zdroje a velký ruský trh. Na druhé straně by takovou unii určitě ovládalo Rusko a hospodářství by se zřejmě nevyvíjelo k důsledně tržní ekonomice. Ukrajinské kruhy, odmítající spojení s Ruskem, by mohly nakonec dovést zemi až k občanské válce. Zřejmě zbývá jen jedna možnost: v budoucnu se připojit k EU. Do cesty se stavějí četné překážky, zejména stav ukrajinské legislativy a soudnictví, byrokracie a korupce, malá výkonnost hospodářství a nízká životní úroveň. Na Západě má Ukrajina lobby – USA mají zájem na úzkém sepětí Ukrajiny se západním světem, Polsko se snaží Ukrajině pomoci k členství v EU (samo ovšem ještě členem není) a Německo má rovněž zájem na ukrajinském členství v Unii. Rusko by nerado vidělo Ukrajinu v EU, ačkoli by z toho mělo spíš prospěch než škodu.

Arkadij Mošes z Ruska se zabývá ve své

stati (s. 24–31) možnostmi nového vztahu mezi Ruskem a Ukrajinou. Konstatuje, že v posledních letech prudce klesl objem obchodu mezi oběma zeměmi. K tomuto negativnímu vývoji přistupují takové jevy, jako je neplacení ukrajinských účtů za ruský zemní plyn. Přítom velké množství plynu, dopravovaného z Ruska potrubím, se na ukrajinském území rozkrade – denně je to 100 až 120 milionů kubických metrů. Rusko už nemůže podporovat Ukrajinu tak, jako tomu bylo v minulosti, a Ukrajina ztratila pro Rusko důvěryhodnost jako tranzitní země. Není divu, že 41 procent Rusů se domnívá, že Ukrajina se staví k Rusku nevlídně. Přítom 51 procent Rusů by si přálo znovusjednocení Ukrajiny s Ruskem. Ruští experti se z 88 procent domnívají, že dnešní stav hospodářských styků mezi Ukrajinou a Ruskem je negativní pro Rusko. Prezident Putin není nadále ochoten doplácet na Ukrajinu, musí však jednat obezřetně, aby tuto zemi neposunul směrem k Západu. Jestliže se nepodaří, aby Ukrajina splatila dluhy Rusku a aby se skoncovalo s obrovskými krádežemi ruského zemního plynu na Ukrajině, je možné, že se zhroutí rusko-ukrajinské hospodářské vztahy. To by nebylo ku prospěchu nejen Ukrajiny, nýbrž ani Ruska. Pro Ukrajinu by to však znamenalo katastrofu.

Polák Miroslaw Gronicki se zabýval úlohou Polska ve vztahu k Ukrajině (s. 32–38). Dospěl k názoru, že polský způsob privatizace a polské hospodářské reformy po roce 1989 by mohly do určité míry posloužit jako vzor pro ukrajinský stát. Bude-li proces privatizace na Ukrajině pomalý, hrozí nebezpečí, že bude růst tzv. šedá zóna ekonomiky. To by neprospělo ani ukrajinskému státu, ani ukrajinskému hospodářství.

Německý autor Klaus Schneider podal

přehled dosavadních vztahů mezi Ukrajinou a EU (s. 66–78). V prosinci 1999 Evropská unie v Helsinkách stanovila zásady, podle nichž se mají napříště vyvíjet vztahy mezi Ukrajinou a EU. Vláda premiéra Juščenka přistoupila iniciativně v první polovině roku 2000 k drastickým reformám, které byly neodkladné. Tuto skutečnost uvítala grémia EU dne 23. května 2000. Bude záležet na tom, zda se Ukrajina bude nadále pohybovat vytyčeným směrem.

Wolfgang Quaisser a Volkart Vincentz ze Spolkové republiky Německo společně napsali studii, jak by se Ukrajina měla včlenit do světové ekonomiky (s. 79–91). Ukrajina zvyšovala do poloviny 90. let dovoz spotřebního zboží, jehož podíl na celkovém objemu importu dosáhl hodnoty 34 procent, což je značně víc než objem dovozu spotřebního zboží v takových zemích, jako je Polsko, Maďarsko a Česká republika. V roce 1998 naštěstí klesl ukrajinský dovoz spotřebního zboží na 26 procent celkového importu. Velmi nepříznivě se projevuje velký dovoz energie a nositelů energie, přičemž spotřeba energie na hlavu obyvatele je na Ukrajině nejvyšší na světě. Svědčí to o velkém plýtvání energií v ukrajinských závodech. Dokud nedojde k nápravě, nelze počítat se zlepšením ukrajinské platební bilance. Ukrajinský průmysl těžkopádně reaguje na přání zákazníků. Snižuje se tím možnost vývozu ukrajinských výrobků a na ukrajinském trhu se domácí výrobky obtížně prosazují. Přítom ukrajinské závody jsou poměrně dobře vybaveny a mají dostatek schopných inženýrů a odborných dělníků. Není však možné očekávat, že Ukrajina – stejně jako jiné postkomunistické země – se brzy dostane na cestu, kterou se vydali asijské ekonomické „tygři“. Evropská unie zatím není ochotna uvažovat o členství Ukrajiny, neboť pro toto členství nejsou na Ukrajině zdaleka splněny základní podmínky. Je přirozené, že ukrajinské hospodářství se bude v budoucnu orientovat nejen směrem na Západ (tj. k EU), nýbrž zachová si rovněž tradiční obchodní spojení směrem na Východ (tj. zejména do Ruska).

Dvě autorky a jeden autor z Německa – Felicitas Möllersová, Petra Opitzová a Christian von Hirschhausen – uvažují ve společné stati o významu regionů na Ukra-

jině pro rozvoj ekonomiky. Rozsáhlé ukrajinské území se dělí především na dvě oblasti: na západ od Dněpru a na východ od něj. Tyto oblasti jsou značně rozdílné a tuhá centralistická politika Kyjeva neprospívá rozvoji ani jedné z nich. Přitom ukrajinskí odborníci na západě státu se oprávněně domnívají, že by si mohli vyzít za vzor vývoj v Polsku, Maďarsku a České republice (s. 135). Zatímco těžký průmysl je umístěn na východě Ukrajiny, západní Ukrajina může s prospěchem rozvíjet lehký průmysl. Musí se však odstranit řada překážek. Je třeba podstatně zlepšit železniční spojení se státy na západ od ukrajinských hranic, navázat kooperaci s tamními závody, vybudovat silnice a dálnice, zlepšit telefonní síť, pronikavě zlepšit ochranu životního prostředí, investovat do turistických zařízení v Karpatech a postarat se o dobrou jazykovou výuku specialistů. Není rozumné nářkat nad tím, že se na Ukrajině nemůže nic pohnout kupředu, protože je málo zahraničních investic – Polsko investovalo do hospodářství v letech 1993–1998 celkem 250 miliard dolarů, přitom však jen 20 miliard dolarů (tj. 4 procenta) přišlo ze zahraničí. Jde tedy o to, aby se v ukrajinských regionech zača-

lo ve velké míře investovat, přičemž na západní Ukrajině může velmi prospět spolupráce se zeměmi střední Evropy.

Stephan von Cramon-Taubudel a Ludwig Striwe uvažují ve společné studii (s. 166–180) o zemědělské problematice na Ukrajině v perspektivě ukrajinského členství v EU. Dá se počítat s tím, že Ukrajina se před vstupem do EU stane členskou zemí Světové obchodní organizace. Bude pak nucena podstatně omezit subvencování vlastního zemědělství a vývozní podpory pro ukrajinské zemědělské výrobky. Tím se Ukrajina přiblíží zásadám platným v EU. Není ovšem možné počítat s tím, že Ukrajina bude moci vstoupit do EU v nejbližší budoucnosti.

Iryna Akimovová z Kyjeva se zabývá směřováním ukrajinského vývozu (s. 181–205). Je jisté, že musí dojít ke strukturálním změnám v ukrajinském exportu. Stále ještě činí export do ostatních zemí někdejšího SSSR 57 procent. Vývoz do vyspělých zemí stagnuje, protože kvalita ukrajinského zboží není vysoká a protože stále není dost schopných manažerů. Velké ukrajinské závody musí skoncovat s pohodlnou exportní politikou směřem do zemí

bývalého Sovětského svazu. Musí být urychlena privatizace a zvýšena úroveň řízení závodů. Musí se omezit státní subvence závodům a neproduktivní závody musí zastavit výrobu. Je třeba podpořit ekonomické soutěžení mezi domácími a zahraničními výrobci, důsledně odstraňovat monopolní myšlení a jednání ve sféře ekonomiky a podporovat vznik nových soukromých podniků – včetně malých a středně velkých. Je třeba co nejdříve upravit legislativu a odstranit byrokratické překážky brzdící vývoz zboží.

Další stati tohoto sborníku se podrobně zabývají otázkami ukrajinské měny, možným dopadem zřízení zóny eura na ukrajinské hospodářství a dalšími finančními problémy.

Ačkoli sborník vyšel nedávno, část předpokladů se už stačila změnit jak v důsledku politického a ekonomického vývoje posledních měsíců na Ukrajině, tak také v důsledku dalšího vývoje uvnitř Evropské unie. Přesto zbývá hodně poznatků, které mají trvalejší hodnotu. Zaslouží si, aby se jim věnovala pozornost také v České republice.

Antonín Měšťan

Studie o ekonomických a sociálních důsledcích vstupu České republiky do Evropské unie

Sociální a ekonomické dopady integrace České republiky do Evropské unie. Nové příležitosti, možná rizika. Zpracoval kolektiv autorů podle zadání Rady vlády pro ekonomickou a sociální strategii, vydavatel Vysoká škola ekonomická, červenec 2001.

Konečně se zainteresovaný český občan dočkal toho, že se může dozvědět z původní analytické zprávy českých odborníků, jaké důsledky bude mít vstup České republiky do Unie a s jakými riziky může být tento vstup spojen. Zatím se musel spokojit s rozborů zahraničních institucí: Světové banky, Mezinárodního měnového fondu, vídeňského Ústavu srovnávacích studií, nemluvě o rozbořech poskytovaných průběžně výzkumnou sekcí Deutsche Bank.

Studie, která se na začátku tohoto roku objevila nejdříve na serveru české vlády, se nyní dočkala knižního vydání. Musíme ji uvítat nejen proto, že rozbor dopadů vstupu na uchazečskou zemi by měli provést především domácí odborníci (což nijak nesnižuje respekt vůči analýzám jmenovaných zahraničních institucí), ale také proto, že Česká republika v tomto ohledu vykazuje pozoruhodné zaostávání. Občané sousedních kandidátských zemí (například Polska nebo Maďarska) mají k dispozici podobné rozborů již dávno. Je také známo, že rovněž Rakousko před přijetím do Unie poskytlo svým občanům možnost podrobně se seznámit s dopady této historické změny.

Musíme hned úvodem sdělit, že studie není vládním dokumentem. Byla sice zpracována na základě objednávky Rady vlády

pro ekonomickou a sociální strategii, která byla odevzána na podnět vzešlý z řad členů tripartity, tedy nejen zástupců vlády, ale také zaměstnavatelů a odborů. Práce před vytištěním prošla oponenturou, přesto však, jak říkají autoři v předmluvě, její závěry nelze považovat ani za stanovisko zmíněné Rady vlády, ani vlády samotné, ale pouze autorů. Studii zpracoval pětičlenný autorův tým vedený Ing. R. Vintrovou, DrSc. Studie by nemohla vzniknout bez podpůrných rozborových materiálů zpracovaných jednak institucemi (STEM, Česká národní banka, Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR, Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky), jednak bez příspěvků vyžádaných u téměř 30 odborníků.

Můžeme tedy říci, že recenzovaná studie představuje skutečně komplexní analýzu ekonomických a sociálních předpokladů, šancí, rizik a důsledků českého vstupu do Unie, a je proto v naší literatuře zcela ojedinělá. Mohla navázat pouze na dva předchozí vládní dokumenty: první vznikl za vlády J. Tošovského, která poprvé v roce 1998 zpracovala a veřejnosti předložila hospodářskou strategii vstupu do Evropské unie. Na tuto analýzu navázala další rozšířená verze doplněná o nové priority, zpracovaná současnou vládou a uveřejněná v roce 1999 („Hospodářská strategie vstupu do Evropské unie: konkurenceschopnost – růst – zaměstnanost – solidarita“). Obě se shodovaly v tom, že dominantní komponentou jakékoli české strategie v přípravě na vstup do Unie musí být program na zvyšování konkurenční schopnosti české ekonomiky.

Zatímco vládní dokument z roku 1999 předložil hlavní směry žádoucí hospodářské a sociální politiky, přínos a těžiště recenzované publikace spočívá v něčem jiném: objasnit nové příležitosti a také rizika vznikající s naším vstupem do Unie v ekonomické i sociální oblasti, aby veřejnost i decizní místa byly o složitosti nové situace včas informovány a aby jim bylo možno čelit. Studie se zabývá otázkami, s nimiž se musí vypořádat každá kandidátská země, ovšem každá z nich operuje ve specifických podmínkách.

Co obsahuje publikace? Její výklad je rozdělen do tří částí: I. Očekávané přínosy integrace, II. Ekonomická a sociální situace na prahu vstupu do EU a III. Šance a rizika spojená se vstupem do EU. Kromě příloh a zajímavého seznamu pramenů je uveden také seznam podkladových studií.

V první části se při hodnocení očekávaných přínosů zdůrazňuje, že nová příležitost spojená se vstupem naší země do EU se týká především zajištění mezinárodního postavení a bezpečnosti ČR v rámci největšího světového integračního seskupení. Zapojení ČR bude znamenat celkovou kultivaci tržního a sociálního prostředí. Nejde jen o to. Jak autoři zdůrazňují, je schopnost a možnost dostat se vlastními silami z nepřehledného a nepředvídatelného právního prostředí pro každou kandidátskou zemi velmi omezená. Brání tomu jak absence znalostí a zkušeností, tak zabudované zájmové skupiny. Vstup do Unie bude proto pro ČR znamenat, že ke vzniku stabilního a předvídatelného právního prostředí se jí dostává dodatečně vnější pomoci. Na to ostatně poukázal ve své zprávě i Mezinárodní měnový fond, který, jak také autoři uvádějí, ve svém hodnocení z roku 2000 zdůrazňoval, že „k vytvoření institucionálního rámce může významně přispět vnější politická kotva“, kterou se právě stává Evropská unie a její legislativa. Studie sice uvádí výčet bezprostředních ekonomických přínosů vstupu (příliv kapitálu, důsledky pro exportní schopnost země, finanční pomoc ze strukturálních fondů, očekávané zlepšení ekonomických ukazatelů), ale zároveň správně dodává, že zásadní přínos vstupu ČR nelze žádnými makroekonomickými ukazateli kvantitativně změřit. Bude jím „naplnění letité ambice českého národa stát se oficiálně uznanou součástí evropského prostoru, jehož duchovní, kulturní, společenské, etické a další normy sdílí“ (str. 41).

V druhé části nazvané „Ekonomická a sociální situace na prahu vstupu do EU“ se konstatuje, že ČR je sice svou ekonomikou úrovní za Slovinskem na špičce kandidátských zemí (ovšem díky zděděnému historickému náskoku), ale během transformačního období si poněkud pohoršila (měřeno HDP na obyvatele vůči průměru EU).

Přispěla k tomu právě také transformační strategie dlouhodobě uplatňovaná v ČR, která se soustřeďovala na makroekonomickou stabilizaci a nedostatečně podporovala

ekonomický růst. Rychlé stlačení inflace zpomalovalo přirozené přizpůsobovací mechanismy. Česká republika sice představuje fungující tržní hospodářství, ale ekonomika trpěla tím, že neexistoval systém, který by umožňoval vymáhat právo a zaručovat vlastnická práva. Výchozí úroveň současné konkurenceschopnosti je poznamenána tím, že zaostává produktivita, jejíž úroveň je navíc velice diferencovaná. Řešení je podle autorů v restrukturalizaci výroby, v modernizaci ekonomiky, což je ovšem dlouhodobý proces. Česká ekonomika má velkou komparativní výhodu v tom, že disponuje vzdělanými a kvalifikovanými pracovníky.

Část III představuje těžiště studie, neboť rozebírá, co je také uvedeno v názvu publikace: šance a rizika spojená se vstupem do Unie. Jsou identifikována citlivá místa, která nalézáme i u jiných kandidátských zemí. Jde především o to, jak se bude vyvíjet konkurenční schopnost země s ohledem na ty dopady, které budou spojeny s dodatečnými a vyššími náklady jednak podniků, jednak státu. Uvádějí se tyto oblasti, kde nutno počítat s vyššími náklady před vstupem i po něm: převzetí zásad společné obchodní politiky, uplatňování standardů Unie v oblasti pracovních vztahů a sociální ochrany a konečně v ochraně životního prostředí.

Stupeň obchodní integrace České republiky s Uníí je poměrně vysoký již nyní (s výjimkou zemědělského obchodu) a je zbaven většiny obchodních bariér. Přijetí zásad společné obchodní politiky (zejména společného celního sazebníku) by nemělo vyvolat žádné větší otřesy ani větší náklady. Naproti tomu uplatňování standardů týkajících se bezpečnosti a zdraví na pracovišti, legislativy v oblasti pracovních podmínek a sociální ochrany povede k růstu nákladů podnikatelského sektoru. Ještě větší zátěž vznikne s přejímáním legislativy na ochranu životního prostředí, kde však český stát hodlá žádat o přechodná období. Dopady se dotknou jak podniků, tak veřejných rozpočtů. Odhad studie mluví o zvýšení nákladů podnikatelského sektoru o 0,5 % ročně během dalších 5–10 let, což může snížit průměrnou rentabilitu českých podniků.

Nejvíce budou čtenáře zajímat odhady dopadu vstupu do Unie na vyrovnání cenových hladin a cenových relací, i když výklad je pro běžného čtenáře dost náročný. Celková cenová hladina českého HDP se v současné době nachází na úrovni 39 % Unie a 36 % Německa. Příprava na vstup do EU způsobí, jak bylo uvedeno, zvýšení nákladů podnikové sféry, což bude působit na vzestup domácí cenové hladiny. Nejvýznamnější zvýšení se však dotkne cen potravin, k němuž by mělo dojít v důsledku přechodu na ceny zemědělských výrobků určovaných podle praxe cenové tvorby v Unii. Odhad autorů mluví o růstu cen potravin o 40–45 % do roku 2005. Přizpůsobování cen může proběhnout dvěma způso-

by: buď jednorázově v krátkém období po vstupu, nebo postupně, a to již před vstupem. Autoři se přimlouvají pro druhou cestu a dodávají, že vzestupu cen potravin se po vstupu do Unie nebude možno vyhnout. Výklad o volném pohybu pracovníků, velice přesvědčivě zpracovaný, je určen spíše pro zahraničního čtenáře, zejména v Německu a Rakousku. Dozvídáme se, že u českých občanů po vstupu nebude velký zájem o trvalé usazení v zemích EU, také proto, že se úroveň mezd v České republice ve vztahu k průměru EU už nyní přibližuje k prahu motivace k migraci.

V závěrečné části jsou předloženy dva scénáře, které mají ověřit předpoklady přiblížení k ekonomické a cenové úrovni, která by byla srovnatelná s průměrem 15 členských zemí a vedle toho také sousedního Německa. Projekce se opírá o řadu předpokladů, které na tomto místě nerozebíráme. Vychází se z toho, že Česká republika bude v období 2002–2008 vykazovat dlouhodobě vyšší a celkově vzestupnou ekonomickou dynamiku v rozmezí 4–5 %, což jsou přírůstky HDP vyšší než očekávané v zemích Unie. Pokud budou splněny také další předpoklady týkající se růstu produktivity práce, inflace, vztahu mezi růstem mezd a produktivity práce, pak by v letech 2008–2009 mohla Česká republika dosáhnout 70 % průměru zemí Unie. Pokud by tato růstová tempa byla udržena i v dalším, mohla by ČR v roce 2012 dosáhnout přibližně 75 % průměru Unie a 70 % úrovně Německa. Přiblížení k cenové úrovni Unie bude trvat delší období.

Co tedy recenzovaná studie přinesla nového? Především poprvé předkládá naší veřejnosti dosti přesný kvantitativní odhad nákladů, s nimiž se budou muset vyrovnat jak podniky, tak stát, a tudíž i občané. Další důležité poselství vidím v konstatování, že přínosy a jejich efekt jsou na rozdíl od nákladů obtížně kvantifikovatelné, a navíc se dostaví až v delším období po vstupu. Souhlasím s autory v tom, že jedním z hlavních přínosů vstupu je ten, že převzetí *acquis communautaire* vlastně znamená transfer osvědčeného institucionálního uspořádání zemí Unie, jejich kvalitního, stabilního a předvídatelného právního prostředí. A závěr, že trvalá podpora konkurenceschopnosti české ekonomiky a faktorů, které ji příznivě ovlivňují, dávají šanci, že Česká republika se po vstupu může stát prosperující členskou zemí.

V závěru by se chtělo říci, že publikace nejen zaplňuje velkou mezeru, ale přichází v době, kdy se objevují hlasy, že se málo diskutuje a málo ví o problémech našeho budoucího členství. Autoři recenzované publikace předložili analýzu, která k tomu poskytuje velice široký prostor. Jakákoli další diskuse o smysluplnosti našeho snažení stát se novou členskou zemí nebude moci v dalším obejít tento původní a průkopnický počín.

Luděk Urban

Globalizace a mění se politická mapa světa

Nurit Kliot, David Newman (ed.): Geopolitics at the end of the Twentieth Century. The Changing World Political Map. 1. vydání. London, Portland, OR: Frank Cass, 2000, 293 stran, ISBN 0 7146 8106 7.

Sborník je založen na příspěvcích z mezinárodní konference konané v Izraeli v lednu 1998 a zaměřené na změny, které ovlivnily politickou mapu v poslední dekádě. Vybrané příspěvky editoři sborníku rozdělili do dvou částí. První se zabývá vztahem mezi globalizací a geopolitikou a druhá mění se rolí hranic v současném světě. Obě témata spolu souvisí. Všechny příspěvky tohoto sborníku mají totiž společný cíl – přispět k zodpovězení otázky, do jaké míry je možné přijmout tezi, že globalizace skutečně přináší konec národního státu a vytváří ne-teritoriální svět bez hranic.

Příspěvek S. Brunna se zaměřuje na problematiku malých států, které se snaží využívat procesy ekonomické restrukturalizace světa stejně jako státy velké. V článku Johna O'Loughina se poukazuje na skutečnost, že koncepty a procesy globalizace ještě nutně neovlivňují americkou zahraniční politiku. Podle autora je to stále doktrína „containmentu“, koncept stojící proti globalizaci, dále izolacionistické politiky a hlavně „regionální“ hlediska, která stále charakterizují americkou zahraniční politiku. Studie R. Granta se zabývá působením ekonomické globalizace v Ghaně a v Keni. Jeho analýza vede k hlavnímu závěru, že globalizace je geograficky diferencovaná a působí především na obchodní politiku daných států a formuje jejich institucionální a národní zvláštnosti. D. Rumley ve svém příspěvku tvrdí, že kolaps bipolarity v kombinaci s globalizací zvýraznil regionalismus a jeho role je stále významnější ve světové politice. Na příkladu asijsko-pacifické oblasti hovoří o „novém regionalismu“, otevřenějším pro globální spolupráci, na rozdíl od uzavřenějšího „starého regionalismu“, typického

např. ve vývoji evropské integrace. Recenzní esejí V. Mamadouhové, která se zabývá rozborem geografické literatury 90. let k tematice geopolitiky, se uzavírá první část sborníku zaměřená na problematiku spojenou s globalizací.

Úvodní příspěvek druhé části sborníku nazvané Hranice a území je polemikou G. O'Tuathaila s názory o „konci geografie“, o světě bez hranic, kde prostor ztrácí politický význam. Autor považuje tyto názory za ideologické a neodpovídající skutečnosti, která paradoxně v procesu globalizace naopak ještě zdůrazňuje rozhraničený, velmi nerovný svět. Článek M. Ramutinsindely se zabývá debatami nad otázkou „dekolonizace“ mapy Afriky, která je důležitá jak z teoretických, tak podle autora i z praktických důvodů, neboť je zapotřebí změnit charakter koloniálních hranic. Příspěvek J. V. Minghiho o společných politických požadavcích tří jazykových komunit v Itálii (slovenské, francouzské a německé) se snaží zobecnit tento proces jako možný model pro budoucnost všech evropských, menšinami osídlených, hraničních regionů. Studie D. B. Knighta se zabývá otázkou územního rozsahu případně nezávislého Quebecu z pohledu kanadských federalistů, kteří zpochybňují požadavek quebeckých separatistů, že nezávislý Quebec by měl být územně totožný se současnou provincií Quebec. Článek F. W. Boala je zaměřen na strategii jak eliminovat či alespoň omezit etnické konflikty, jichž, jak se zdá, s procesem globalizace spíše přibývá. Jako případovou studii si autor vybral severoirský konflikt. Závěr druhé části sborníku pak tvoří, podobně jako u první části, recenzní esej. Současnou odbornou literaturu k tematice „hranice ve světě bez hranic“ zpracoval V. Prescott.

Sborník je reprezentativním vzorkem o současném vývoji v geopolitice. Je potvrzením, že současná anglicky psaná literatura věnovaná geopolitice dnes již nezahrnuje jen práce z anglicky mluvících zemí, ale nevýznamná střediska roz-

voje oboru jsou i v řadě jiných zemí (např. v Izraeli, Nizozemsku, Skandinávii). Anglicky psaná geopolitická literatura je dnes tak daleko více než v minulosti seznámena s děním v oboru v dalších zemích. Anglicky píšící autoři dnes znají i základní práce jiných jazykových autorů, což pomáhá k celkovému rozvoji oboru.

Platí to především o francouzsky psané literatuře, která se vyvíjela odlišně, především od 70. let, v chápání geopolitiky. Znalost této literatury je vidět i na sborníku, jenž neobsahuje jen „tradiční“ témata geopolitiky, jak byla chápána v posledním třicetiletí v anglicky psané literatuře – tj. témata z politické geografie mezinárodních vztahů, ale obsahuje i témata v tradici francouzské školy geopolitiky jako studia teritoriálních politických problematik a konfliktů.

Určitý vliv francouzské geopolitické školy je vidět i na faktu, že sborník dokazuje, že geopolitika na konci 20. století se již nekoncentruje na problematiku odlišné současného bádání od metod německé geopolitické školy, jak to bylo časté ještě v 80. letech. Francouzská geopolitická škola měla totiž tradici spíše v sympatiích pro antikoloniální hnutí (E. Reclus), což ji odlišuje od „imperální tradice“ vycházející z Mahana, Mackindera a na něj navazujícího Haushofera.

Že „břemeno německé školy“ dnes již nezatěžuje anglicky psanou geopolitickou literaturu, sborník potvrzuje i faktem, že tradiční geostrategický přístup ke geopolitice (reprezentovaný takovými klasiky anglosaské geopolitiky, jako byli Mahan, Mackinder nebo Spykman) je dnes silně menšinový a vlastně stojí na okraji rozvoje oboru, ačkoliv zahrnuje tak významné odborníky, jako jsou S. Cohen nebo Z. Brzezinski. Současná anglosaská škola volí i metody velmi vzdálené tradičnímu geostrategickému přístupu (např. G. Toal, J. Agnew nebo S. Dalby).

Sborník je důkazem o ukončení „emancipačního“ procesu v oboru – procesu, který probíhal od 70. let a dokázal posunout geopolitiku z „černé listiny“ v akademickém prostředí, kam se dostala po druhé světové válce díky využívání německé geopolitické školy nacisty, do zorného pole spojujícího zájmy akademických odborníků z geografie, politikologie a mezinárodních vztahů.

Bořek Hnízdo

hnizdo@mbx.fsv.cuni.cz

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Doc., PhDr. Bořek Hnízdo, nar. 1952; vedoucí katedry politologie IPS FSV UK a člen představenstva CSPV. (str. 40)

RNDr. Petr Jehlička, PhD., nar. 1965; externí odborný asistent na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta UK Praha; vědecký pracovník Ústavu mezinárodních vztahů. (str. 9)

Kateřina Jurigová, nar. 1978; absolventka Institutu mezinárodních studií FSV UK, (obor německá a rakouská studia). V současné době pokračuje ve studiu na PF UK. (str. 11)

Mgr. Lubomír Kopeček, nar. 1975; interní doktorand katedry politologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Dlouhodobě se zabývá výzkumem vývoje politických systémů států střední a východní Evropy. Od října odborný asistent katedry politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. (str. 30)

Pavla Kortusová, nar. 1974; vystudovala obor mezinárodních vztahů na FSV UK (1998), management sportu na FTVS UK (2000), od r.1999 interní postgraduální studium na FMV VŠE

obor mezinárodní politické vztahy, členka VV Českého sdružení pro Spojené národy. (str. 22)

Ing. Petr Kratochvíl, nar. 1975; vystudoval mezinárodní obchod a mezinárodní politiku a diplomacii na VŠE, strávil studijní pobyt také na univerzitě v Kolíně nad Rýnem. V současné době studuje mezinárodní vztahy na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy a je interním doktorandem na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE (obor mezinárodní politické vědy). (str. 28)

Hripsime Nalbandyanová, nar. 1977; doktorandské studium v oboru Mezinárodní politické vztahy na Fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze. (str. 33)

PhDr. Miroslav Kunštát, nar. 1958; vedoucí katedry německých a rakouských studií FSV UK, člen správní rady Česko-německého Fondu budoucnosti, člen Česko-rakouské komise historiků při AV ČR a Rakouské Akademii věd. (str. 6)

Markus Mildenberger, pracovník Osmittleuropa ve výzkumném ústavu Německé společnosti pro zahraniční politiku, Berlín. (str. 4)

Dmitry Polikanov, nar. 1975; výzkumný pracovník a vedoucí Centra pro politická studia v Rusku (PIR). Vystudoval politologii a mezinárodní vztahy. Věnuje se studiu mezinárodních konfliktů, otázkám celosvětové a regionální bezpečnosti a globálním pro-

blémům. Je autorem celé řady knih a publikací v ruštině a angličtině. (str. 16)

PhDr. Richard Seemann, nar. 1933; absolvent Fakulty sociálních věd a publicistiky UK (1966), doktorát tamtéž (1990), pracoval jako novinář Československého a Českého rozhlasu v letech 1951 až 69 a 1990–93, kdy odešel do důchodu. V meziodobí těchto let, kdy byl propuštěn, fyzicky pracoval. Po listopadu 89 zastával v rozhlase různé vedoucí funkce, mj. ústředního ředitele. V současné době je předsedou Rady Českého rozhlasu. (str. 14)

Magdalena Schleegeer, rada velvyslanectví SRN. (str. 13)

Mgr. Filip Tesar, nar. 1969; vystudoval obor etnologie na FF UK, v současné době tamtéž na postgraduálním studiu, přednáší na FSV UK o národnostních konfliktech na Balkáně. Specializuje se na současnost i dějiny Balkánu. Této problematice se věnoval i jako diplomat, žurnalista a humanitární pracovník. (str. 20)

Luděk Urban, nar. 1927; profesor Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních věd Karlovy univerzity, Jean Monnet Professor. Přednáší tematiku evropské ekonomické integrace a je lektorem kursů pro státní úředníky. Autor textů zařazených do komunikační strategie Ministerstva zahraničních věcí ČR. (str. 38)